

Szymon OPANIA
Karolina SZATON

KRAJOBRAZ KONTRASTÓW

KONCEPCJA OBSZARU FUNKCJONALNEGO
KRAJOBRAZOWEGO PARKU LINEARNEGO DOLINY PRZEMSZY I BRYNICY

GLIWICE 2019

MONOGRAFIA

Szymon OPANIA
Karolina SZATON

KRAJOBRAZ KONTRASTÓW
KONCEPCJA OBSZARU FUNKCJONALNEGO
KRAJOBRAZOWEGO PARKU LINEARNEGO
DOLINY PRZEMSZY I BRYNICY

WYDAWNICTWO POLITECHNIKI ŚLĄSKIEJ
GLIWICE 2019

Projekt okładki: mgr inż. arch. Karolina Szaton

Na okładce: Pozostałości huty cynku „Uthemanna” w Katowicach-Szopienicach – fot. Karolina Szaton, krajobraz Górnego Śląska – rysunek: Karolina Szaton

W monografii wykorzystano prace magisterskie wykonane w Katedrze Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, pod kierunkiem dr. hab. inż. arch. Szymona Opani:

„Krajobrazowy Park Linearny doliny Przemszy i Brynicy. Koncepcja ze szczególnym uwzględnieniem wartości przyrodniczych”, autor: Karolina Szaton,

„Krajobrazowy Park Linearny doliny Przemszy i Brynicy. Badania i strategia rozwoju ze szczególnym uwzględnieniem obszarów przemysłowych”,

autor: Monika Kubica.

SPIS TREŚCI

1. OBSZAR FUNKCJONALNY JAKO WSPÓŁCZESNE NARZĘDZIE BUDOWANIA STRUKTUR ORGANIZACYJNO-PRZESTRZENNYCH	5
1.1. Geneza, idea i główne założenia dotyczące obszarów funkcjonalnych	6
1.2. Pojęcie obszarów funkcjonalnych w świetle obowiązujących dokumentów w Polsce	7
1.3. Rodzaje obszarów funkcjonalnych	8
2. STUDIUM WYBRANYCH PRZYKŁADÓW OBSZARÓW FUNKCJONALNYCH ORAZ OBSZARÓW DO NICH PODOBNYCH	10
2.1. Obszar Funkcjonalny Aktywna Dolina Rzeki Warty	11
2.2. Obszar Funkcjonalny Dolina Rzeki Pilicy	13
2.3. Obszar Funkcjonalny Doliny Rzek Przemszy, Białej Przemszy i Brynicy	15
2.4. Wybrane przykłady obszarów funkcjonujących na założeniach podobnych do obszarów funkcjonalnych	17
2.4.1. Drawieńsko-Notecka Kraina Turystyczna	17
2.4.2. Subregion Trójkąta Turystycznego Kazimierz – Nałęczów – Puławy	19
3. KRAJOBRAZOWY PARK LINEARNY – IDEA I BUDOWANIE KONCEPCJI	22
3.1. Krajobraz u podstaw koncepcji	23
3.2. Linearność i rola rzeki w krajobrazie miasta i jako kluczowy element Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy	24
3.3. Główne założenia koncepcji Parku	28
3.4. Zgodność z dokumentami strategicznymi oraz współczesnymi tendencjami	30
3.5. Krajobraz pozornych kontrastów środowiska przyrodniczego i kulturowego	34
3.5.1. Przyrodniczy potencjał regionu	37
3.5.2. Wartość krajobrazu przemysłowego	42
3.6. Koncepcja procesu odnowy w budowie Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy	45
3.6.1. Poszukiwanie nowych trendów i kierunków rozwoju w przekształcaniach obszarów przemysłowych	47
3.7. Delimitacja obszaru	50
3.8. Analiza obszaru i wytyczne do utworzenia strategii Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy	55
3.8.1. Analiza w kontekście lokalizacji terenów przemysłowych	55
3.8.2. Analiza w kontekście uwarunkowań przyrodniczych	82
3.9. Zasady kształtowania Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy	113
3.10. Strefy działań strategicznych Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy	117
4. PODSUMOWANIE	131
4.1. Synteza założeń Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy	131
4.2. Krajobrazowy Park Linearny Doliny Przemszy i Brynicy w świetle obszarów funkcjonalnych określonych przez KPZK 2030	134
BIBLIOGRAFIA	143
STRESZCZENIE	150

CONTENTS

1. FUNCTIONAL AREA AS A CONTEMPORARY TOOL FOR BUILDING ORGANIZATIONAL AND SPATIAL STRUCTURES	5
1.1. Origin, idea and main assumptions about functional areas	6
1.2. The concept of functional areas in the light of existing documents in Poland	7
1.3. Types of functional areas	8
2. STUDY OF SELECTED EXAMPLES OF FUNCTIONAL AREAS AND AREAS SIMILAR TO THEM	10
2.1. The Functional Area of the active Warta River Valley	11
2.2. The Functional Area of the Pilica River Valley	13
2.3. The Functional Area of the Rivers Przemsza, Biała Przemsza and Brynica	15
2.4. Selected examples of areas functioning on assumptions similar to functional areas	17
2.4.1. Drawieńsko-Notecka tourist area	17
2.4.2. Tourist Triangle Subregion Kazimierz – Nałęczów – Puławy	19
3. LINEAR LANDSCAPE PARK - IDEA AND CONCEPT BUILDING	22
3.1. Landscape at the base of the concept	23
3.2. Linearity and the role of the river in the city landscape as a key element of the Linear Park of the Przemsza and Brynica Valley	24
3.3. The main assumptions of the Park's concept	28
3.4. Compliance with strategic documents and current trends	30
3.5. Landscape of apparent contrasts of the natural and cultural environment	34
3.5.1. The natural potential of the region	37
3.5.2. The value of the post-industrial landscape	42
3.6. The concept of the renewal process in the construction of the Linear Landscape Park of the Przemsza and Brynica Valley	45
3.6.1. Search for new trends and development directions in transformations of post-industrial areas	47
3.7. Delimitation of the area	50
3.8. Area analysis and guidelines for the creation of a Landscape Strategy for the Linear Park of the Przemsza and Brynica Valley	55
3.8.1. Analysis in the context of the location of post-industrial areas	55
3.8.2. Analysis in the context of natural conditions	82
3.9. Principles of shaping the Landscape Linear Park of the Przemsza and Brynica Valley	113
3.10. Zone of strategic activities of the Landscape Linear Park of the Przemsza and Brynica Valley	117
4. SUMMARY	131
4.1. Synthesis of the assumptions of the Landscape Linear Park of the Przemsza and Brynica Valley	131
4.2. Landscape Linear Park of the Przemsza and Brynica Valley in the light of functional areas defined by KPZK 2030	134
LIST OF FIGURES	140
BIBLIOGRAPHY	143
ABSTRACT	152

1. OBSZAR FUNKCJONALNY JAKO WSPÓŁCZESNE NARZĘDZIE BUDOWANIA STRUKTUR ORGANIZACYJNO-PRZESTRZENNYCH

Współczesny rozwój miast europejskich, oparty na zasadach zrównoważonego rozwoju oraz rozwój transportu i mobilności, spowodował konieczność dostosowania planowania przestrzennego do nowych warunków, potrzeb i problemów, jakimi żyją miasta. Miejska polityka sektorowa, funkcjonująca w czasach urbanizacji i industrializacji, była wystarczająca, aby opierać rozwój gospodarki na wewnętrznych zasobach obszaru. Zwraçała się w stronę pozyskiwania surowców i ilościowej zabudowy wolnych terenów. Wystarczyło zadbać o ład przestrzenny i unikać konfliktów spowodowanych stykiem różnorodnych funkcji w poszczególnych obszarach miasta. W dobie globalizacji, kiedy istotnym aspektem i wyznacznikiem rozwoju jest zapewnienie konkurencyjności w skalach krajowej i międzynarodowej, istota potencjałów uległa przekształceniu. Na znaczeniu zyskał rozwój jakościowy, a nie ilościowy. Wysoka jakość przestrzeni pozwala otworzyć się na globalne rynki i wpisać ją we współczesne potrzeby mieszkańców. Szczególnie istotne stały się wartości lokalne obszarów, tworzone przez wysokie walory kulturowe, historyczne czy przyrodnicze miasta. Pojawiła się także konieczność przekształcania istniejącej tkanki urbanistycznej miast oraz dostosowywanie jej do nowych warunków. Powyższe czynniki wpłynęły na wzrost znaczenia powiązań funkcjonalno-przestrzennych, a także społeczno-gospodarczych w mieście. Sieciowość układów, których elementy często zlokalizowane są w odrębnych jednostkach administracyjnych gminy czy regionu, skierowała planowanie przestrzenne w stronę zintegrowanego podejścia do rozwoju terytorialnego. Bazowanie na partnerstwie różnorodnych jednostek pozwala koordynować działania całego układu funkcjonalnego, godzić interesy oraz definiować i rozwiązywać problemy, realizując wspólną strategię. Odrębności, wynikające z podziałów terytorialnych, wprowadzają zatem pewne ograniczenia dla zintegrowanego planowania przestrzennego. Struktury istniejące i dopiero powstające wybiegają daleko poza sztywne ramy administracyjne.

1.1. Geneza, idea i główne założenia dotyczące obszarów funkcjonalnych

Współczesne planowanie i kontrolowanie przemian struktur miejskich wymagają zintegrowanego, wieloskalowego podejścia do rozwoju terytorialnego. W tych procesach pomocne mogą być możliwości powoływania: obszarów metropolitalnych, aglomeracji miejskich, regionów miejskich i innych definiowanych struktur w celu wielopoziomowego wspierania rozwoju lokalnego. Natomiast przeszkodą jest fakt, iż narzędzia te coraz częściej dotyczą obszarów poza zdefiniowanymi granicami administracyjnymi. Powoduje to utrudnienia w spójnym stosowaniu metod i koncepcji, dotyczących delimitacji obszarów zdegradowanych czy obszarów zurbanizowanych, a także brak spójności celów i rozwiązań przestrzennych sąsiadujących jednostek samorządu terytorialnego. Ograniczona jest zatem możliwość pozyskiwania środków i wykorzystywania instrumentów wspólnotowych Unii Europejskiej, niezbędnych do realizacji złożonych, obejmujących wiele gmin, celów strategicznych. Równoległe „Ustawa o rewitalizacji”¹, będąca podstawą gminnych i lokalnych programów rewitalizacji, mimo nadrzędnego celu uzyskania spójności rozwiązań, swoim zasięgiem nie obejmuje działań spójnych w obrębie regionu wykraczającego poza granice administracyjne gmin – regionu kulturowego czy krajobrazowego. Ponadto delimitacja obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji jest ściśle związana z występowaniem w danej przestrzeni tzw. czynnika ludzkiego i nie uwzględnia odnowy innego typu przestrzeni, na przykład obszarów poprzemysłowych, które bezpośrednio nie oddziałują na poprawę jakości życia konkretnej społeczności.

Przesłanki te stanowią podstawę, genezę myślenia o konieczności poszerzania zasięgu spójnych działań planistycznych.

Możliwości takie i odpowiednie narzędzia dla tak pojętej, nowej polityki terytorialnej w Polsce zostały zakreślone w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030² (dalej KPZK 2030), w której pojawiło się pojęcie „obszarów funkcjonalnych”, stanowiących odrębną jednostkę planistyczną.

Założeniem i wspólną cechą obszarów funkcjonalnych określonych w KPZK 2030 jest uzyskanie spójności celów rozwoju, a najważniejsze, będące podstawą do ich utworzenia, jest podobieństwo cech społeczno-gospodarczo-przestrzennych tych obszarów. Istotne założenia to monitoring i ciągła aktualizacja danych, pozwalająca na szybką reakcję na zmieniające się zewnętrzne uwarunkowania rozwoju.

¹ Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji.

² Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, załącznik do uchwały nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., Warszawa, wrzesień 2012.

Dokładna metoda delimitacji Obszarów Funkcjonalnych (dalej OF) związanych z ośrodkami wojewódzkimi została określona przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, natomiast wyznaczanie OF-ów i budowanie strategii pozostaje w gestii władz samorządowych województw. Mniejsze obszary funkcjonalne nie mają tak ściśle zdefiniowanych ram metodycznych i często bazują na wskazanej delimitacji ośrodków wojewódzkich. Jednostką delimitacji w każdym przypadku jest gmina, a podstawą – dane statystyczne dla całego kraju z odpowiednimi wskaźnikami i wartościami prognozy dla tych wskaźników.

1.2. Pojęcie obszarów funkcjonalnych w świetle obowiązujących dokumentów w Polsce

Pojęcie obszaru funkcjonalnego pojawia się w Ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym³ jako Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Ośrodków Wojewódzkich (dalej MOF OW) i określane jest jako typ „obszaru funkcjonalnego obejmującego miasto będące siedzibą władz samorządu województwa lub wojewody oraz jego bezpośrednie otoczenie powiązane z nim funkcjonalnie”⁴.

Rozwinięcie tego pojęcia o „wspólne cele rozwojowe” wprowadza przywołana wcześniej KPZK 2030, w której obszar funkcjonalny to „zwarty układ przestrzenny, składający się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi, jednolitymi celami rozwoju”⁵. Jednocześnie zgodnie z Ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym⁶ jest to „obszar szczególnego zjawiska z zakresu gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych, stanowiący zwarty układ przestrzenny składający się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi jednolitymi celami rozwoju”.

W KPZK 2030 wprowadzone jest dodatkowo, odrębne pojęcie Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego (dalej MOF), będącego jednym z określonych typów obszarów funkcjonalnych. Jest to „układ osadniczy ciągły przestrzennie i złożony z odrębnych administracyjnie jednostek; obejmuje zwarty obszar miejski oraz powiązaną z nim funkcjonalnie strefę zurbanizowaną”. Może on obejmować gminy miejskie, wiejskie i miejsko-wiejskie.

³ Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r. art. 2, ust. 6b.

⁴ Ibidem.

⁵ Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

⁶ Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r. art. 2, ust. 6a.

1.3. Rodzaje obszarów funkcjonalnych

Obok pojęcia Obszarów Funkcjonalnych KPZK 2030 definiuje również ich typologię:

- Miejskie Obszary Funkcjonalne (MOF) określono w odniesieniu do całego systemu osadniczego. Istotne są tu wewnętrzne powiązania między miastem rdzeniowym a jego obszarem funkcjonalnym. Powiązania dotyczą zwłaszcza dojazdów do pracy, przepływu towarów i zróżnicowanych usług, intensywności zagospodarowania, powiązania rynku mieszkaniowego z rynkiem pracy, infrastruktury technicznej, a także zróżnicowanych struktur przyrodniczych.

Idea MOF-ów opiera się na uzyskaniu obszarów spójnych, dobrej jakości i efektywnych na każdym szczeblu zarządzania. MOF-y podzielono na cztery podtypy. Obszary odgrywające najważniejszą rolę w procesach rozwoju kraju to obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich (MOF OW). Ich delimitacja⁷ oparta jest na ekspertyzynie Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk⁸ Przemysława Śleszyńskiego. Wypracowanie uniwersalnej metody delimitacji ma na celu zapewnienie porównywalności wyników i transparentności polityki krajowej wobec samorządów wojewódzkich. Określenie tego typu obszarów, podobnie jak pozostałych obszarów o zasięgu ponadregionalnym, Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym⁹ pozostawia samorządowi wojewódzkiemu. Pozostałe typy MOF-ów: regionalne, subregionalne i lokalne nie są objęte delimitacją obowiązkową. Może być ona dokonana na poziomie regionalnym, według zasad delimitacji ośrodków wojewódzkich.

- Wiejskie Obszary Funkcjonalne podzielono na dwa podtypy, różnicując je pod względem zależności i powiązań z miastem. Są to: obszary wiejskie położone w sąsiedztwie dużego miasta oraz obszary wiejskie wymagające wsparcia procesów rozwoju społecznego i ekonomicznego – obowiązkowo objęte wojewódzkimi strategiami rozwoju.

Szczególne są obszary wiejskie administracyjnie położone w bezpośrednim sąsiedztwie miast, które zalicza się do Miejskich Obszarów Funkcjonalnych.

- Obszary funkcjonalne szczególnego zjawiska w skali makroregionalnej to obszary charakteryzujące się podobieństwem problemów funkcjonalno-przestrzennych występujących na poziomie ponadregionalnym. Są to: strefa przybrzeżna, wyłączna strefa ekonomiczna na morzu, Żuławy, obszary górskie, obszary o dominującej funkcji

⁷ Delimitacja została przyjęta przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, [w:] Kryteria delimitacji Miejskich Obszarów Funkcjonalnych Ośrodków Wojewódzkich, Warszawa luty 2013 r.

⁸ Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego Polskiej Akademii Nauk.

⁹ Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r., rozdział 4a.

rolniczej, obszary terenów zamkniętych oraz obszary narażone na niebezpieczeństwo powodzi w skali dorzeczy.

- Obszary kształtowania potencjału rozwojowego wymagające programowania działań ochronnych to tereny, których potencjał tkwi w wartościach endogenicznych, np. kulturowych czy przyrodniczych. Celem ich budowania jest dalszy rozwój i szczególna ochrona, a zwłaszcza określenie ograniczeń i wykluczeń funkcjonalnych. Obszary te wymagają specyficznych form użytkowania. Obszary kształtowania potencjału rozwojowego dzielą się na: cenne przyrodniczo, ochrony krajobrazów kulturowych, ochrony i kształtowania zasobów wodnych oraz strategicznych złóż kopalin. Zarządzanie przestrzenią funkcjonalną tych obszarów ma odbywać się na szczeblu wojewódzkiego planowania przestrzennego.

- Obszary funkcjonalne wymagające restrukturyzacji i rozwoju nowych funkcji przy wsparciu instrumentów właściwych polityce regionalnej – dotyczą obszarów problemowych pod względem społeczno-gospodarczym, które mogą mieć znaczenie krajowe. Są to obszary o szczególnej koncentracji problemów.

Najszerzej reprezentowaną grupą obszarów funkcjonalnych zarówno w literaturze, jak i prawnie najdokładniej opisaną są MOF-y ośrodków wojewódzkich i regionalnych. Jednak w miarę, gdy wielkość obszarów i zasięg ich oddziaływania maleje, wzrasta liczba niewiadomych związanych z budowaniem obszarów funkcjonalnych.

Powodem może być brak możliwości dopasowania kryteriów i wskaźników delimitacji miejskich obszarów funkcjonalnych o zasięgu ponadregionalnym do problemów i uwarunkowań obszarów o zasięgu lokalnym. Co więcej, pojawia się pytanie, na ile wspólne cele rozwojowe realizują zasadę zrównoważonego rozwoju i chronią wartości przyrodnicze oraz kulturowe regionu? Pytanie jest istotne, dlatego, że wartości te mogą się wzajemnie uzupełniać, tworząc system powiązań krajobrazowych. W takim wypadku zagrożenie niewystarczającej ochrony może występować w sytuacji, gdy w granicach obszarów znajdują się tereny cenne przyrodniczo lub kulturowo, będące poza ochroną prawną.

Idea obszarów funkcjonalnych i polityki zintegrowanej, pozwalająca wyjść poza ramy planowania przestrzennego ograniczonego administracyjnie, umożliwia szeroką interpretację i daje podstawę do tworzenia nowych struktur organizacyjno-przestrzennych.

2. STUDIUM WYBRANYCH PRZYKŁADÓW OBSZARÓW FUNKcjONALNYCH ORAZ OBSZARÓW DO NICH PODOBNYCH

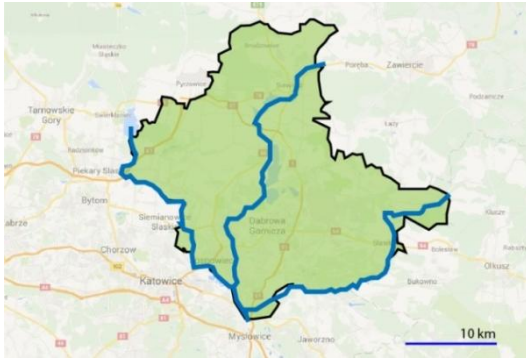
Poniższe studium przypadków skupia się na obszarach funkcjonalnych niebędących miejskimi obszarami funkcjonalnymi. W grupie takich obszarów znajdują się m.in.: OF Aktywna Dolina Rzeki Warty, OF Biały Śląsk, OF Dolina Rzeki Pilicy, OF w strefie wpływu autostrady A-1 w subregionie zachodnim województwa śląskiego, Nadmorski OF, OF Doliny Rzek Przemszy, Białej Przemszy i Brynicy. Do niniejszego studium wybrane zostały te przykłady, które związane są z dolinami rzecznyymi i stanowią podstawę do rozważań na temat obszarów funkcjonalnych formalnie nietypowych w kontekście KPZK 2030.

Rys. 1. Obszar Funkcjonalny Aktywna Dolina Rzeki Warty. Opr.: Monika Kubica

Rys. 2. Obszar Funkcjonalny Dolina Rzeki Pilicy. Opr.: Monika Kubica

Rys. 3. Obszar Funkcjonalny Doliny Rzek Przemszy, Białej Przemszy i Brynicy.
Opr.: Monika Kubica

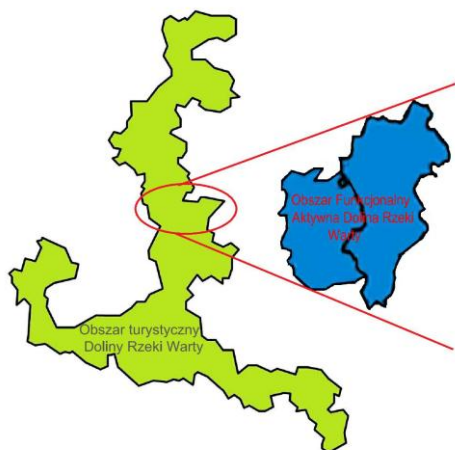
2.1. Obszar Funkcjonalny Aktywna Dolina Rzeki Warty

Obszar Funkcjonalny Aktywna Dolina Rzeki Warty obejmuje dwa powiaty - zduńskowolański i sieradzki. Jednostki będące partnerami porozumienia to miasta Sieradz i Zduńska Wola, gminy wiejskie Zduńska Wola i Zapolice, powiat zduńskowolański, powiat sieradzki oraz Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola. Powstał w 2014 roku, a dwie ostatnie wymienione jednostki dołączyły do porozumienia w maju 2015 roku. Podstawą do utworzenia obszaru funkcjonalnego było zauważenie wspólnych dla sąsiadujących ze sobą gmin problemów, takich jak migracja ludzi z obszaru, niska jakość życia, niska atrakcyjność inwestycyjna. Kolejnym krokiem przedstawiciele władz było dążenie do odnalezienia wspólnego potencjału, nowego obszaru rozwoju, który będzie odpowiedzią na wspólne problemy. Impulsem do wspólnego działania było wzmocnienie terytorialnego podejścia do polityki rozwoju oraz możliwość tworzenia obszarów funkcjonalnych. Już na początku podejmowanej współpracy zauważono, że turystyka, która istnieje na badanym obszarze, jest gałęzią dotychczas niewykorzystaną i słabo rozwiniętą, ma szansę być siłą napędową pozytywnych zmian.

Współpraca w ramach Obszaru Funkcjonalnego Aktywna Dolina Rzeki Warty została zatem wyraźnie ukierunkowana na rozwój jednego, konkretnego potencjału oraz odnalezienie wspólnej metody realizowania celu. Wstępny zakres terytorialny został określony w wyniku ustaleń dokonanych przez ich przedstawicieli oraz podczas spotkań z radnymi, sołtysami i reprezentantami lokalnej społeczności. Przynależność do obszaru uzasadniona została występowaniem wspólnych cech takich jak: lokalizacja w dolinie rzeki, powiązania funkcjonalno-przestrzenne (ugruntowane na przestrzeni lat) i wspólne problemy.

Spowodowało to, że w granicach tak zdelimitowanego obszaru funkcjonalnego znalazły się np. tylko fragmenty obszarów cennych przyrodniczo, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych. Do obszaru funkcjonalnego należą natomiast tereny bardziej oddalone i słabiej powiązane funkcjonalnie z rzeką. Sytuacja ta zaistniała rów-

niez dlatego, że podstawową, minimalną jednostką delimitacji obszaru była gmina i nie został doprecyzowany obszar oddziaływania aktywnej doliny rzeki. Obszar funkcjonalny to efekt współpracy gmin, a nie jednostka administracyjna niezależna od podziałów.

Rys. 4. Obszar Funkcjonalny Aktywna Dolina Rzeki Warty na tle obszaru turystycznego Dolin Rzeki Warty¹⁰. Opr.: Szymon Opania

Badania prowadzone w obrębie Obszaru Funkcjonalnego skupiły się wyraźnie na analizie potencjału terenu w kierunku rozwoju turystyki i rekreacji. Poza badaniem wewnętrznych czynników warunkujących rozwój, dokonano analizy czynników zewnętrznych i oceny perspektyw rozwoju ruchu turystycznego w województwie. Wszystkie analizy oparto na dostępnych danych statystycznych.

Zauważalny jest brak badań dotyczących aspektów przestrzennych i powiązań funkcjonalnych występujących na obszarze, w szczególności powiązań obszaru z doliną rzeki. Nawet w przypadku analizy istniejących szlaków turystycznych i rekreacyjnych zlokalizowanych w obrębie obszaru, nie zbadano ich przebiegu i możliwości połączeń z innymi szlakami poza granicami administracyjnych Obszaru Funkcjonalnego. Inne istotne elementy, jak na przykład obszary cenne kulturowo, zostały jedynie wypunktowane bez określenia ich potencjału czy nawet lokalizacji. Część analityczną zamyka analiza SWOT,¹¹ zbudowana pod kątem znalezienia możliwości rozwoju turystyki.

W konsekwencji, najważniejszym elementem strategii i metodą realizowania celów jest utworzenie na obszarze szlaków tematycznych. Efektem współpracy ma być więc konkretny, funkcjonujący w przestrzeni „produkt”. Wykorzystane zostały istniejące elementy, zidentyfikowane w analizach oraz ustalone elementy uzupełniające, planowane. Te ostatnie rozpisane są jako przedsięwzięcia w ramach projektu, rozłożone na

¹⁰ Źródło: *Plan Rozwoju Obszaru Funkcjonalnego Aktywna Dolina Rzeki Warty*, Sieradz - Zduńska Wola - Zapolice, 2014, s. 6.

¹¹ SWOT – jedna z podstawowych metod analizy strategicznej. Nazwa jest akronimem angielskich słów oznaczających odpowiednio mocne i słabe strony, szanse i zagrożenia. W czytelny sposób pozwala podsumować przeanalizowane czynniki. Źródło: mfiles.pl/pl/index.php/Analiza_SWOT.

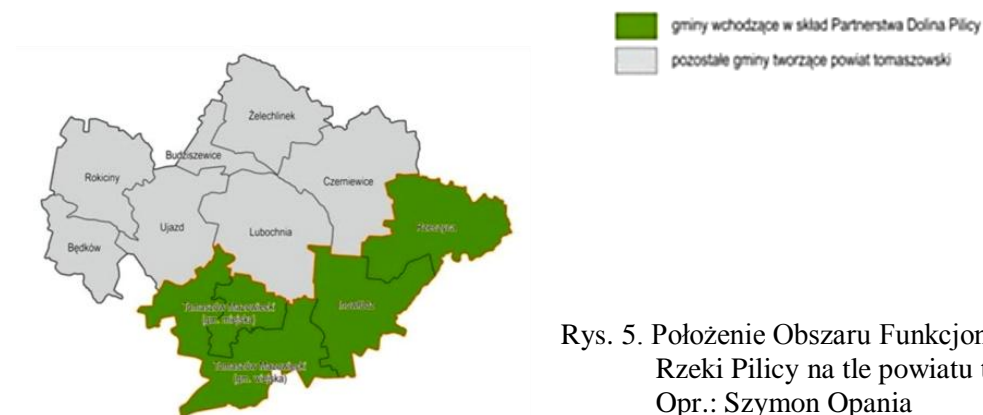
4 kierunki działań i dedykowane poszczególnym gminom. Zaletą koncepcji utworzenia szlaków jest łączenie działań w spójną całość, aktywując tym samym większy obszar, a nie tylko pojedyncze miejsca w przestrzeni. Dostrzeżono możliwość zastosowania różnych form komunikacji, na przykład możliwość organizacji spływu kajakowego po rzece. Na tym etapie brak jeszcze dokładnego wytyczenia szlaków – zostały jedynie określone pola działania.

2.2. Obszar Funkcjonalny Dolina Rzeki Pilicy

Obszar Funkcjonalny obejmuje cztery gminy leżące w jednym powiecie. Partnerami współpracy są jednostki samorządu terytorialnego (Gmina Miejska Tomaszów Mazowiecki, Gmina Tomaszów Mazowiecki, Powiat Tomaszowski, Gmina Inowódz, Gmina Rzeszyca) oraz Stowarzyszenie Dolina Pilicy. Obszar funkcjonalny powstał w styczniu 2014 roku. Jego genezą było nie tyle początkowe rozpoznanie unikalnego potencjału wspólnego dla obszaru, ile chęć budowania partnerstwa w celu rozwiązywania lokalnych problemów oraz odpowiedź na nową koncepcję podchodzenia do planowania, z czym wiąże się perspektywa uzyskania środków finansowych na rozwój obszaru. Jako główny cel określona została budowa silnych mechanizmów współpracy dla wykorzystania lokalnego potencjału. Nacisk położono na formę współpracy, standardy i wypracowanie wspólnych wartości. Na początku nie był wybrany tylko jeden kierunek działania, a obszary działania. Zdecydowano się na podejście wielokierunkowe, obejmujące bardzo różnorodne aspekty, jednocześnie skupiając się na znalezieniu możliwości wspólnego działania.

W przypadku OF Dolina Rzeki Pilicy delimitacja opiera się również na wcześniejszej współpracy samorządów. Minimalną jednostką delimitacji obszaru była gmina, gdyż nacisk położono na partnerstwo jednostek samorządowych i na szukanie potencjału całych gmin, a nie na relacje przestrzenne i powiązania z doliną rzeki. Uzasadnieniem delimitacji były cechy wspólne – walory środowiska przyrodniczego, podobna specjalizacja gospodarcza, wysoki potencjał turystyczny. Nawiązano do wytycznych krajowych zawartych w KPZK 2030, odnosząc się do koncepcji Miejskich Obszarów Funkcjonalnych i poszukując pewnych jego właściwości, kładąc nacisk na centralną rolę Tomaszowa Mazowieckiego i jego funkcję ośrodka subregionalnego. OF Dolina Rzeki Pilicy przedstawiony jest jako teren, gdzie potencjalny MOF Tomaszowa Mazowieckiego pokrywa się lub sąsiaduje z terenami cennymi przyrodniczo oraz z obszarami złóż kopalin.

W delimitacji nie uwzględniono jednak powiązań funkcjonalnych obszaru z doliną rzeki, ani nie dostrzeżono potencjału obecności terenów cennych ze względów przyrodniczych.

Rys. 5. Położenie Obszaru Funkcjonalnego Dolina Rzeki Pilicy na tle powiatu tomaszowskiego¹².
Opr.: Szymon Opania

W obrębie Obszaru Funkcjonalnego dokonano analizy uwarunkowań: demograficznych, gospodarczych, przestrzennych, środowiskowych, infrastrukturalnych, społecznych, związanych z rynkiem pracy czy turystyką. Skupiały się one na poszukiwaniu możliwości kierunków rozwoju wspólnych dla gmin należących do OF-u. Większy nacisk został położony na podejście społeczno-gospodarcze niż na funkcjonalno-przestrzenne. Ważne jest również to, że tereny cenne przyrodniczo ograniczono tylko do chronionych prawnie, elementy cenne kulturowo również wyłącznie do chronionych prawnie zabytków, a szlaki turystyczne i rekreacyjne zostały jedynie wypunktowane bez oceny ich potencjału czy analizy powiązań w przestrzeni. Część analityczną oparto głównie na danych statystycznych. Ważnymi częściami prac badawczych były także konsultacje społeczne oraz prace badawczo-eksperckie. Dla najważniejszych stref przestrzennych opracowano analizę możliwości rozwoju oraz sformułowano wieloaspektowe, kompleksowe rekomendacje.

W części strategicznej określono wizję rozwoju i doprecyzowano cele strategiczne w domenach: kluczowe branże gospodarki, turystyka, transport, aktywność społeczna i zawodowa mieszkańców oraz wzmocnienie roli Tomaszowa jako ośrodka centralnego obszaru. Do każdego celu określono działania z podkreśleniem tych priorytetowych. Nie są one przewidziane dla poszczególnym gmin, ale dla całości obszaru i mają głównie charakter operacyjny, a nie infrastrukturalny. Strategia w dużej mierze

¹² Źródło: *Strategia Rozwoju Turystyki Obszaru Funkcjonalnego Dolina Rzeki Pilicy*, Centrum Doradztwa Strategicznego, Kraków, 2015, s. 15.

koncentruje się na standardach współpracy, określeniu wspólnych wartości, propozycjach procedur.

W sumie w Strategii mniejszą uwagę przykładą się do kwestii funkcjonalno-przestrzennych, choć jedną z rekomendacji jest właśnie wskazanie konieczności utworzenia koncepcji zagospodarowania całego obszaru funkcjonalnego. Mogłoby to być bardzo wartościowe dla rozwoju obszaru i uzupełniać dotychczasowo operacyjne podejście. Jednakże taka kolejność działań sprawia, że pewne możliwości są zaprzepaszczone, a potencjał leżący w przestrzennych powiązaniach nie jest wykorzystany na etapie analiz i budowania strategii.

2.3. Obszar Funkcjonalny Doliny Rzek Przemszy, Białej Przemszy i Brynicy

Powstał on w związku z realizowaniem projektu Zagłębiowski Park Linearny¹³, a analizowana Strategia¹⁴ jest jego głównym dokumentem programowym. Partnerami projektu są: miasto i powiat Sosnowiec; miasto i powiat Dąbrowa Górnicza; powiat będziński i miasto Będzin; miasto Sławków; miasto i gmina Siewierz i gmina Psary. Partnerstwo powstało w 2013 roku, natomiast obszar funkcjonalny w 2016 roku. Powodem utworzenia projektu Zagłębiowski Park Linearny była konieczność wzmocnienia współpracy przy rozwiązywaniu problemów, które dotyczą całego regionu, a wykraczają poza możliwości pojedynczych samorządów. Główne idee przy tworzeniu obszaru funkcjonalnego to zmiana wizerunku, zidentyfikowanego jako negatywny, przez rekonstrukcję terenów zielonych, głównie parków miejskich i terenów rekreacyjnych, oraz rozwój „zielonej infrastruktury” w regionie. W działaniach kładzie się nacisk zarówno na zacieśnienie współpracy samorządów, skoordynowanie prowadzenia polityki rozwojowej, jak i na konkretną koncepcję działania.

Delimitacja obszaru jest wynikiem przystąpienia gmin do partnerstwa w projekcie. Wybór obszarów nie jest ani poparty badaniami, ani nie jest dokonany według określonej metodologii. Uzasadniono go odwołaniem do KPZK 2030 i Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Górnośląskiej, gdzie tworzony obszar funkcjonalny ma być fragmentem, zgodnym z jej celami rozwojowymi. Warto zauważyć, że jest to

¹³ Projekt „Zagłębiowski Park Linearny – rewitalizacja obszaru funkcjonalnego doliny rzek Przemszy i Brynicy” w ramach wdrażanego przez Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju Programu Regionalnego „Rozwój miast poprzez wzmocnienie kompetencji jednostek samorządu terytorialnego, dialog społeczny oraz współpracę z przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego”, źródło: www.parklinearny.pl.

¹⁴ Strategia Obszaru Funkcjonalnego – Zielona Infrastruktura Zagłębia Dąbrowskiego. Dąbrowa Górnicza, 2015 r., źródło: www.parklinearny.pl.

działanie w pewnym stopniu niezgodne z zasadą rozłączności Miejskich Obszarów Funkcjonalnych¹⁵.

Obszar, zgodnie z nazwą, znajduje się w dolinie rzek, a lokalizacja głównych projektów (jak rewaloryzacja parków) jest usytuowana w pobliżu rzek. Jednak wybrany obszar nie jest ani tożsamy z obszarem dolin¹⁶, ani nie jest badany pod względem relacji z rzeką. Wybór gmin nawiązuje raczej do historyczno-kulturowego regionu Zagłębia Dąbrowskiego.

Część badawcza projektu opiera się głównie na danych statystycznych. Analizie poddaje się wiele różnorodnych aspektów ze sfery społeczno-ekonomicznej¹⁷. Nie widać natomiast poszukiwania innych potencjałów obszaru, np. wzięcia pod uwagę dziedzictwa przemysłowego regionu. Opracowanie nie zawiera również analiz powiązań przestrzennych, relacji do rzeki. Analiza obszarów przyrodniczo cennych sprowadza się do opisu wybranych uprzednio obszarów zieleni, uznanych za „węzłowe”. W analizie determinant zwrócono uwagę na zagospodarowanie przestrzenne (funkcje terenów i pokrycie planami miejscowymi) oraz wybrano obszary szczególnie istotne dla rozwoju obszaru funkcjonalnego. Część badawcza projektu zakończona jest analizą SWOT dla trzech głównych sfer, tj.: przestrzennej, społecznej i gospodarczej.

Część strategiczna projektu zawiera określenie misji, wizji obszaru i jego cech: spójny, atrakcyjny, aktywny, innowacyjny, zielony. Na podstawie podziału z analizy SWOT wyznaczono 3 sfery priorytetowe¹⁸, a w ich ramach obszary organizacyjne zgodne z nowymi trendami rozwoju. Dla każdej z tych sfer wyznaczono cele i kierunki działań, bez podziału na gminy, z wyszczególnieniem zadań inwestycyjnych. Strategia OF obejmuje takie działania jak opracowanie koncepcji Parku Linearnego Doliny Przemyszy i Brynicy, polegające na przestrzennym zagospodarowaniu wcześniej wytypowanych parków, a także opracowanie koncepcji powiązań komunikacyjnych w relacji do rzek.

¹⁵ Zasada rozłączności polega na tym, że każda gmina może należeć tylko do jednego MOF-u.

¹⁶ Rzeki często stanowią granicę obszaru funkcjonalnego. Prowadzi to do sytuacji, w której tylko jedna ze stron rzeki, jeden brzeg należy do obszaru, a drugi nie jest wzięty pod uwagę.

¹⁷ Analiza zasobów: demografia, gospodarka i rynek pracy, transport i dostępność komunikacyjna, infrastruktura techniczna i usługi komunalne, kultura, edukacja i oświata, sport i rekreacja, handel, lecznictwo, pomoc społeczna, działalność organizacji pozarządowych oraz powiązania administracyjne.

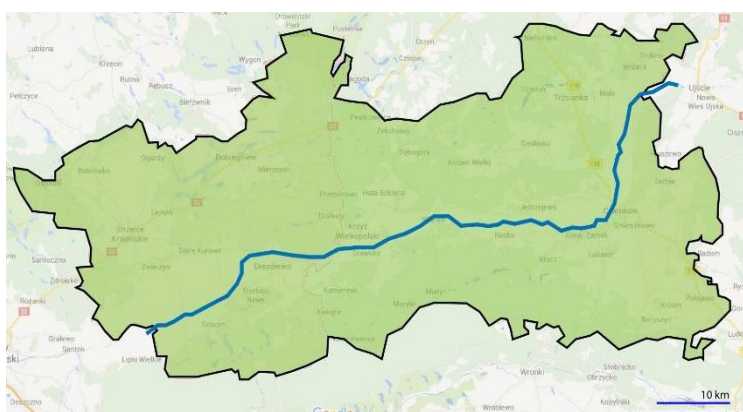
Analiza determinant: zagospodarowanie przestrzenne, zanieczyszczenie środowiska, działania zmierzające do poprawy warunków środowiska, obszary cenne przyrodniczo i poddane ochronie.

¹⁸ Sfery priorytetowe wymienione w Strategii:

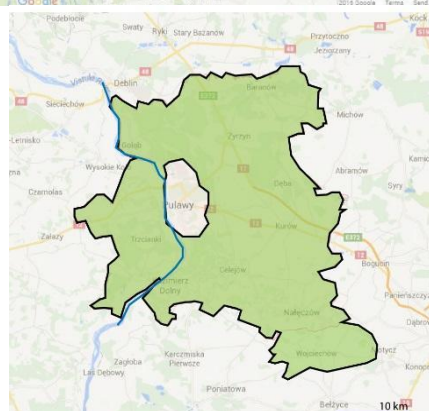
1. Atrakcyjna i funkcjonalna przestrzeń publiczna.
2. Zdrowe, aktywne społeczeństwo.
3. Silna i innowacyjna gospodarka.

2.4. Wybrane przykłady obszarów funkcjonujących na założeniach podobnych do obszarów funkcjonalnych

O wadze obszarów funkcjonalnych oraz o potrzebie wprowadzania tego typu struktur świadczą przykłady porozumień i projektów, które powstały wcześniej, najczęściej jeszcze przed wprowadzeniem OF-ów do systemu planowania w Polsce. Istnieją również obszary, które nie wpisały się formalnie w strukturę tych definiowanych przez KPZK 2030, lecz które funkcjonują na bazie podobnych założeń. Analogicznie do wyżej analizowanych przypadków, wybrane zostały te, które położone są w dolinach rzek.

Rys. 6. DraWięsko-Notecka Kraina Turystyczna. Opr.: Monika Kubica

Rys. 7. Subregion Trójkąta Turystycznego Kazimierz-Nałęczów-Puławy. Opr.: Monika Kubica

2.4.1. DraWięsko-Notecka Kraina Turystyczna¹⁹

DraWięsko-Notecka Kraina Turystyczna powstała w 2005 roku. Formalnie nie stanowi obszaru funkcjonalnego, ale jej koncepcja odpowiada idei obszarów funkcjonalnych i w bardzo dużym stopniu wpisuje się w ich założenia. Jest to tak zwane porozu-

¹⁹ Źródło: Opracowanie „DraWięsko-Notecka Kraina Turystyczna” część 1 „Uwarunkowania stanu istniejącego” oraz część 2 „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”, Poznań 2006.

mienie na między²⁰ dwóch powiatów sąsiadujących ze sobą, ale znajdujących się w różnych województwach, obejmujące terytorium ośmiu gmin²¹. Mają one wspólne problemy uwarunkowane geograficznie i przyrodniczo oraz podobny potencjał. Położenie w różnych województwach, które przed ustanowieniem Obszarów Funkcjonalnych były wyłączną jednostką planowania regionalnego, spowodowało potrzebę stworzenia partnerstwa ponad tym podziałem oraz wspólnej strategii, która mogłaby być brana pod uwagę przy tworzeniu strategii każdej z gmin, po obydwu stronach granicy województw. Główną ideą porozumienia i stworzenia partnerstwa jest aktywizacja gospodarki przez rozwój turystyki – głównie na bazie potencjału warunków przyrodniczych. Opracowania części diagnostycznej oraz strategicznej projektu skupiają się wyraźnie na postawionym celu, jakim jest rozwój turystyki i pod takim kątem są przeprowadzone. Jest to opracowanie łączące elementy strategii oraz studium kierunków i uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego, jednak ograniczone jest do sektora turystyki. Elementem opracowania są części graficzne, co wskazuje na próby powiązania podejść przestrzennego i społeczno-gospodarczego w planowaniu strategicznym. Wstępna delimitacja, wyznaczająca dwa powiaty, powstała przez porozumienie samorządów i umotywowana jest silnym podobieństwem zarówno problemów, jak i wyjątkowego potencjału rozwojowego obszarów. W kolejnym etapie działań, zmierzających do utworzenia Krainy, opracowana zostaje czytelna zasada delimitacji obszaru – wybór gmin, przez które przepływa Noteć. Przyłączone zostały zatem kolejne dwie gminy bezpośrednio funkcjonalnie i przestrzennie powiązane z rzeką. Pojawia się bezpośrednie odwołanie do rzeki i związanych z nią wspólnych potencjałów dla obu powiatów. Podstawową jednostką, podobnie jak w powyższych przykładach, jest gmina, a obszar jest spójny przestrzennie.

Część badawcza opracowania obejmuje wiele aspektów²² mających wpływ na rozwój turystyki. Analizy wykraczają znacznie poza zestawienia i wnioski płynące z danych statystycznych. Analiza warunków geograficznych (rzeki, jeziora) i przyrodniczych (las, rośliny, zwierzęta) obejmuje elementy nie tylko chronione, ale wszystkie poten-

²⁰ Porozumienie na między jest formą współpracy nad rozwojem. Idea zrodziła się na poziomie dwóch powiatów- Strzelecko-Drezdeneckiego i Czarnkowsko-Trzcianeckiego. Patronują jej Starostowie, a czynny udział we wzajemnych kontaktach biorą burmistrzowie i wójtowie gmin oraz marszałkowie województw. Współpraca dotyczy inicjatyw kulturalnych, gospodarczych, a także obejmuje wspólne opracowania planistyczne. Źródło: opracowanie „Drawieńsko Notecka Kraina Turystyczna”.

²¹ Gminy objęte opracowaniem to: Drezdenko, Dobiegniew, Stare Kurowo, Strzelce Krajeńskie, Zwierzyn, Drawsko, Krzyż Wielkopolski, Wieleń.

²² Aspekty poruszane w części badawczej: uwarunkowania przyrodnicze (m.in. lokalizacja, hydrografia, szata roślinna, świat zwierząt, obszary prawnie chronione, inne obszary o dużych wartościach przyrodniczo-krajobrazowych, jakość środowiska); uwarunkowania kulturowe (historia, zasoby, ochrona prawna i działalność kulturowa); uwarunkowania społeczne, uwarunkowania gospodarcze, obsługa ruchu turystycznego, komunikacja i infrastruktura techniczna.

cialnie atrakcyjne i cenne. Analiza zasobów cennych kulturowo jest również szersza niż identyfikacja zabytków – podjęto próbę zbadania potencjału wszystkich atrakcyjnych i cennych elementów (układy urbanistyczne, budownictwo wiejskie, interesujące urządzenia techniki). Ciekawa jest również analiza walorów krajobrazowych – opracowana głównie na podstawie opracowań i publikacji naukowych. Analizy społeczno-gospodarcze ukierunkowane są na poszukiwanie potencjału i możliwości rozwoju turystyki.

Część strategiczna zawiera rozpoznanie aktualnych trendów w turystyce, a także segmentów rynku i potrzeb odbiorców oferty. Jest budowana z nastawieniem na wytypowanie kilku produktów turystycznych i wybrania jednego, strategicznego. Propozycje konkretnych działań promocyjnych, infrastrukturalnych, organizacyjnych rozpisane są dla poszczególnych gmin, w ramach konkretnych produktów turystycznych. Strategia obejmuje także wytyczenie szlaków turystycznych przy wykorzystaniu istniejących już zidentyfikowanych wraz ze wskazaniem niezbędnych działań naprawczych. Wyraźnie powiązano szlaki z rzeką i elementami cennymi pod względem przyrodniczym lub kulturowym.

2.4.2. Subregion Trójkąta Turystycznego Kazimierz – Nałęczów – Puławy

Wyżej wymieniony subregion to przykład współpracy gmin. Kazimierz – Nałęczów – Puławy nie jest obszarem funkcjonalnym, jednak w założeniach i ideach jest z nim pokrewny. Jest to partnerstwo na rzecz rozwoju regionu, którego strategiczny dokument, „Plan Rozwoju Turystyki”²³, powstał w ramach projektu „EUROszansa dla Lubelszczyzny” w 2011 roku. Partnerstwo charakteryzuje się większym udziałem podmiotów niebędących jednostkami samorządu terytorialnego. Oprócz powiatu puławskiego, będącego liderem projektu, do subregionu należą Lokalna Grupa Działania „Zielony Pierścień”, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Lubelski Ośrodek Samopomocy. Zasięg terytorialny obejmuje 11 gmin, z czego dziesięć znajduje się w powiecie puławskim, a jedna w lubelskim²⁴. Partnerstwo było odpowiedzią na potrzebę zaprogramowania spójnych dla całości subregionu działań w sektorze turystyki. Wspólne dzia-

²³ Plan Rozwoju Turystyki dla Subregionu Trójkąta Turystycznego Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy na lata 2012-2020. Dokument wydany w ramach projektu „EUROszansa dla Lubelszczyzny – budowa konsensusu społecznego na rzecz zrównoważonego rozwoju subregionu w krajobrazie kulturowym trójkąta turystycznego: Nałęczów – Puławy – Kazimierz Dolny, w ramach Szwajcarskiego Programu Współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej.

²⁴ Gminy partnerskie: Baranów, Janowiec, Kazimierz Dolny, Końskowola, Kurów, Markuszów, Nałęczów, Puławy (gmina), Wąwolnica, Żyrzyn, Wojciechów.

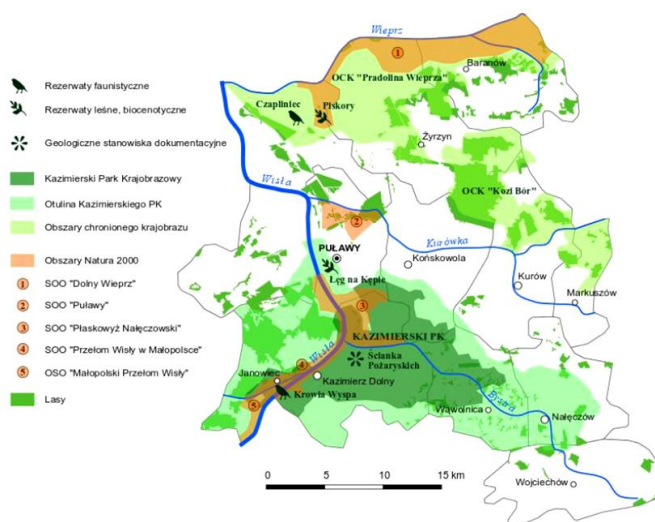
łanie ma ułatwić harmonijny rozwój turystyki w całym subregionie i sprawić, że obszary mniej znane staną się atrakcyjniejsze dla turystów.

Główne cele współpracy to rozwój turystyki na obszarze o wyjątkowym potencjale turystycznym – przede wszystkim turystyki aktywnej – i wykorzystanie walorów obszarów poza głównymi, znanymi ośrodkami, którymi są Kazimierz i Nałęczów. Skupienie wokół wspólnego potencjału odpowiada idei obszarów funkcjonalnych. Dodatkowo partnerstwo było okazją do wypracowania modelu współdziałania różnych sektorów (publicznego, gospodarczego i społecznego).

Delimitacja obszaru wynika z udziału w projekcie „EUROszansa dla Lubelszczyzny”, a podstawową, najmniejszą jednostką terenu jest gmina. Z obszaru wyłączona została gmina miejska Puławy z uwagi na wymogi projektu, przez co obszar nie jest spójny terytorialnie. Zgodnie z ideą projektu wybrano gminy mające duży potencjał rozwoju turystyki (okolice Puław, Nałęczowa i Kazimierza) i związane są z nimi funkcjonalnie. Nie określono jednak metody czy jasnej zasady wyboru gmin.

Część diagnostyczna dokumentu²⁵ obejmuje wiele różnorodnych badań. Posługiwano się szerokim wachlarzem metod: analizą danych, badawczymi opracowaniami eksperckimi (m.in. dotyczącymi zasobów dziedzictwa przyrodniczo-krajobrazowego i kulturowego), badaniami społecznymi, różnorodnymi metodami partycypacyjnymi. Analizy głównych potencjałów obszaru obejmują w szczególności powiązania poszczególnych elementów struktury przestrzennej tych obszarów. Badane są także lokalizacja elementów i terenów cennych przyrodniczo i kulturowo oraz ich relacje pomiędzy sobą oraz z dolinami rzek. Całość jest podsumowana w formie ogólnej analizy SWOT.

Rys. 8. Wybrane formy ochrony przyrody na obszarze Trójkąta Turystycznego Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy²⁶.
Źródło: Plan Rozwoju Turystyki dla subregionu trójkąta turystycznego Nałęczów – Puławy – Kazimierz na lata 2012-2020

²⁵ Na podstawie dokumentu Plan Rozwoju Turystyki dla Subregionu Trójkąta Turystycznego Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy na lata 2012-2020.

²⁶ Ibidem, s. 16.

W części strategicznej dokumentu²⁷ sprecyzowano misję rozwoju turystyki w subregionie, określono cel, trzy główne domeny rozwoju, wartości i standardy zachowań. Duży nacisk położono na współdziałanie i promocję regionu oraz działania społeczne, tj.: wspieranie postaw współodpowiedzialności czy przedsiębiorczości mieszkańców w zakresie turystyki. Kolejną strefą, na której koncentruje się strategia jest budowanie oferty turystycznej, w ramach której opracowano kilka programów turystycznych. Każdy z nich wdrożono w konkretnych gminach, dla których sporządzono kompleksowe plany działania. Wiele z nich związanych jest z rzekami Wisłą i Wieprzem i ich dolinami. Dużą uwagę poświęcono promocji, budowaniu marki i poprawie rozpoznawalności wizerunku subregionu. Strategia skupia się w całości na podstawowym celu, jakim jest rozwój turystyki.

²⁷ Ibidem, s. 18.

3. KRAJOBRAZOWY PARK LINEARNY – IDEA I BUDOWANIE KONCEPCJI

Koncepcja Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy²⁸ jest próbą wpisania regionu aglomeracji górnośląskiej – jego problemów i potencjałów w ideę obszarów funkcjonalnych. Założenie, mimo wymiaru koncepcyjnego, ma mocny wydźwięk realizacyjny, dlatego też konieczne jest osadzenie go w rzeczywistym kontekście planowania przestrzennego w Polsce lub wskazanie różnic i odmiennych potrzeb formalnych w stosunku do istniejących narzędzi. Obszary funkcjonalne są natomiast strukturą najbardziej zbliżoną ideowo do głównych założeń Koncepcji. Forma Krajobrazowego Parku Linearnego wpisuje się w założenia obszarów funkcjonalnych, szczególnie ze względu na rozległość przestrzenną, ale także na konieczność zintegrowanego działania poza granicami administracyjnymi poszczególnych gmin. Należy jednak zaznaczyć, że zastosowane metodyka i koncepcja utworzenia Parku są dziełem autorów monografii, dostosowanym do wieloaspektowych uwarunkowań obszaru. Bazuje na idei zintegrowanego podejścia do rozwoju terytorialnego i odchodzi od administracyjnych ograniczeń planowania, pozostaje jednak z dala od pryncypiów budowania obszarów funkcjonalnych określonych przez KPZK 2030. Rozbudowany wstęp opracowania, dotyczący oficjalnych obszarów funkcjonalnych, jest jednak niezbędny, aby trafnie wskazać kontekst planistyczny, a także podobieństwa i kontrasty pomiędzy istniejącymi możliwościami a potrzebami i założeniami KPL. Koncepcja przedmiotowego KPL kładzie nacisk na wymiar funkcjonalno-przestrzenny założenia, a jej finalnym efektem jest strategia rozwoju obejmująca cele i główne kierunki działań dla obszaru funkcjonalnego. Zarówno strategia, jak i kryteria delimitacji obszaru zostały określone na podstawie badań skierowanych i odnoszących się bezpośrednio do określonego regionu i jego uwarunkowań. Silnie łączą się z osią ideologiczną całego założenia, jakimi są powiązania krajobrazowe, będące największym potencjałem endogenicznym obszaru. Autorskie podejście do tematu, mimo odniesienia do konkretnego regionu, nie wyklucza możliwości dopasowania i zastosowania koncepcji do budowa-

²⁸ dalej w tekście – KPL.

nia obszarów funkcjonalnych podobnego typu, także w innych regionach, a wręcz na nią wskazuje.

Należy nadmienić, iż koncepcja KPL jest autorską propozycją i powstawała niezależnie od istniejącego Obszaru Funkcjonalnego Doliny Rzek Przemszy, Białej Przemszy i Brynicy, utworzonego na bazie partnerstwa gmin i miast: Sosnowca, Dąbrowy Górniczej, Będzina, Sławkowa, Siewierza i Psar.

3.1. Krajobraz u podstaw koncepcji

Koncepcja Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy²⁹ powstała w świetle równoległych rozważań nad obszarami funkcjonalnymi, ich możliwościami kreowania nowej wizji przyszłości i nad krajobrazem śląskim determinującym teraźniejszość. Nieoczywisty potencjał krajobrazu kontrastów, których nie brakuje na Górnym Śląsku, jest podstawą całej koncepcji. Zakłada ona harmonizowanie i równoważenie środowiska kulturowego, z charakterystycznymi terenami poprzemysłowymi, ze środowiskiem przyrodniczym, niejako pozornie pozostającym w opozycji.

Był to „wspólny mianownik”, niezależny od podziałów administracyjnych, który bazował na podobnym potencjale i problemach obszarów. Ten niepowtarzalny krajobraz był tematem przewodnim od początku działań – od delimitacji obszaru, aż po próbę budowy strategii rozwoju.

Rozwój regionu Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego jest następstwem rozwoju przemysłu na tym obszarze. Przemysł stał się częścią tożsamości regionu i trwale zakorzenił się w kulturze. Jest nie tylko jednym z elementów krajobrazu, ale czymś co go tworzy i przekształca, ściśle się z nim wiąże i odciska nieodwracalnie swoje piętno. Dlatego też, planując jakiegokolwiek działania, nie można pomijać aspektu dziedzictwa poprzemysłowego - są to korzenie regionu, których wyrwanie pozbawi go wyjątkowości. Tymczasem charakter regionu bardzo często postrzegany jest negatywnie, zarówno przez mieszkańców Śląska i Zagłębia, jak i pozostałych regionów Polski. Powstał głęboko zakorzeniony stereotyp, który funkcjonuje niezależnie od rzeczywistego obra-

²⁹ Koncepcja Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy przedstawiona została w pracach dyplomowych magisterskich wykonanych przez mgr inż. arch. Karolinę Szaton i mgr inż. arch. Monikę Kubicę w Katedrze Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Politechniki Śląskiej w 2015 roku, wykonanych pod kierunkiem dr. hab. inż. arch. Szymona Opani. Pierwsza z magistrantek porusza kwestie środowiska naturalnego i terenów poprzemysłowych antropogenicznie przekształconych takich jak zwałowiska, zapadliska czy wyrobiska. Druga skupia się przede wszystkim na terenach i elementach krajobrazu, które były bezpośrednio związane z działalnością produkcyjną przemysłu. W szczególności bierze pod uwagę obszary zajmowane kiedyś, a w niektórych wypadkach aż do obecnego czasu, przez zakłady przemysłowe, ich rolę w krajobrazie, budowaniu tożsamości z miejscem, potencjale do zaktywizowania regionu.

zu i blokuje możliwość dostrzeżenia regionu takim jaki jest naprawdę. Takie postrzeganie ogranicza szanse lub prowadzi do jej utraty w wykorzystaniu atutów regionu, a w konsekwencji może prowadzić do ograniczenia rozwoju i spadku jego wartości.

Nowe postrzeganie regionu, pozbawione stereotypów, powinno prowadzić do dwóch zasadniczych wniosków. Po pierwsze, charakter poprzemysłowy jest potencjałem, szansą regionu, może stać się jego atutem. Po drugie, obszar nie jest wyłącznie przemysłowy, ale jest również bogaty w atrakcyjne tereny przyrodnicze. Te dwa aspekty, choć pozornie wydają się przeciwstawne, wzbogacają się wzajemnie, tworząc komplementarną całość. Elementem łączącym te dwa aspekty jest rzeka. Jest ona linią, kręgosłupem mogącym połączyć istniejące kontrasty.

W związku z szybko postępującymi zmianami w przestrzeni oraz niewystarczającą świadomością wartości elementów pozostałych po czasach przeszłych, poruszane w pracy problemy, związane z krajobrazem postindustrialnym i jego wartością, są wyjątkowo aktualne. Brak odpowiedniej strategii działań dla tego obszaru powoduje utratę wyjątkowego potencjału, jaki niosą ze sobą obszary i obiekty poprzemysłowe.

3.2. Linearność i rola rzeki w krajobrazie miasta i jako kluczowy element Krajobrazowego Parku Linearnej Doliny Przemszy i Brynicy

Od wieków rzeka pełniła ważną rolę w krajobrazie miasta. Społeczeństwo lokowało swoje osady wzdłuż rzek dających korzyści. To rzeka była elementem decydującym o dobrobycie mieszkańców. Rzeka również dziś pełni w mieście istotne funkcje, a jej obecność traktowana jest coraz częściej jako znaczący walor obszaru. Dawno już przestała być postrzegana jako bariera; zaczęła pełnić funkcję wręcz odwrotną – łączącą. Wcześniej rzeka integrowała obszary oddalone od siebie, rozwijając funkcję komunikacyjną, lecz stanowiła naturalną przeszkodę dla terenów położonych bezpośrednio na przeciwnych jej brzegach. Dzisiaj, odpowiednio użytkowana, jest jednym z najważniejszych elementów spajających. Łączy nie tylko przestrzennie, lecz także percepcyjnie. Oddziałuje na odbiorcę i kreuje w jego świadomości spójną całość. Jej niezaprzeczalne walory krajobrazowe współgrają z elementami środowiska naturalnego oraz z obszarami poprzemysłowymi, razem tworząc wyjątkowy krajobraz. Dlatego też rzeki Przemsza i Brynica są kręgosłupem założenia KPL. Współtworzą otwartą przestrzeń, są elementem krajobrazu.

Rzeki te łączą walory przyrodnicze i kulturowe, dodatkowo generując ruch. Mogą także tworzyć „miejsca” – przestrzenie wyjątkowe, indywidualne, charakterystyczne³⁰. Dzięki temu przestrzeń – suma takich miejsc – staje się także wyjątkowa. Rzeką wraz z doliną jest także odrębnym układem przyrodniczym, korytarzem ekologicznym, który umożliwia migrację flory i fauny, przez co zapewnia różnorodność biologiczną.

W Krajobrazowym Parku Linearnym rzeki mają zasadnicze znaczenie. Linearność Parku, wynikająca z koncepcji rzeki jako osi, kręgosłupa projektu, nie jest jednak dosłowna. Rzeką, jak linią, spina rzeczywistość przemysłową z przyrodniczą. Obszary objęte Parkiem nie są jedynie terenami nadrzecznymi. „Atraktory”³¹, punkty węzłowe oraz rozbudowana sieć dopływów Przemszy i Brynicy, spinają obszary często oddalone od dolin rzecznych. Ruch wzdłuż osi układu jest generowany przez rzeki, a elementy krajobrazu – atraktory – zatrzymują i zachęcają do „wejścia w głąb”.

Rys. 9. Odcinek Białej Przemszy na granicy Sosnowca z Jaworzniem. Autor: Karolina Szaton

³⁰ Miejsca, w ujęciu Marca Augé, będące przeciwieństwem „nie-miejsc” (franc. non-lieux) oznaczają przestrzeń związaną z czasem i przestrzenią. Są częścią historii, kultury, mocno zakorzenione w regionie. Są to przestrzenie społeczeństwa związanego z danymi elementami otoczenia, będącego z nimi w relacji. Dolina rzeki natomiast tworzy otwarcia krajobrazowe, dzięki którym możemy dostrzec wyjątkowość przemysłowego charakteru regionu, ujętego właśnie w takim *miejscu*, będącym nie tylko miejscem pamięci, lecz także obszarem, któremu nadano własne życie i dynamizm. M. Augé, *Nie-miejsca. Wprowadzenie do antropologii hipernowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

³¹ Termin autorski, użyty na potrzeby pracy; atraktory – elementy zagospodarowania przestrzeni, obiekty lub miejsca krajobrazowe przyciągające uwagę, będące atrakcją pod względem: estetycznym, widokowym lub funkcjonalnym.

W projekcie dąży się także do tworzenia – tam, gdzie to możliwe – naturalnych rozlewisk, stojących w opozycji do sztucznego regulowania biegu rzeki. Tworzenie rozlewisk pozwala na kreowanie nowych, atrakcyjnych obszarów, wspomagając jednocześnie oczyszczenie wód. Rzeka jest więc elementem tworzącym KPL na równi z systemem przyrodniczym oraz z obszarami przekształconymi antropogenicznie. Stanowi element krajobrazu podkreślający wyjątkowy charakter Parku.

Związek Parku z dolinami rzek, które z natury są elementami o charakterze linearnym, ciągłym, sprawia, że on sam nabiera takich cech. Linearność nieodłącznie wiąże się z ruchem. Lawrence Houstoun jako pierwszy wyróżnik parku linearnego wymienia jego zdolność do doprowadzenia użytkownika dokąds, generowanie rekreacji aktywnej, w przeciwieństwie do pasywnego wypoczynku³². Parki linearne łączą w sobie funkcje komunikacyjną i rekreacyjną. Ich szczególnie pożądaną zaletą jest bogactwo krajobrazów zmieniających się wraz z poruszaniem, budzących zainteresowanie, zachęcających do dalszego odkrywania. Ruch dodatkowo mogą wzmacniać punkty – ogniska aktywności, znajdujące się wzdłuż Parku. Obszary przemysłowe wydają się mieć wszystkie niezbędne cechy, by stać się takimi atraktorami – wyraźnie obecne w krajobrazie, umożliwiające aktywne użytkowanie, wyjątkowe i atrakcyjne.

O specyfice Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy, oprócz jego cech industrialnych, decydują między innymi dwa zasadnicze czynniki. Pierwszym jest nietypowa skala. KPL jest strukturą o zasięgu regionalnym, rozciągającą się na obszarze kilku gmin. Już z tego względu wymaga indywidualnego podejścia i wymyka się próbom klasyfikacji i ścisłym porównaniom z typowymi założeniami parkowymi. Kolejny jest fakt, iż KPL nie pozwala się ograniczać do wydzielonego pasa terenu o określonej szerokości wzdłuż dwóch rzek. Doliny rzeki w tym wypadku są raczej punktem wyjścia niż ostatecznym wyznaczeniem granic. Jego krajobrazowy charakter jeszcze bardziej te granice otwiera i wiąże go z otoczeniem. Duża skala prowadzi również do bardziej otwartego charakteru przedsięwzięcia. Park jest wyznaczony bardziej przez aktywność i działanie niż przez granice przestrzenne. Zostaje zachowany kluczowy czynnik – ruch (aktywna rekreacja).

W tym kontekście obszary przemysłowe traktowane są jako system, pewnego rodzaju szlak, sieć punktów, niekoniecznie położonych bezpośrednio nad rzeką, ale z nią związanych. Powiązania krajobrazowe odgrywają bardzo dużą rolę, podobnie jak zdolność poszczególnych obszarów do stania się wspomnianymi atraktorami i ogniskami aktywności.

³² Houstoun L.: *Urban public spaces. Chapter 1: Urban linear park*, <https://lhoustoun.wordpress.com/> dostęp:11.2018.

Rzeki, będąc w krajobrazie elementami z cechami otwartości i kierunkowości, nadają Parkowi charakter przede wszystkim linearny, ale nie tylko. Doliny rzeczne – nawet te w pewnym stopniu zdegradowane – cechuje wyjątkowy potencjał krajobrazowy. „Krawędzie dolin rzecznych są często jedynymi miejscami umożliwiającymi komfort dalekiego patrzenia”³³. Mogą być elementem, który spaja ze sobą nawet bardzo różne krajobrazy. Zjawisko to porusza w swoim opracowaniu A. Pancewicz, zauważając, że „rzeka jest motywem zmieniających się widoków, sprzyja tym samym tworzeniu sekwencji widokowych o zmiennym układzie elementów plastycznych, emocjonalnych, treściowych. [...] Osobliwością wewnątrz nadrzecznych, będącą ich cechą charakterystyczną, jest wzajemne przenikanie tworzących go elementów. Sprzyja to zwiększeniu możliwości różnorodnego wykorzystania relacji topograficznych, kulturowych czy wizualnych pomiędzy sąsiadującymi ze sobą brzegami”³⁴. W związku ze swoją trwałością, nieprzemijalnością rzeka jest również znaczącym elementem tożsamości kulturowej regionu. To bogactwo znaczeń i potencjał krajobrazowy oraz percepcyjny rzeki są dla Krajobrazowego Parku Linearnego ogromną szansą rozwojową.

Podobnie jak rzeka jest potencjałem dla Parku, tak utworzenie i rozwój Parku jest szansą dla poprawienia walorów przyrodniczych i estetycznych rzeki. Wpływa na poprawę jej wizerunku, wiąże rzekę z obszarami miejskimi, zmienia jej miejsce w percepcji – z lokalizacji na peryferiach, poza zainteresowaniem, w miejsce centralne, ważne. Jednocześnie niezwykle istotne jest zachowanie i ochrona flory oraz fauny występujących nad rzeką, a także przeciwdziałanie niekorzystnym wpływom wzrostu aktywności wzdłuż jej brzegów. W efekcie udostępnienia terenów nadrzecznych i otwarcia na użytkowanie pojawia się konieczność większej dbałości o ochronę dolin rzecznych i terenów przyległych. Utworzenie Krajobrazowego Parku Linearnego może być zatem zasadniczym krokiem w kierunku urbanistycznej transformacji terenów nadrzecznych. Ważnymi elementami, na które należy zwrócić uwagę w rewitalizacji obszarów nadrzecznych, wg A. Pancewicz, są zachowywanie tożsamości miejsca i respektowanie wartości dziedzictwa kulturowego, a to z kolei są pożądane zadania KPL.

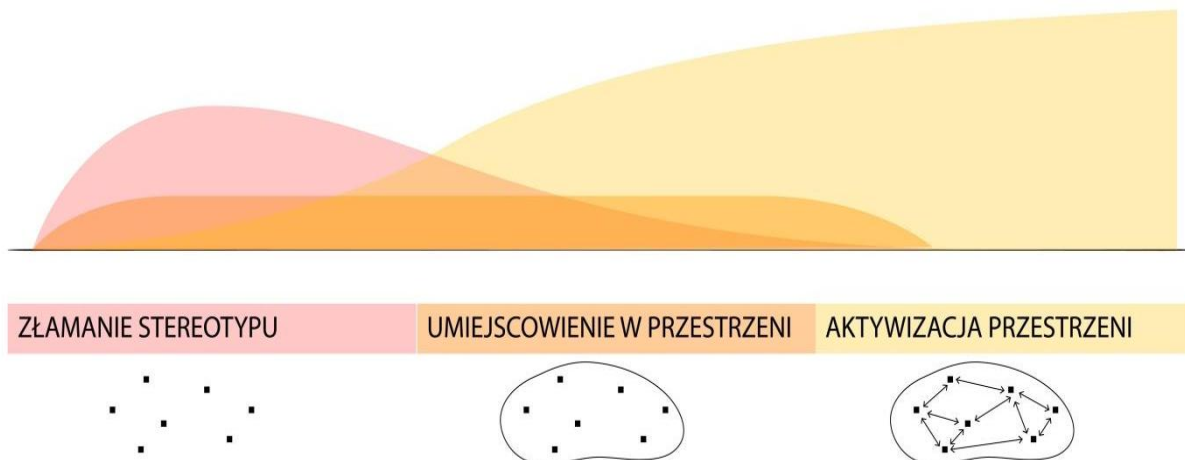
³³ Por.: Bernat M.: Doliny rzeczne i ich percepcja, [w:] Krajobrazy kulturowe dolin rzecznych Potencjał i wykorzystanie, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, nr 7, Sosnowiec 2007, s. 171.

³⁴ Por.: Pancewicz A.: *Rzeka w krajobrazie miasta*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2004.

3.3. Główne założenia koncepcji Parku

Autorska koncepcja Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy jest odpowiedzią na występujące problemy i uwarunkowania obszaru, na istniejące stereotypy i konieczność ich przełamania oraz szanse związane z wykorzystaniem potencjału regionu. KPL umożliwia urzeczywistnienie tych potencjałów przez konkretne działania ujęte w formie strategii w przestrzeni nieograniczonej administracyjnie, a także przez przeciwdziałanie narastającym przez lata regionalnym stereotypom. Resultatem jest koncepcja Parku kreowanego jako rozbudowana, złożona struktura, zespół działań o regionalnym zasięgu. Główną jego ideą jest powiązanie w krajobrazie terenów poprzemysłowych i przyrodniczych z wykorzystaniem rzek jako naturalnych łączników krajobrazowych. Granice Parku mają wyznaczać: aktywność i zaangażowanie społeczeństwa a nie granice przestrzenne. Mają go cechować dynamika i ożywienie. Ma przywrócić mieszkańcom tereny wcześniej niedostępne i udostępnić je do aktywnego użytkowania.

Jako skuteczne działania umożliwiające zaistnienie Parku, a później jego funkcjonowanie, wyróżnione zostały trzy kolejne etapy: złamanie stereotypu, umiejscowienie w przestrzeni, zainteresowanie użytkowników i jego utrzymanie.

Rys. 10. Schemat działań umożliwiających zaistnienie i funkcjonowanie KPL. Autor: Karolina Szaton, Monika Kubica

- **Złamanie stereotypu** – zamiast od razu wprowadzać zmiany przestrzenne należy rozpocząć od zmiany percepcji obszaru. Drogą do zmiany negatywnego stereotypu są drobne, punktowe działania przełamujące dotychczasowy sposób myślenia. Mają one na celu obudzenie zainteresowania i skierowanie uwagi obserwatora na istniejące, niedoceniane walory otoczenia. Działania te nie wymagają dużych nakładów i nie zmieniają fizycznie rzeczywistości, ale zapoczątkowują zmianę w postrzeganiu, od-

wrócenie znaczeń. Mają na celu akcentowanie tych elementów, które zawierają skojarzenia pejoratywne. Przykładami tego typu działań realizowanych w województwie śląskim są między innymi Szlak Zabytków Techniki czy Industriada.

- **Umiejscowienie w przestrzeni** – aby umożliwić funkcjonowanie Parku, koniecznie trzeba wyznaczyć konkretny obszar funkcjonalny. Dzięki temu możliwe będzie stworzenie spójnego obszaru zarządzania, objęcie ochroną cennych obszarów, wyznaczenie obszarów operacyjnych. Spójność i integracja obszaru przyczyniają się do jego czytelnego odbioru przez użytkownika. Obszar wyznacza się, dokonując inwentaryzacji i delimitacji terenu, tworząc teren funkcjonalny obecny w polityce lokalnej, podkreślając wspólne cechy obszaru, integrując przestrzeń przez priorytetowe podejście do tematu rzeki, która jest elementem linearnym, łączącym teren Parku.

- **Aktywizacja przestrzeni** – ostatecznym celem Parku jest nie tylko jego zaistnienie w percepcji i przestrzeni, lecz także jego ożywienie i sprawne funkcjonowanie. Aktywizacja polega na zainteresowaniu użytkowników i utrzymaniu tego zainteresowania. Aby to osiągnąć, trzeba zadbać, by obszar był spójny, atrakcyjny i dał się aktywnie użytkować.

Spójność można osiągnąć przez działania aktywizujące, przyjęcie wspólnej strategii dla danego obszaru i komplementarne przedsięwzięcia, eliminowanie barier, umożliwienie sprawnej komunikacji. Park musi zaistnieć również w świadomości i w świecie wirtualnym, tworząc rozpoznawalną, regionalną markę³⁵. Duże znaczenie ma również zachowanie cech krajobrazowych i czytelność całego założenia. Spójność Parku nie może być osiągnięta tylko przez działania rewitalizacyjne, konieczne jest także odwołanie się do narzędzi pozwalających delimitować obszar, wykraczając poza jednostkę jaką jest samodzielna gmina. W celu osiągnięcia aktywności, konieczne jest zapewnienie miejsca na inwencję użytkownika przez udostępnienie i zapewnienie mu możliwości swobodnego działania. Istotne jest, aby dostosować Park dla potrzeb wszystkich grup użytkowników, zwracając uwagę na różne grupy wiekowe i grupy o różnym stanie niepełnosprawności. Aby wykorzystać linearny charakter Parku, należy zadbać

³⁵ Marka interpretowana na podstawie ujęcia Ph. Kotlera, definiowana jako nazwa, termin, symbol, wzór lub ich kombinacja, stworzona celem identyfikacji dóbr lub usług sprzedawcy lub grupy sprzedawców. Produkty markowe są atrakcyjne i wyróżniające się, mają konkretny wizerunek. Działania „brandingowe” (budowanie świadomości marki) są obecnie niezwykle istotne w niemal każdej inicjatywie, dlatego też są tak istotne, jeśli chodzi o Krajobrazowy Park Linerany. Obejmują one najczęściej tworzenie hasła, loga, identyfikacji wizualnej, strony internetowej i gadżetów reklamowych. Przykładem skutecznego brandingu jest wykreowanie marki Szlak Zabytków Techniki czy Śląskie.

Por: Macias A., Miedzińska I.: Planowanie krajobrazowe jako sposób kreowania marki w turystyce Współczesne zarządzanie 1/2003; Kotler Ph., Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola, Gebethner & Ska, Warszawa 1994 ; <http://www.slaskie.pl/>.

o uaktywnienie ruchu wzdłuż rzeki, a także utworzenie ognisk aktywności, między którymi ruch ten będzie przebiegał.

Atrakcyjność Parku uzyskuje się przede wszystkim przez zachowanie wyjątkowego charakteru przemysłowego, który wyróżnia ten obszar. Kluczowe są również kwestia ochrony przyrody i poprawa jakości przestrzeni. Kolejne ważne czynniki to aspekt edukacyjny, zarówno w zakresie przyrody, jak i historii, oraz zapewnienie różnorodności programu funkcjonalnego. Atrakcyjność terenu ma ścisły związek z pozyskiwaniem inwestorów, zainteresowaniem ich obszarem, który mógłby wzbogacić nowe inwestycje. Ważne aspekty to też marketing i właściwa reklama Parku.

3.4. Zgodność z dokumentami strategicznymi oraz współczesnymi tendencjami

Koncepcja KPL wpisuje się w bieżącą politykę strategiczną na wszystkich szczeblach hierarchii planowania przestrzennego. Jest zgodna z takimi dokumentami jak:

- Strategia Rozwoju Kraju 2020, której głównym celem jest „wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności.” Realizuje jeden ze szczegółowych celów, jakim jest „Integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych”³⁶.

- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, której jednym z celów jest: „kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.” Ponadto KPZK 2030 bardzo szeroko porusza kwestię konieczności delimitowania, rozwijania i tworzenia tzw. obszarów funkcjonalnych. KPL przybiera formę struktury przestrzenno-funkcjonalnej jako regionalny obszar funkcjonalny³⁷.

- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, której jednym z głównych celów jest: „efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych oraz wpisuje się w strategiczne działanie, tj. restrukturyzację i rewitalizację miast i innych obszarów tracących dotychczasowe funkcje społeczno-gospodarcze”³⁸.

³⁶ Strategia Rozwoju Kraju 2020, Dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów w dniu 25 września 2012 roku, Warszawa, wrzesień 2012, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

³⁷ Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, załącznik do uchwały nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., Warszawa, wrzesień 2012.

³⁸ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 – 2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów dnia 13.07.2010 r., Warszawa, 23 lipca 2010 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

- Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego – Śląskie 2020+, przez realizowanie celów: „wysoka jakość środowiska naturalnego oraz atrakcyjne warunki zamieszkania i wysoka jakość przestrzeni³⁹.”

- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+, gdzie jednym z „wyzwań polityki przestrzennej województwa jest: rozwój regionu przy minimalizowaniu konfliktów ekologicznych i społecznych oraz zabezpieczenie dalszego rozwoju w oparciu o potencjał zasobów naturalnych i kulturowych⁴⁰.”

- Strategie rozwoju miast i gmin, wybranych w projekcie Zagłębiowski Park Linearny⁴¹.

Istotne jest również, że KPL wpisuje się we współczesne tendencje, takie jak:

- Kartę Lipską na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich – w szczególności w aspekcie potrzeby prowadzenia skoordynowanych działań na szczeblach lokalnym, regionalnym, krajowym i europejskim. Podstawą KPL jest działanie skoordynowane i całościowe⁴².

- Deklarację z Toledo – KPL bliski jest takim kwestiom jak: „przypomnienie, że ogólna jakość obszarów miejskich jest warunkowana jakością przestrzeni publicznych i miejskich krajobrazów kulturowych czy uwzględnienie stosowności ponownego wykorzystania terenów zurbanizowanych i/lub tam, gdzie to możliwe kompaktowego planowania urbanistycznego jako strategii mających na celu ograniczenie zagospodarowania nowych terenów, zapobieganie niepotrzebnym zmianom zagospodarowania gruntów niezabudowanych i obszarów naturalnych w zurbanizowane tereny zabudowane, a tym samym, zarządzanie niekontrolowaną suburbanizacją oraz jej ograniczeniem⁴³.”

³⁹ Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego – Śląskie 2020+ . Uchwała Sejmiku Województwa Śląskiego Nr IV/38/2/2013 z dnia 1 lipca 2013 r., Katowice, lipiec 2013 r.

⁴⁰ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+, załącznik do uchwały nr V/26/2/2016 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 29 sierpnia 2016 r., Katowice, 29 sierpnia 2016 r.

⁴¹ Strategia Rozwoju Miasta: Dąbrowa Górnicza 2022 – Aktualizacja, załącznik nr 1 do uchwały nr XII/257/2015 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 25.11.2015 r.; Strategia Rozwoju Miasta Będzina na lata 2012–2020, załącznik do uchwały nr XIV/137/2011 z dn. 26 września 2011 r.; Strategia Rozwoju Gminy Wilkowice do 2020 r., załącznik do uchwały XLVIII/355/2006 Rady Gminy Wilkowice z dnia 26 kwietnia 2006 r.; Strategia Rozwoju Miasta Piekary Śląskie 2020, załącznik nr 1 do uchwały nr XII/174/11 Rady Miasta Piekary Śląskie z dnia 24 listopada 2011 r.; Strategia Rozwoju Miasta Sosnowca do 2020 r., załącznik do uchwały nr 162/XII/07 Rady Miejskiej w Sosnowcu z dnia 24 maja 2007 r.; Strategia Rozwoju Miasta Czeladź na lata 2005-2015, załącznik do Uchwały Rady Miejskiej Czeladzi Nr XXXII/607/2004 z dnia 30 grudnia 2004; strategia zrównoważonego Rozwoju Mysłowice 2020+, załącznik do uchwały nr LIII/996/14 Rady Miasta Mysłowice z dnia 27 marca 2014 r.; Strategia Zintegrowanego i Zrównoważonego Rozwoju Jaworzna na lata 2001-2020 przyjęta Uchwałą Nr IX/85/2007 Rady Miejskiej w Jaworznie z dnia 31 maja 2007 r.; Katowice 2020 Strategia Rozwoju Miasta, załącznik do uchwały nr LII/1068/05 Rady Miasta Katowice z dnia 19.12.2005 r.

⁴² Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich, przyjęta z okazji nieformalnego spotkania ministrów w sprawie rozwoju miast i spójności terytorialnej w Lipsku, w dniach 24-25 maja 2007 r.

⁴³ Nieformalne Spotkanie Ministrów w Toledo w sprawie rozwoju obszarów miejskich Deklaracja Toledo, 22 czerwca 2010 r.

- Dokument referencyjny z Toledo – w aspekcie przyrodniczym, gdyż odpowiada w szczególności na cel: *ochrony zasobów naturalnych, krajobrazowych, wody, obszarów rolniczych itp. wokół miast oraz wzmocnienie ich związków lub połączeń z miastami (na przykład w pasy zieleni i/lub korytarze połączone z siecią parków i przestrzeni publicznych lub stanowiących ich przedłużenie), ponowne zazielenianie istniejących miast itp.*

Z punktu widzenia dziedziny planowania przestrzennego, architektury i kultury Dokument przedstawia konieczność „rewaloryzacji zdegradowanych przestrzeni publicznych oraz zapewnianie nowych otwartych przestrzeni łącznie z ochroną lub przekwalifikowaniem form architektonicznych przyczyni się nie tylko do poprawy jakości scenarii miejskiej, krajobrazu obszarów miejskich [...], a tym samym do podniesienia ich atrakcyjności w oczach wysoko wykwalifikowanych pracowników i przedsiębiorców, ale również przyczyni się do zwiększenia atrakcyjności i poziomu utożsamiania się lokalnych mieszkańców ze środowiskiem miejskim i swoją społecznością”, KPL wykorzystuje powyższe założenia i bazuje na nich, szczególnie podkreślając rolę zdegradowanych obszarów, które w niniejszym Dokumencie traktowane są jako obszary, które „nie powinny być postrzegane jako problem tylko jako źródło niewykorzystanego talentu ludzkiego i kapitału fizycznego, którego potencjał należy uwolnić, aby przyczynić się do ogólnego postępu obywatelskiego i wzrostu gospodarczego w mieście⁴⁴.”

- Europejską Kartę Planowania – dotyczy założeń KPL, które mają swoje odzwierciedlenie w akcentowaniu roli tożsamości i krajobrazu jako niezwykle ważnej wartości w dobie globalizacji, przy uwzględnieniu aspektu środowiskowego. „Europejskie miasta i regiony wyróżniają się długą historią rozwoju, ściśle odzwierciedlającą cechy instytucjonalne, kulturowe, społeczne i gospodarcze struktury ludności. Jest to historia i różnorodność, które tworzą lokalną odrębność i tożsamość.

Krajobraz jest istotny dla jakości i różnorodności europejskiej tożsamości kulturowej, ekologii, ochrony środowiska i społeczeństwa, przyczynia się do rozwoju gospodarki wszystkich miast lub regionów poprzez jego ochronę, zarządzanie i planowanie [...].

Utrzymywanie ekosystemów jest nie tylko źródłem dobrobytu ludzi, lecz także warunkiem naszego przetrwania. Bioróżnorodność musi być chroniona i zabezpiecza-

⁴⁴ Dokument referencyjny z Toledo w sprawie zintegrowanej rewitalizacji obszarów miejskich i jej strategicznego potencjału w zakresie inteligentnego i bardziej zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich sprzyjającego włączeniu społecznemu w Europie.

na [...]. Jakość środowiska jest również ważnym czynnikiem w zapewnieniu spójności społecznej i kulturowej, a to przyczynia się do konkurencyjności gospodarki⁴⁵”.

- Europejską Konwencję Krajobrazową (European Landscape Convention ELC), gdzie silnie akcentowana jest rola krajobrazu. KPL wpisuje się w założenia ELC, gdzie chroniony i świadomie planowany krajobraz jest nieodłącznym czynnikiem osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, przyczynkiem do powstawania kultur lokalnych, dziedzictwem zarówno kulturowym, jak i przyrodniczym, kluczowym elementem dobrobytu społeczeństwa. Dokument podkreśla także rolę krajobrazu na obszarach zdegradowanych oraz rolę wzajemnego oddziaływania czynników antropogenicznych i przyrodniczych w tworzeniu krajobrazu⁴⁶.

- Resilient Cities – reprezentujący coraz popularniejszą tendencję do tworzenia miast elastycznych. Miast odpowiadających na problemy związane z zagrożeniami naturalnymi oraz różnego rodzaju kryzysami dotykającymi ich mieszkańców w dzisiejszych czasach. Ważnym aspektem zgodnym z ideą Resilient Cities jest stosunek do obszarów zdegradowanych, w tym właśnie przemysłowych, niezainwestowanych, których potencjał należy od nowa odkrywać. W dokumencie namawia się do maksymalnego wykorzystania wszystkich terenów w mieście, przy jednoczesnym tworzeniu wysokiej jakości obszarów przyrodniczych, i planowania elastycznego, uwzględniającego ciągłą zmienność czynników, charakterystyczną dla obecnych czasów. Dotychczas rozwój oznaczający wzrost jest tu zastępowany wykorzystaniem tego, co jest w mieście możliwe do użytkowania.

Koncepcja KPL, dzięki systemowi terenów otwartych i przyrodniczych, zapewnia tę elastyczność oraz podnosi wartości przyrodnicze terenów, a więc ogólny stan środowiska⁴⁷.

⁴⁵ Europejska Karta Planowania; Barcelona 2013; Wizja Miast i Regionów – Terytorium Europy w XXI wieku.

⁴⁶ Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r.

⁴⁷ Źródło: <http://www.100resilientcities.org>, data dostępu: 14.05.2016.

3.5. Krajobraz pozornych kontrastów środowisk przyrodniczego i kulturowego

Pojęcie „krajobraz” zazwyczaj kojarzone jest ze statycznym obrazem. Jest jakby ujęciem w formę przestrzeni, której cechy i elementy czy charakter dają się rozróżnić. Widokiem, który wywołuje emocje – wspomnienia swojego miejsca zamieszkania, melancholię prowokowaną porą dnia lub roku. Jednak krajobraz jest nie tylko tym, co widzimy. Nie tylko wzbudza w nas wspomnienia, pozwala wrócić do przeszłości lub tylko sobie wyobrazić historię czy też na chwilę stworzyć możliwość trwania w poczuciu piękna i harmonii, ma też dużo większe znaczenie. Wbrew pozorom obrazuje dynamikę, aktywność, jest odzwierciedleniem czasu, przejawem działalności człowieka. Jest widzialnym odbiciem przeszłości, płynnie łączącej się z terażniejszością. Krajobraz w dużej mierze jest tworzony przez społeczeństwo, ale także ono to społeczeństwo tworzy.

Rys. 11. Charakterystyczny krajobraz regionu śląsko-dąbrowskiego. Autor: Karolina Szaton

Fakt identyfikowania się z krajobrazem i sposób jego postrzegania⁴⁸ wpływa znacząco na jego obraz i określa przestrzeń, która go kreuje. „Krajobraz jest fizjonomią środo-

⁴⁸ Zagadnienia związane z percepcją krajobrazu i jego związek z tożsamością zostały szerzej omówione między innymi przez Szymona Opanię. Opania S.: Tożsamość a wizerunek obszarów poprzemysłowych przykład aglomeracji górnośląskiej, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2012.

wiska, formą wynikającą z treści zawartych w ekosystemie, tak naturalnym, jak i kulturowym danego miejsca. Stąd związek z nim następuje w pierwszej kolejności przez postrzeganie otoczenia. Jego zaś trwałość w ujęciu godzin, dni, lat, a wreszcie historycznej tradycji stwarza poczucie tożsamości z miejscem⁴⁹.”

Szczególne znaczenie ma zatem krajobraz omawianego regionu przemysłowego, o bogatej historii i atrakcyjnym środowisku przyrodniczym, ściśle związany z tym regionem. Najbardziej widocznymi śladami historii poprzemysłowej w krajobrazie Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego są takie obiekty jak szyby wyciągowe, hałdy czy stare budynki zakładów poprzemysłowych, będące wyraźną dominantą w przestrzeni. W przestrzeni widać jednak nie tylko poszczególne obiekty, lecz nawarstwiający się kolejne plany. Funkcję integrującą – wypełniającą przestrzeń – spełnia przyroda, niezbędna w tworzeniu systemu powiązań krajobrazowych. Jednak to nie jedyna rola środowiska przyrodniczego w krajobrazie. Jest ono nie tylko łącznikiem, lecz także jego ważnym elementem, w tym także funkcjonalnym: „krajobrazy kulturowe kształtują się pod wpływem złożonych zależności pomiędzy środowiskiem przyrodniczym i antropogenicznym – powstają w ten sposób mozaikowate struktury przestrzenne o zróżnicowanym sposobie użytkowania⁵⁰.” Tereny otwarte, w tym tereny poprzemysłowe antropogenicznie przekształcone, są natomiast często obszarami, dzięki którym można ten krajobraz dostrzec – tworzą punkty widokowe i umożliwiają powstawanie i kreowanie osi widokowych. Każde środowisko jest więc elementem krajobrazu, a krajobraz, zgodnie z Preambułą Europejskiej Konwencji Krajobrazowej⁵¹, jest także elementem środowiska. Podlega więc on ochronie, planowaniu i świadomemu kształtowaniu, które mają ogromne znaczenie. W dobie globalizacji, kiedy indywidualne cechy jednostki bywają zatracane i wszystko kształtuje się według jednego wzoru, zachowanie krajobrazu, czyli swojej tożsamości, staje się koniecznością. Zachowanie krajobrazu, przy jednoczesnej dbałości o odpowiedni jego wizerunek, przynosi także pozytywne skutki w ekonomii i gospodarce. Zapewnia konkurencyjność regionu, który dzięki swojej indywidualności staje się wyjątkowy i atrakcyjny. Konkurencyjność natomiast w długofalowej strategii zapewnia mieszkańcom dobrobyt.

Aby wizerunek miejsca stał się atutem, trzeba go chronić właśnie przez ochronę krajobrazu. Aby chronić krajobraz i jego zalety, najpierw trzeba umieć je dostrzec

⁴⁹ Bogdanowski J.: Wprowadzenie do regionalizmu architektoniczno-krajobrazowego, [w:] Wiadomości Ekologiczne, t. XXIX, s.183-184, Warszawa 1983.

⁵⁰ Myga-Piątek U.: Krajobrazy obszaru Górnośląskiego Związku Metropolitalnego, [w:] Dulias R., Hibszer A. (red.): Górnośląski Związek Metropolitalny Zarys Geograficzny, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.

⁵¹ Europejska Konwencja Krajobrazowa – European Landscape Convention – ELC, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r.

i docenić. Kulturowe osobliwości, które swój przestrzenny obraz zaznaczają właśnie w krajobrazie, często postrzegane są jako te bez znaczenia albo wręcz negatywne. Wywołują złe skojarzenia, są odbierane jako symbol degradacji środowiska i chaosu przestrzennego. Konieczna jest walka z tym stereotypem, aby historia, początek, a także proces zmian (to, co stworzyło kulturę, a zapisane jest w krajobrazie), nie uległo zniszczeniu. Jeśli krajobraz przestanie istnieć, jednocześnie zostanie utracony obraz historii, a to zawsze prowadzi do błędnej interpretacji teraźniejszości, a więc błędnego planowania przyszłości regionu, także w odniesieniu do przestrzeni.

Trzeba więc znaleźć nowy sposób, aby przywrócić dziedzictwu przemysłowemu znaczenie historyczne, ale odpowiadające czasom współczesnym, aby to dziedzictwo wpisać w rzeczywistość tak różną od tej, w której się narodziło. Krajobraz jest także znakiem, obrazuje jak społeczeństwo się zmienia i rozwija. „Charakter krajobrazu nie stanowi ostatecznego stadium, lecz reprezentuje chwilowy kształt, podlegający zmianom w kolejnych epokach historycznych⁵².” Potrzeba kreatywnych działań wynika właśnie z faktu zmienności krajobrazu. W związku ze skutkami upływu czasu trzeba go rewitalizować, uwzględniając rolę symboliczną i jednocześnie nadając przestrzeni nowe życie. Przywrócenie krajobrazu społeczeństwu to także przywrócenie mu poczucia pozytywnych więzi ze swoim regionem. „Pozytywna identyfikacja z przestrzenią zależy od stopnia akceptacji wyobrażonego przez odbiorcę lub określanego przez grupę wizerunku otoczenia, przestrzeni lub regionu⁵³”.

Pozytywna identyfikacja z przestrzenią skutkuje współudziałem społeczeństwa w procesie ochrony przestrzeni i jej kreacji. Ludzie identyfikują się z przestrzenią, gdy jest ona odbierana przez nich pozytywnie i jest atrakcyjna. Jeśli społeczeństwo utożsamia się z przestrzenią, to dba o nią i chroni, jeśli natomiast wypiera ze świadomości kojarzenie krajobrazu ze swoim „domem” czy miejscem zamieszkania, to nawarstwiają się stereotypy związane z negatywnym postrzeganiem regionu i krajobraz bezpowrotnie traci swoje charakterystyczne elementy, które ulegają postępującej degradacji; bez nich zaś region staje się podobny do wszystkich innych.

Wykorzystując więc teorię, że przestrzeń w krajobrazie staje się przestrzenią relatywną, czyli, jak twierdził Newton – „uzależnioną od zdolności postrzegania przez indywidualną osobę⁵⁴” – należy planować działania w różnych płaszczyznach. Będą one mogły spowodować zmiany w postrzeganiu obszaru – z negatywnego na pozytywny.

⁵² Myga-Piątek U., Krajobrazy obszaru..., op.cit.

⁵³ Opania S.: Tożsamość a wizerunek..., op.cit.

⁵⁴ Chmielewski J.M.: Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2010.

W ten sposób nie ztraci się „ducha” – zgodnie z teorią Georga Hegla – duchy epoki minioniej i obecnej powinny płynnie łączyć się w krajobrazie.

Rolą KPL jest więc poprawa atrakcyjności krajobrazu - przestrzeni, poprzez nadanie jej „życia”. Istotna jest współzależność krajobrazu i społeczeństwa – KPL ma wpływać na poczucie tożsamości a poczucie tożsamości ma wpływać na obraz KPL. Trzeba także uwzględnić fakt, że proces zaniku istotnych elementów krajobrazu w regionie doliny Przemszy i Brynicy postępuje. Działania prowadzone w ramach projektu nie mogą więc być zbyt kosztowne, bo skutkuje to długotrwałym procesem ich realizacji. KPL w celu aktywizacji i promocji regionu zakłada prowadzenie w początkowej fazie projektu działań drobnych, lecz systemowych – na całym obszarze, i działań pobudzających świadomość tożsamości i prowokujących do zmiany myślenia o regionie. Krajobraz w KPL przejmuje rolę raczej sceny niż obrazu. Krajobraz postrzegany jest jako dzieło sztuki⁵⁵ samo w sobie, lecz wzbogacone dynamizmem życia.

3.5.1. Przyrodniczy potencjał regionu

Region śląsko-dąbrowski, wpisujący się w spójny krajobrazowo obszar przemysłowy Górnego Śląska, można charakteryzować pod wieloma względami. Aspekt przyrodniczy jest tylko jednym z nielicznych możliwych tematów do poruszenia, lecz niezwykle istotnym.

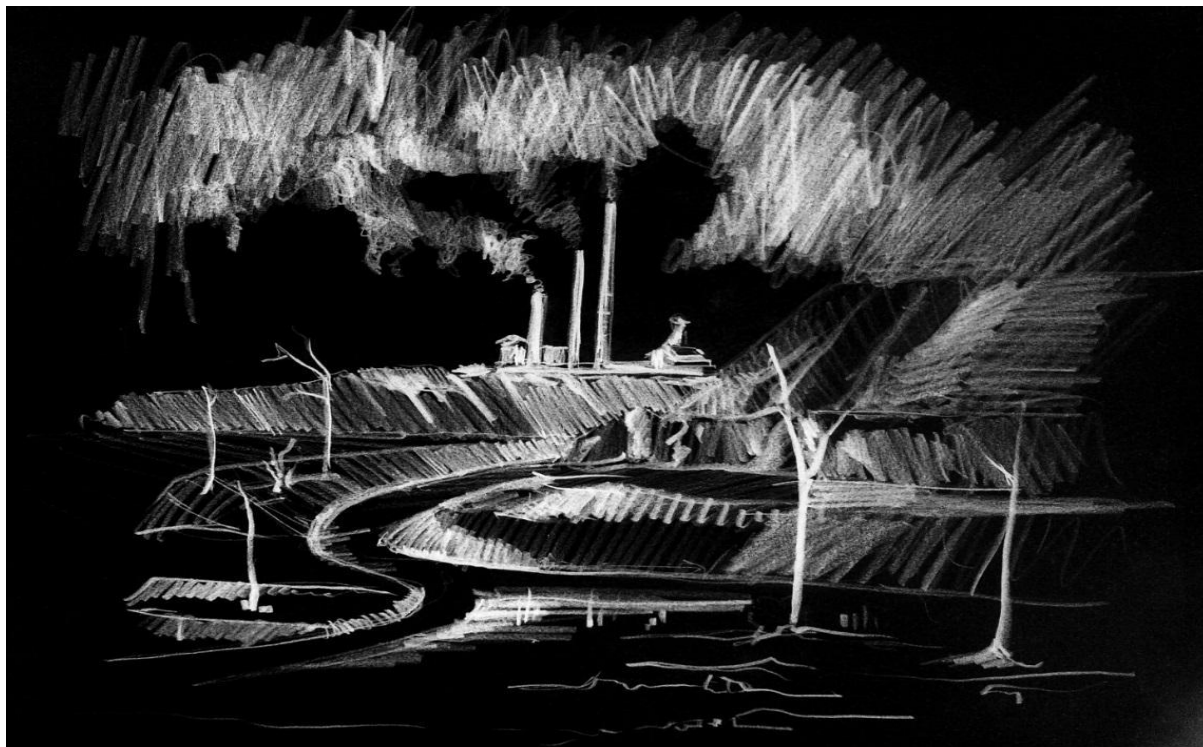
Przyroda w szczególny sposób wpływa na krajobraz i odbiór przestrzeni. Jest też obrazem długotrwałego rozwoju i historii regionu przemysłowego, ponieważ w procesie antropogenizacji przestrzeni człowiek nie tylko niszczył przyrodę, ale często ją pielęgnował i świadomie kształtował. Środowisko przyrodnicze regionu to zatem nie tylko tereny leśne, obszary źródliskowe, wzgórza, doliny rzeczne, parki, łąki i pozostałe elementy tworzące ekosystem obszaru, lecz także niezwykle obszary, wartościowe krajobrazowo, przekształcone antropogenicznie, na których naturalna sukcesja doprowadziła do odrodzenia się przyrody w miejscach zdewastowanych, tworząc wyjątkowy krajobraz.

⁵⁵ Rozwinięcie tematu krajobrazu jako dzieła sztuki można znaleźć w artykule Ewy Podhajskiej i Magdaleny Zienowicz: *Krajobrazowe ready-made: identyfikacja obszarów rewitalizacji obiektów przemysłowych, jako przedmiotu wartościowania artystycznego*. Z podejściem tym wiąże się także nurt Land Art, który również wykorzystuje elementy krajobrazu do tworzenia artystycznych działań lub będących artystycznymi obiektami samymi w sobie. Koncepcje takie mogą pozytywnie wpłynąć i przyczynić się do zmiany postrzegania krajobrazu, lecz nie można wpaść w pułapkę *dzieła sztuki* i doprowadzić, aby krajobraz stał się tylko *sceną bez aktorów*. Dzieje się tak, jeśli jego ekspozycyjne wartości przedłożone zostaną przez użytkownika przestrzeni i udostępnienie jej każdej grupie społecznej. KPL bardzo podkreśla zatem rolę aktywizacji przestrzeni, nie zamkając się tylko na działaniach artystycznych, choć i te, w koncepcji Parku odgrywają swoją rolę. Podhajska E., Zienowicz M.: *Krajobrazowe ready-made: identyfikacja obszarów rewitalizacji obiektów przemysłowych, jako przedmiotu wartościowania artystycznego*, Uniwersytet Przyrodniczy, Wrocław 2014.

Czy można jednak mówić o potencjale przyrodniczym regionu, którego historia opiera się na rozwijającym się tu i dobrze prosperującym przemyśle, silnie wpływającym niegdyś na stan środowiska naturalnego i rzeźbę terenu? Historia, która narzuciła stałe przekształcenie tego środowiska, zmianę krajobrazu, zaznaczyła tu swoje piętno, zniszczyła, zbudowała coś zupełnie nowego, innego, dalekiego w swym antropogenicznym charakterze od obrazu naturalnej przyrody.

Termin „obszar ekologicznego zagrożenia”, określający obszar górnośląski, wprowadzony w załączniku do uchwały w sprawie projektu Narodowego Planu Społeczno-Gospodarczego na lata 1983–1985⁵⁶, mimo upływu czasu, wydaje się trwać w świadomości społeczeństwa ciągle niezmienny lub zmieniony w niewielkim stopniu i mieć wpływ na postrzeganie Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Okazuje się, że równolegle istnieją dwa regiony – jeden postrzegany, drugi rzeczywisty. Postrzegany to obraz zakrzywiony piętnem stereotypu „Czarnego Śląska”, rzeczywisty to ten dostrzeżony na nowo, po odrzuceniu uprzedzeń, o którym zresztą świadczą dzisiejsze pozytywne prognozy stanu środowiska czy ilości terenów przyrodniczo cennych występujących na obszarze. Region postrzegany i region rzeczywisty mają więc ze sobą niewiele wspólnego. Tymczasem industrialny, postindustrialny charakter nie jest obecnie równoznaczny z ciągłą degradacją środowiska czy brakiem walorów przyrodniczych i estetycznych. Wpływ silnej antropopresji na środowisko wykorzystywany jest raczej do kreowania nowego wizerunku poprzemysłowego – wizerunku bazującego na ochronie środowiska i rozwoju usług, wizerunku przyczyniającego się do wzrostu walorów turystycznych i kulturowych regionów. Przykładem adaptacji nieużytków i składowisk odpadów przemysłowych na obszary rekreacyjne jest teren w dzielnicy Sosnowca – Śródula lub Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku w Chorzowie.

⁵⁶ Uchwała nr 21/83 Rady Ministrów z dnia 4 marca 1983 roku w sprawie projektu Narodowego Planu Społeczno-Gospodarczego na lata 1983–1985.

Rys. 12. Wyobrażenie stereotypu „Czarnego Śląska”. Autor: Karolina Szaton

Kiedyś zanieczyszczone i zdegradowane obszary, dzisiaj poddawane rekultywacji, stają się cenne geologicznie, przyrodniczo lub krajobrazowo. Niektóre z nich są nawet unikatowe w skali kraju – jak hałda sodowa w Jaworznie. Co więcej obszary te tworzą „zieloną” przeciwwagę dla silnie zurbanizowanego otoczenia i wzbogacają, i tak już naturalnie zróżnicowaną, rzeźbę terenu. Nie brakuje także walorów przyrody w obszarze Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Jakość powietrza, jakość wód powierzchniowych i podziemnych, stan zasobów powierzchniowych, w tym lasów, ciągle się poprawia, a dowodzą tego konkretne dane uzyskane przez monitoring środowiska. „Rozpoczął się proces rewitalizacji rzek, renaturalizacji ekosystemów, wzrosła znacznie bioróżnorodność⁵⁷. Teren aglomeracji górnośląskiej staje się coraz bardziej zielony i skutecznie zaczyna burzyć mit o tym regionie w kategoriach przysłowiowej czarnej dziury na mapie Polski^{58, 59}.”

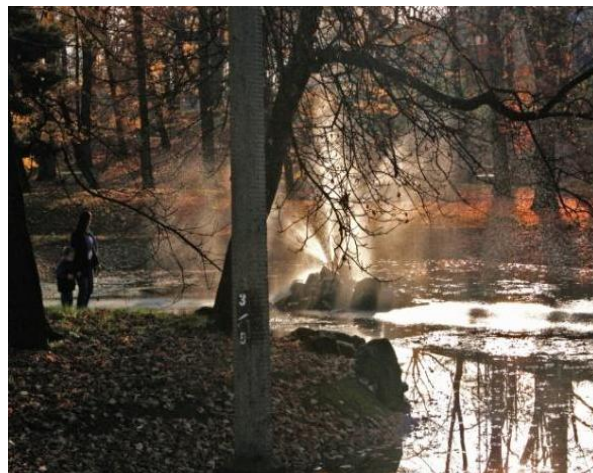
⁵⁷ Tokarska-Guzik B.: *The expansion of some alien plant species in Poland*, [in:] Child L., Brock J.H., Bundu G., Prach K., Pysek P., Wade P.M., Williamson M. (ed.): *Plant invasions ecological threats and management solutions*, Backhuys Publishers, 2003.

⁵⁸ Myga-Piątek U.: *Krajobrazy obszaru Górnośląskiego Związku Metropolitalnego*, [w:] Dulias R., Hibszer A. (red.): *Górnośląski Związek Metropolitalny Zarys Geograficzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.

⁵⁹ Zagadnienie stereotypu Górnego Śląska szerzej zostało omówione w: Jankowski A.T.; Rzętała M.: *Stereotyp w postrzeganiu stanu środowiska przyrodniczego wyżyny śląskiej*, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Katedra Geografii Fizycznej, Katowice, Pancewicz A.: *Poszukiwanie nowego krajobrazu obszarów poprzemysłowych*, [w:] *Architektura Krajobrazu* 2012, nr 1, s. 41-49.

Rys. 13. Niewielki obszar leśny w sosnowieckiej dzielnicy Modrzejów.
Fot. Karolina Szaton

Rys. 14. Park Żeromskiego w Sosnowcu.
Fot. Karolina Szaton

Rys. 15. Zespół przyrodniczo-krajobrazowy Szopienice-Borki. Fot. Karolina Szaton

Rys. 16. Las Grodziecki w Będzinie.
Fot. Karolina Szaton

Rys. 17. Fragment doliny Czarnej Przemszy w Sosnowcu. Fot. Karolina Szaton

Stereotyp regionu przemysłowego, zniekształcający rzeczywistość, stoi więc w opozycji do optymistycznych wizji rozwoju Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Wizji, które odzwierciedlają w części faktyczny stan regionu i podkreślają jego ukryte walory. Stąd konieczny jest ciągły proces ochrony istniejących walorów przyrodniczych i odnowy zdegradowanych obszarów, kontrola procesów oraz strategia dla działań planistycznych i projektowych. Ciągłe brakuje tych, i wielu innych, elementów. Obszary cenne przyrodniczo chronione są w zbyt małym stopniu, co może doprowadzić do utraty ich walorów lub całkowitego zniszczenia. Suburbanizacja, dezorganizująca przestrzeń i burząca logikę miast, wpływa na ubytek przestrzeni otwartych na przedmieściach. Obszary przemysłowe, w tym także zrehabilitowane, bywają niewykorzystane lub są wykorzystane w sposób przypadkowy. Antropogeniczna rzeźba terenu, pozostała infrastruktura i obiekty ściśle związane z kulturą i historią regionu znikają z krajobrazu w zastraszającym tempie. To, co mogłoby być głównym atutem miast niszczeje, jest usuwane lub wykorzystane bez poszanowania tożsamości regionu. Gminy nie traktują priorytetowo łączenia obszarów w celu przedłużania korytarzy ekologicznych, zwłaszcza jeśli wymaga to współpracy między nimi. Każda spójność obszaru wykraczającego poza jedną gminę stanowi problem. Problemy te istnieją, mimo współczesnych, optymistycznych tendencji, wykluczających pogłębianie się destrukcyjnego procesu, ukierunkowanych na ochronę przyrody i rewitalizację oraz na spójność terytorialną. „Zdarza się, że zarządzanie rozwojem przestrzeni miast GZM pełne jest beztroskiej nonszalancji wynikającej z nieznajomości istoty i rangi struktury tutejszego krajobrazu.”⁶⁰ Chociaż wartości przyrodnicze i krajobrazowe regionu są ogromne, konieczne są: pomysł, narzędzie, strategia, które będą odpowiedzią, i które pomogą zmierzyć się z realnymi zagrożeniami, wykorzystać ogromny potencjał tkwiący w regionach Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Pomysł możliwy jest do zrealizowania w kolejnych krokach, w których, w początkowej fazie promowane będą działania ciągłe, drobne, systemowe bez wprowadzania znaczących i kosztownych zmian w przestrzeni.

Pomysł tchnąłby życie w niszczejące, niezagospodarowane obiekty i obszary przemysłowe o wyjątkowym potencjale.

⁶⁰ Za: *Ocena stanu środowiska w rejonie obiektów objętych monitoringiem lokalnym na terenie Województwa Śląskiego*, seria: Biblioteka Monitoringu Środowiska, Wojewoda Śląski, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Katowicach, Katowice 2012; *Przyrody województwa katowickiego*, Rostański K. (red.), wyd. Kubajak, Krzeszowice 1997; *Górnośląski Związek Metropolitalny. Zarys Geograficzny*, Dulias R., Hibszer A. (red.): Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, Sosnowiec 2008; Myga-Piątek U.: *Krajobrazy obszaru Górnośląskiego*., op.cit.

Rys. 18. Tereny dawnej huty Uthemanna w Katowicach. Fot. Karolina Szaton

Rys. 19. Dawna przędzalnia czesankowa w Sosnowcu. Fot. Monika Kubica

Rys. 20. Dawna cementownia Grodziec. Fot. Karolina Szaton

Rys. 21. Rozległe tereny poprzemysłowe w Piekarach Śląskich. Fot. Karolina Szaton

3.5.2. Wartość krajobrazu poprzemysłowego

Idea Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy zakłada, że krajobraz poprzemysłowy jest bardzo istotną cechą regionu, a elementy industrialne powiązane harmonijnie z przyrodą mogą utworzyć nową, wyjątkową jakość. W Europejskiej Koncepcji Rozwoju Przestrzennego stwierdza się, że „krajobraz stanowi ważny element identyfikacji i poczucia tożsamości regionów, a zróżnicowanie krajobrazu stanowi ważny element dziedzictwa kulturowego Europy⁶¹.” Stąd wniosek, że szczególnie ważne cechy krajobrazu to jego unikatowość, niezwykłość, łącząca się z pojęciem „genius loci”, razem budujące poczucie tożsamości z miejscem⁶². Na obszarze Doliny Przemszy i Brynicy niepowtarzalność tę stanowią elementy poprzemysłowe: kominy,

⁶¹ Por.: Borsa M.: Kształtowanie krajobrazu jako element polityki przestrzennej i regionalnej, [w:] Krajobraz jako wizerunek tożsamości regionalnej – zagrożenia, ochrona i kształtowanie, (red.) Rybarkiewicz J., IV Forum Architektury Krajobrazu, Katowice 2002, s. 5.

⁶² Problematykę tożsamości przestrzennej związanej z obszarami poprzemysłowymi podejmuje Szymon Opania, podkreślając potrzebę i możliwości wykorzystania jej elementów w procesie planowania przestrzennego i projektowania urbanistycznego. Por.: Opania S.: *Tożsamość a wizerunek obszarów poprzemysłowych. Przykład Aglomeracji Górnośląskiej*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2012.

szyby kopalniane, pozostałości zabudowań, torowiska, kolonie robotnicze, tereny składowe, tworzące niecodzienne połączenie z otaczającą przyrodą. Bez nich, nawet najbardziej zadbane zielone tereny, są tylko zielonymi terenami, tj. takimi, które mogłyby pojawić się wszędzie. Dopiero nadanie – a w tym wypadku raczej odkrycie i zachowanie – cech wyróżniających pozwala identyfikować i budować tożsamość. Co więcej, w czasach, w których szuka się wrażeń nietypowych i niecodziennych, takie cechy wpływają zdecydowanie pozytywnie na atrakcyjność przestrzeni. Pojawiają się zatem bardzo istotne wartości, które mają kluczowe znaczenie dla KPL i dla omawianego regionu w ogóle. Niestety nie zawsze są one oczywiste, są trudno mierzalne, a często też niedoceniane. Podczas procesu przekształcania terenów przemysłowych decydujące znaczenie mają prawie wyłącznie względy ekonomiczne i użytkowe. Według tych kryteriów omawiane obszary nie reprezentują sobą zbyt dużej wartości – przynajmniej pozornie. Dlatego, zwłaszcza w projektach takich jak Krajobrazowy Park Linearny, niezwykle ważne jest ukazanie występujących cech i zjawisk w kategoriach istotnego waloru kulturowego. Wartości kulturowe odnoszą się do formy i materiału (wartość materialna) oraz ważnych treści, które niesie ze sobą jakiś element (wartość niematerialna). Są zatem niezależne od jego stanu technicznego i użyteczności rozumianej w powszechny sposób.

Rys. 22. Poprzemysłowy krajobraz doliny Przemyśły. Autor: Monika Kubica

Wiążą się z kompozycją elementów krajobrazu i ich harmonią, szlachetnością tworzywa, a także z wartością historyczną oraz tożsamością, specyfiką, bogatą symboliką, unikatowością i oryginalnością miejsca. Wśród nich można wymienić m.in. dawność, wartość historyczną, autentyczność, wartość estetyczną, wartość krajobrazową, wyjątkowość, odrębność, treść (informacja i symbol), wartość emocjonalną⁶³. Patrząc przez pryzmat tych wartości, można stwierdzić, że przemysłowe elementy krajobrazu Doliny Przemszy i Brynicy są jego ogromnym bogactwem.

Warto zauważyć, że „świadomość wartości kulturowej, zarówno materialnej, jak i niematerialnej, ma swój początek w fakcie identyfikacji zasobu – formy, substancji oraz treści – nie jest jednak z nią równoznaczne. Dochodzi tu bowiem do głosu nastawienie odbiorcy [...]. Coś stanowi zawsze wartość dla kogoś⁶⁴.” Doświadczanie wartości jest zatem ściśle związane z osobistym procesem postrzegania. Zmiana tego postrzegania, a tym samym nastawienia do krajobrazu przemysłowego, pokonanie uprzedzeń i obudzenie zainteresowania pozwala wartości te odkrywać i wzmacniać. Krajobraz przemysłowy przestaje być postrzegany jako równoznaczny ze zdegradowanym, zaczyna się go zauważać jako wartościowy. K. Wielgus i Z. Myczkowski w swoim opracowaniu proponują zmienić akcenty w postrzeganiu i nazywać go krajobrazem zaniechanym – kiedyś tętniącym życiem, porzuconym, a dziś będącym nową szansą do wykorzystania⁶⁵.

Świadomość tych wartości powoli upowszechnia się, o czym świadczą liczne stowarzyszenia mające w centrum zainteresowania dziedzictwo epoki industrialnej. Podejmowane są inicjatywy i wydarzenia, jak też wdrażane są dążenia do zachowywania obiektów przemysłowych i wykorzystywania ich do pełnienia nowych funkcji – muzeów czy galerii sztuki. Coraz częściej dziedzictwo kulturowe epoki industrialnej jest powodem do dumy i na powrót staje się elementem wzmacniającym poczucie tożsamości z regionem. Elementy przemysłowe, pełniące rolę symboli, ikon przemysłu w krajobrazie regionu, zmieniają się z „ilustracji postępu, następnie degradacji środowiska, po pełne dumy świadectwo kulturowo-historyczne⁶⁶.”

⁶³ Niektóre z wartości zabytków wymienionych w opracowaniu: Pawłowska K., Swaryczewska M.: *Ochrona dziedzictwa kulturowego: zarządzanie i partycypacja społeczna*, Kraków 2002.

⁶⁴ Por.: Dąbrowska-Budziło K.: *Wartości krajobrazu kulturowego w praktyce planistycznej*, [w:] *Krajobraz jako wizerunek tożsamości regionalnej – zagrożenia, ochrona i kształtowanie*, (red.) Rybarkiewicz J., IV Forum Architektury Krajobrazu, Katowice 2002, s. 107-112.

⁶⁵ Wielgus K., Myczkowski Z.: *Krajobrazy zaniechane*. „Czasopismo techniczne”, seria Architektura, nr 5-A, Kraków 2007, s. 179-181.

⁶⁶ Por.: Myga-Piątek U.: *Krajobrazy obszaru Górnośląskiego...*, op.cit., s. 131-139.

3.6. Koncepcja procesu odnowy w budowaniu Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy

Proces odnowy, czyli szeroko pojęte przywracanie ładu przestrzennego w dobie post-industrialnej, nie powinien być ślepo utożsamiany np. ze wzrostem zasobów mieszkań czy innych konkretnych dóbr. Ciągły pościg za wzrostem (w każdym sensie) prowadzi do różnego rodzaju paradoksów⁶⁷. Odnowa powinna być rozumiana jako odpowiedź na wciąż zmieniające się potrzeby miast w dobie różnego rodzaju kryzysów. Wykorzystanie roli środowiska naturalnego, które bezpośrednio nie przynosi dochodów gminom, nie prowadzi do wzrostu znaczników świadczących o ilości terenów zurbanizowanych, mieszkaniowych, usługowych, okazuje się jednak niezwykle istotne, a pomijanie jej atutów świadczy jedynie o krótkofalowym podejściu do istniejących problemów, czyli tak naprawdę o braku strategii.

Rys. 23. Zbiornik Pogoria w Dąbrowie Górniczej. Autor: Karolina Szaton

Środowisko naturalne jest elementem niezbędnym w procesie zapewniania społeczeństwu wysokiej jakości życia. Bliskość miejsc wypoczynkowych na przedmieściach, system zieleni miejskiej to atuty w dążeniu do rozwoju gospodarczego. Dzięki swojej atrakcyjności miasta przyciągają nowych mieszkańców oraz potencjalnych inwestorów, stymulując rozwój nowych usług, co sprawia, że poziom życia w mieście rośnie. Środowisko przyrodnicze jest więc bezsprzecznie potrzebne i niezbędne.

⁶⁷ Przykładem paradoksu wynikającego z podejścia do rozwoju jako nieustannego „wzrostu” może być brakująca liczba mieszkań w miastach, podczas gdy duża część istniejących stoi pusta.

W „przypadku zieleni, problem dostępności terenów usytuowanych w granicach miasta oraz terenów otwartych, położonych poza jego granicami, uznawany jest na równi z dostępem do usług podstawowych, za niezbędny dla dobrej jakości życia i rozwoju zrównoważonego obszarów zurbanizowanych⁶⁸.” Istotne jest wykorzystanie istniejących obszarów, lecz także szukanie nowych, które mogłyby zostać włączone i powiększyć sieć przyrodniczą. Tymczasem potencjałem miast przemysłowych jest znacząca ilość terenów antropogenicznie przekształconych, pozostałych po dawnym przemyśle, częściowo ponownie zainwestowanych. W większości są to jednak tereny nieużytkowane, stanowią rezerwę terenową z powodu braku długofalowej strategii co do ich ponownego użytkowania. Jedną z możliwości jest więc wykorzystanie ich pod kątem przyrodniczym. Takie właśnie zadanie i cel stawia sobie KPL. Wykorzystując charakterystyczną dla regionu Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego atrakcyjność przyrodniczą, KPL zakłada stworzenie systemu łączącego te obszary z obszarami poprzemysłowymi, z myślą o powstaniu wspólnych obszarów ochrony i spójnym systemie terenów otwartych. Zaletą takiego działania jest zapobieganie suburbanizacji i ukierunkowanie inwestowania do wewnątrz miast. Ponadto KPL pozwoli stworzyć regionalny system ekologiczny, uzupełniając i rozbudowując istniejące systemy przyrodnicze. Słuszność łączenia obszarów przyrodniczych z poprzemysłowymi w kontekście ochrony podkreśla A. Pancewicz: „Ochrona przyrody w miastach to nie tylko ochrona terenów o wysokich walorach przyrodniczych. Do utrzymania wysokiego poziomu różnorodności biologicznej i właściwego funkcjonowania ekosystemów jest potrzebna ochrona wszystkich elementów sieci przyrodniczej, w tym również zdegradowanych krajobrazów zurbanizowanych⁶⁹.”

Kolejną, istotną rolą KPL jest przywrócenie miastom terenów i nadanie im aktywności. Obszary poprzemysłowe zazwyczaj są niedostępne dla mieszkańców miast, bywają obszarami sprzyjającymi rozwojowi patologii społecznej i często odbierane są jako niebezpieczne. Biorąc pod uwagę powierzchnię jaką zajmują w miastach Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego, można dojść do wniosku, że miasta te są niejako „dziurawe”. Jeśli za priorytet wybierze się rozwój zasobów przyrodniczych, najbardziej przyjazny społeczeństwu, to tereny te będą przywracane i otwarte.

W regionach górnośląskim i zagłębiowskim, z powodu ich charakterystyki, należy wykonać jedno bardzo ważne zadanie, mianowicie trzeba odnowić ich wizerunek

⁶⁸ Pancewicz A.: *Poszukiwanie nowego krajobrazu obszarów poprzemysłowych*, [w:] *Architektura Krajobrazu* 2012 nr 1, s. 41-49.

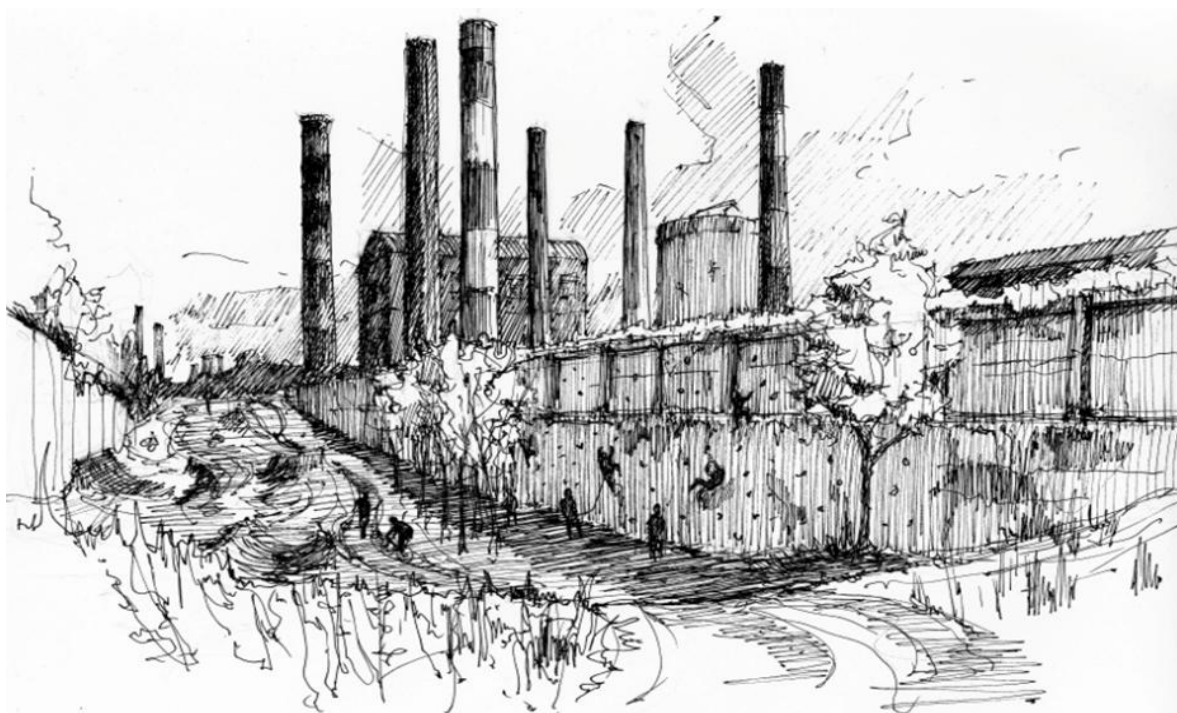
⁶⁹ Pancewicz A.: *Środowisko przyrodnicze w odnowie krajobrazu poprzemysłowego*, wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice 2011.

z poszanowaniem tożsamości. Wizerunek regionu, ten rzeczywisty, niezniekształcony stereotypem, to taki, w którym przyroda i elementy dziedzictwa przemysłowego przenikają się i wzajemnie wzbogacają. Rolą KPL jest wzmocnienie tego powiązania i wyeksponowanie elementów, przy założeniu jak najmniejszej przemiany formalnej elementów. Przyroda ma więc tutaj moc sprawczą, a więc i ogromne znaczenie. Jej sukcesja pozwala niskim kosztem wzbogacić krajobraz, dodać mu wyjątkowości, nie zmieniając jednocześnie charakteru regionu. Ważnym aspektem jest więc pozostawienie wybranych terenów wtórnej sukcesji i pozwolenia na to, aby krajobraz sam się przetworzył, przyroda bowiem, mimo swej niezwyklej siły, nigdy nie niszczy, a zawsze wzbogaca. Dopelnieniem roli, jaką pełni środowisko przyrodnicze w połączeniu z terenami przemysłowymi w KPL jest jego funkcja łączenia w sposób ciągły obszarów Parku. Na elementy przemysłowe, te szczególnie czytelne w krajobrazie, składają się punkty i atrakcje, wykorzystujące zielen jako medium, w którym użytkownik się przemieszcza. Poruszając się, odkrywa się te elementy, a one generują ruch. Istotnym elementem o podobnym znaczeniu jest rzeka, także element przyrodniczy, pełniący rolę kręgosłupa KPL.

3.6.1. Poszukiwanie nowych trendów i kierunków rozwoju w przekształceniach obszarów przemysłowych

Odkrywanie oraz dostrzeganie piękna i wartości obszarów przemysłowych jest pierwszym i niezbędnym krokiem do wykorzystania potencjału tych obszarów. Ciągłe, bardzo dynamiczne przemiany powodują, że nie można się zatrzymywać ani na samym zachowywaniu elementów w niezmienionej formie, ani ich ochronie. Zmiany są nie tylko nieuniknione, ale też pożądane dla regionu. Trzeba zauważyć, że wizerunek przemysłowy nie powinien być dla rozwoju regionu przeszkodą, ale szansą. Kreatywne wykorzystanie tożsamości krajobrazu może stać się siłą napędową lokalnego rozwoju⁷⁰. Dlatego warto jest pójść krok dalej i, starając się zachować unikalne wartości, tworzyć nową jakość krajobrazu. Nie tylko dotrzymywać tempa zmian, ale je stymulować. W Krajobrazowym Parku Linearnym Doliny Przemszy i Brynicy ta nowa jakość jest budowana przede wszystkim przez zestawienie ze sobą krajobrazów naturalnego z przemysłowym. Ma się to jednak wyrażać nie tylko w wizualnym zestawieniu tych elementów, ale w aktywizowaniu obszarów wchodzących w skład Parku.

⁷⁰ Por.: Opania S.: *Tożsamość a wizerunek obszarów przemysłowych. Przykład Aglomeracji Górnośląskiej*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2012, s. 175.

Rys. 24. Elementy poprzemysłowe w krajobrazie. Autor: Monika Kubica

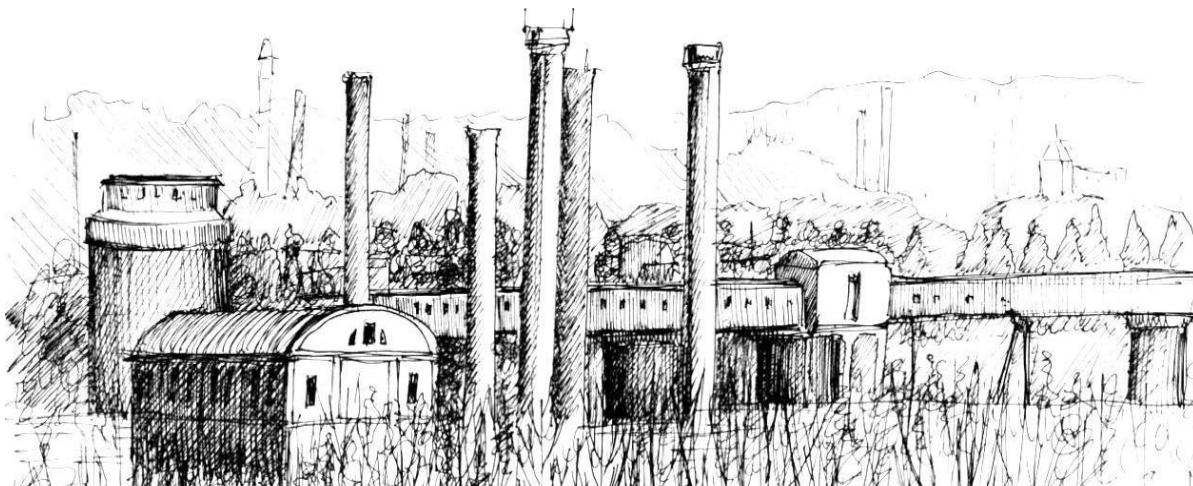
Obserwacja dotychczasowego użytkowania pozwala lepiej odpowiedzieć zarówno na potrzeby i preferencje użytkowników, jak i na możliwości, w tym istniejące aktywności i oddolne inicjatywy. Wspieranie lokalnych, drobnych inicjatyw jest też przeciwwagą dla odgórnych planów, na których realizację trzeba często czekać latami. Niewielkie zmiany, niepociągające wysokich nakładów finansowych, mają szansę zaistnieć w przestrzeni znacznie szybciej i są często nie mniej skutecznie. W decydowaniu o całym systemie szczególnie wartościowe wydają się równoległość podejścia regionalnego i podejścia lokalnego oraz wspieranie działań spontanicznych.

Docenienie oddolnych tendencji wiąże się z wykorzystaniem kreatywności użytkowników określonych obszarów. Procesy przemian, które opierają się na takim podejściu mogą przyczynić się do najlepszego wykorzystania potencjału obszaru, prowadzą do realnego ożywienia i wzmocnienia poczucia tożsamości. Jak pisze Anna Szewczyk, „jedną z istotnych barier na drodze do przekształceń jest powszechne przekonanie o braku wystarczających środków i sił pozwalających na zmianę. Ciągłe niedoceniany jest potencjał zasobów, które pozostają do dyspozycji, tj. obszarów poprzemysłowych i ludzkiej kreatywności⁷¹.” Traktowanie kreatywności jako zasobu pozwala inaczej spojrzeć na możliwości przekształceń. Przy czym wprowadzenie, wydawałoby się, niewielkich ingerencji ukierunkowanych na udostępnianie, umożliwianie i stymulowanie aktywności może być początkiem dużych zmian.

⁷¹ Por.: Szewczyk A.: *Autentyzm rewitalizacji przez zabawę*. „Czasopismo techniczne”, seria Mechanika, nr 9 - M /2012, s. 320-323.

Spośród możliwych kierunków przekształceń obszarów poprzemysłowych, te związane z aktywnością i kreatywnością użytkowników – rekreacja, sport i zabawa, w połączeniu z podejściem inscenizacyjnym⁷² – wydają się szczególnie inspirujące. W tym wypadku jest to inspiracja do tworzenia i działania. Krajobraz poprzemysłowy staje się niezwykłym polem rozwijania pasji lokalnych społeczności. Inspiruje bowiem do podejmowania działań ze względu na swoją „skalę i jakieś niezaprzeczalne piękno, magnetyzm⁷³.” Ten magnetyzm i autentyzm są czymś, co nas przyciąga. „Prawdziwe przeżycia odbiorcy – nie wrażenia estetyczne czy artystyczne, a właśnie przeżycia – może wywoływać architektura, która jest prawdziwa i autentyczna⁷⁴.” Te cechy czynią obszary poprzemysłowe idealnym miejscem dla przeżywania, aktywności i twórczej zabawy.

Nie tylko ruiny poprzemysłowe mogą pozytywnie wpływać na aktywność; to również aktywność, zabawa wpływają na opuszczone miejsca. „Bawić się, grać, oznacza ostatecznie przemieniać – przemieniać monotonię w rozrywkę, pasywność w aktywną wymianę z otoczeniem – to przemieniać to, co jest, w to, czym mogłoby być, przez uzewnętrznienie czyjejś wyobraźni. Z tego względu zabawa jest idealnym środkiem do zmiany porzuconych miejsc jako działanie zapewniające ożywienie⁷⁵.” W poszukiwaniu nowych kierunków zmian dla obszarów poprzemysłowych warto zatem wziąć pod uwagę rolę zabawy, rekreacji, które przywracają ruinom życie i tworzą zupełnie nową jakość.

Rys. 25. Przemysłowy charakter regionu. Autor: Karolina Szaton

⁷² Por.: Pancewicz A.: *Poszukiwanie nowego krajobrazu obszarów poprzemysłowych*, [w:] *Architektura krajobrazu*, nr 1/2012, s. 47-48.

⁷³ Por.: Tomaszek S., *Przestrzenne uwarunkowania ochrony i kształtowania środowiska aglomeracji górnośląskiej*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa 1989, s. 63.

⁷⁴ Por.: Kuryłowicz E.: *Piękno w autentyzmie czy autentyzm piękna?*, [w:] *Czasopismo techniczne, seria Architektura*, nr 6-A/2007, s. 92-97.

⁷⁵ Źródło: <http://rustwire.com> - dostęp: 02.2015.

3.7. Delimitacja obszaru

Delimitacja Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy ma na celu określenie obszaru niezbędnego do stworzenia struktury funkcjonującej w kontrolowany sposób, dającej się zarządzać, planować i umożliwiającej kierunkowanie rozwoju. Dodatkowo, delimitacja nabiera szczególnego znaczenia, ponieważ dotyka zagadnień związanych z krajobrazami, które w regionie dolin rzek Przemszy i Brynicy są ciągle niezdefiniowane i relatywnie rzadko poruszane w literaturze. Granice KPL nie są jednak jednoznaczne z zasięgiem jego oddziaływania. Jest to koncepcja parku krajobrazowego, dotyczy więc przestrzeni, którą trudno ograniczyć. Jej ponadgminna skala kierunkuje ma wyraźne cechy obszaru funkcjonalnego.

Delimitacja nie opiera się jedynie na metodyce przyjętej dla obszarów funkcjonalnych⁷⁶. Uwzględnia przede wszystkim wcześniej omówione założenia KPL i opiera się na jego indywidualnych uwarunkowaniach charakterystycznych dla regionu. Jej poszczególne kryteria oraz sposób przeprowadzenia został opracowany specjalnie dla tej koncepcji.

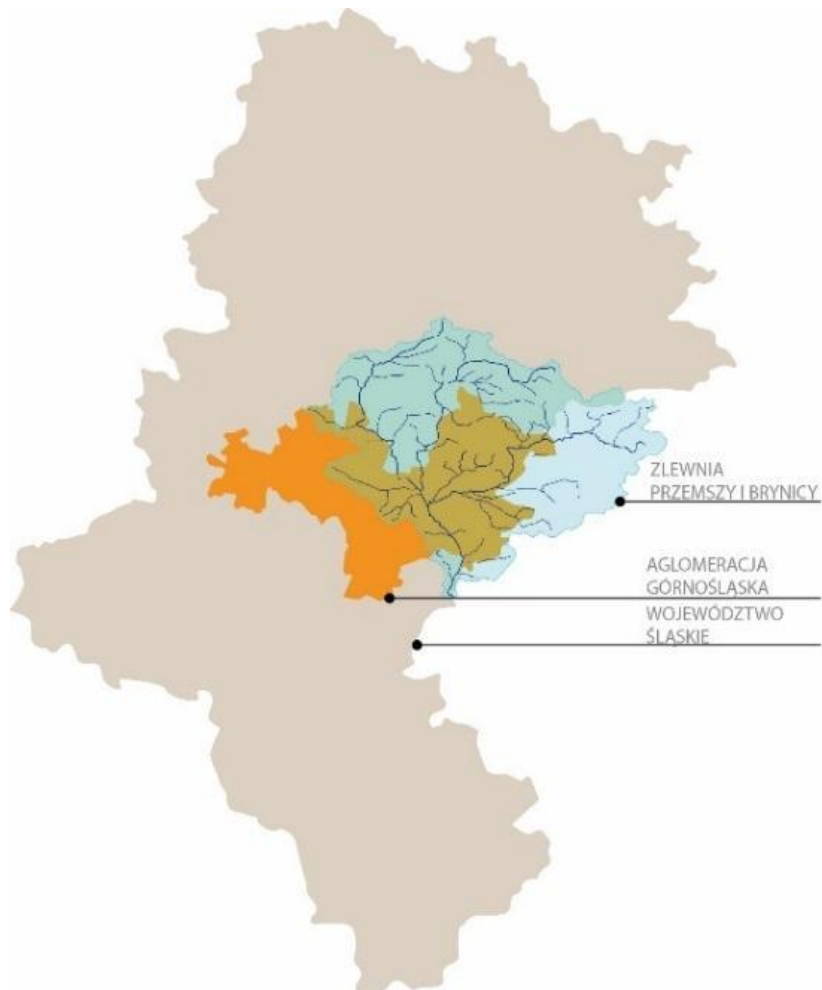
Z uwagi na duży zasięg terenu, delimitację wykonano w kilku etapach, kolejno dobierając odmienne kryteria. Za oś projektu przyjęto rzeki Przemszę i Brynicę.

Etap pierwszy

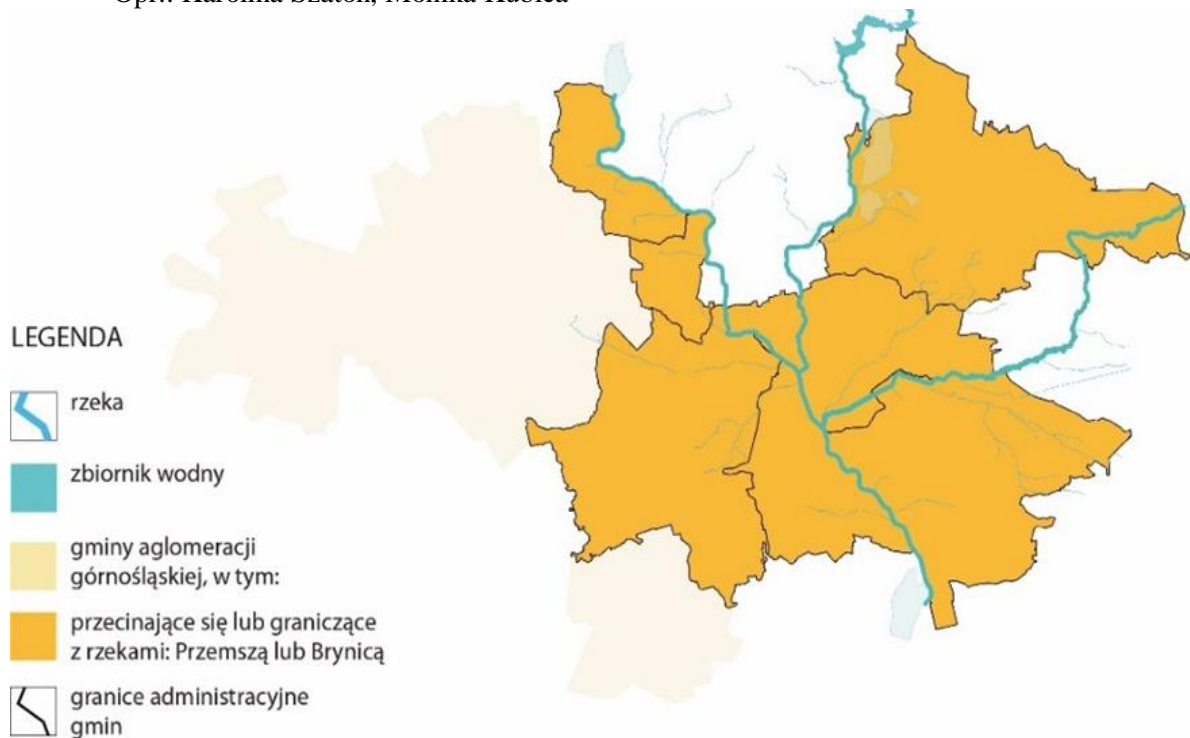
Wyznaczono obszar, uwzględniając dalsze lub bliższe powiązanie regionu o wyrazistych, wspólnych cechach z dolinami wybranych rzek. Delimitację wykonano przyjmując wyznaczniki coraz bardziej zawężające obszar:

- obszar województwa śląskiego, zlewni Przemszy i Brynicy oraz aglomeracji górnośląskiej,
- gminy, przez które przepływa Przemsza lub Brynica,
- gminy biorące udział w projekcie Zagłębiowski Park Linearny oraz gminy uzupełniające.

⁷⁶ m.in. Bogdanowskiego, Lipińskiej, Kistowskiego, Badory.

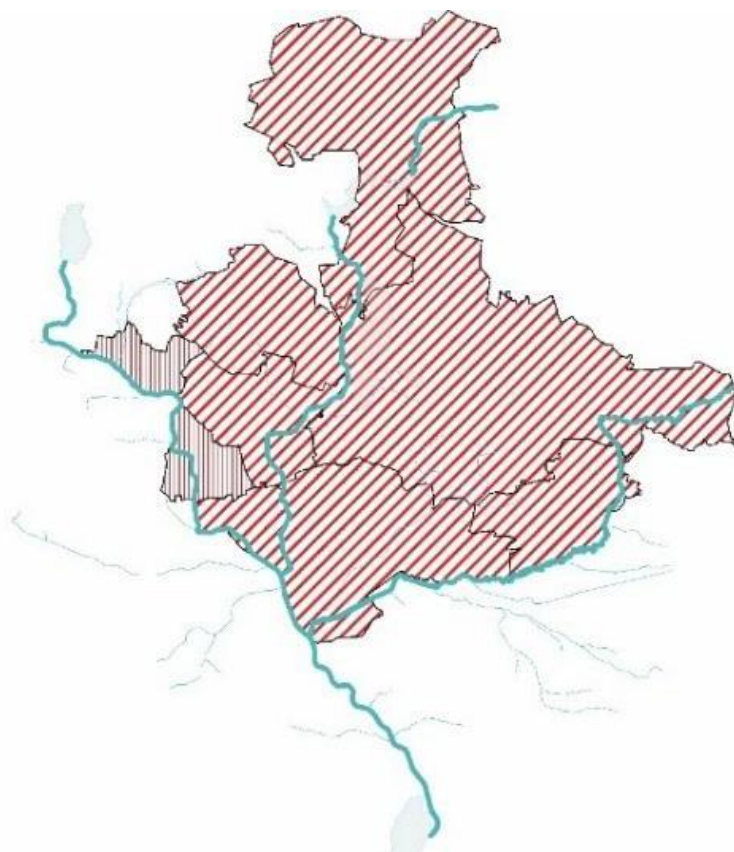
Rys. 26. Obszar województwa śląskiego, zlewni Przemszy i Brynicy oraz aglomeracji górnośląskiej.
Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

Rys. 27. Gminy obszaru województwa śląskiego, przez które przepływa Przemsza lub Brynica.
Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

LEGENDA

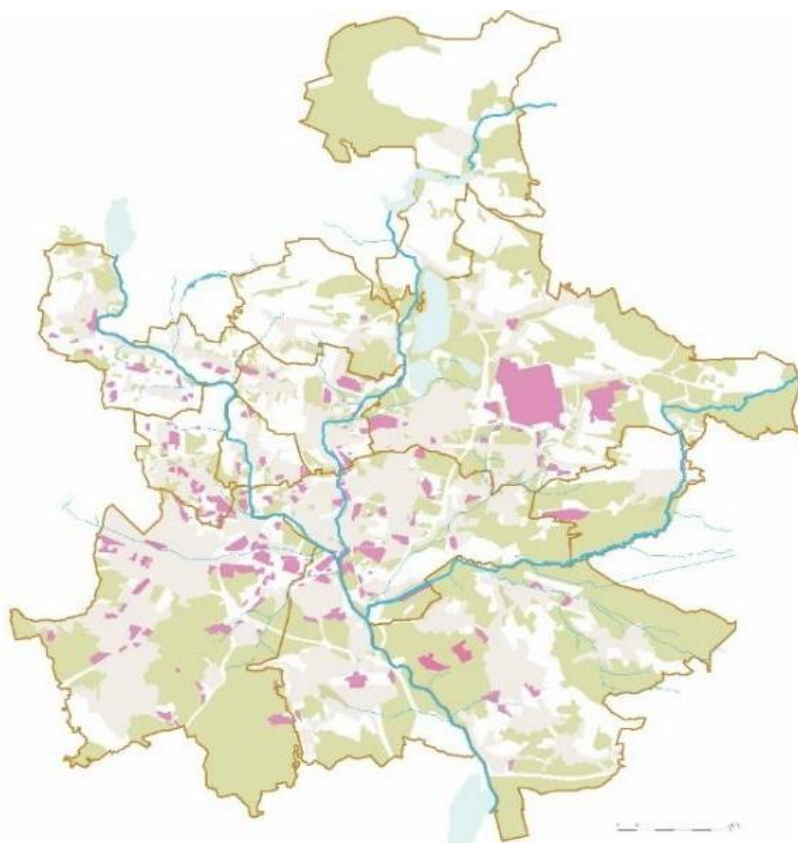
- rzeka
- zbiornik wodny
- gminy aglomeracji górnośląskiej, w tym:
- przecinające się lub graniczące z rzekami: Przemszą lub Brynicą
- granice administracyjne gmin
- gminy uczestniczące w proj. Zagłębiowski Park Linearny
- gminy uzupełniające obszar

Rys. 28. Gminy biorące udział w projekcie Zagłębiowski Park Linearny oraz gminy uzupełniające.
Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

LEGENDA

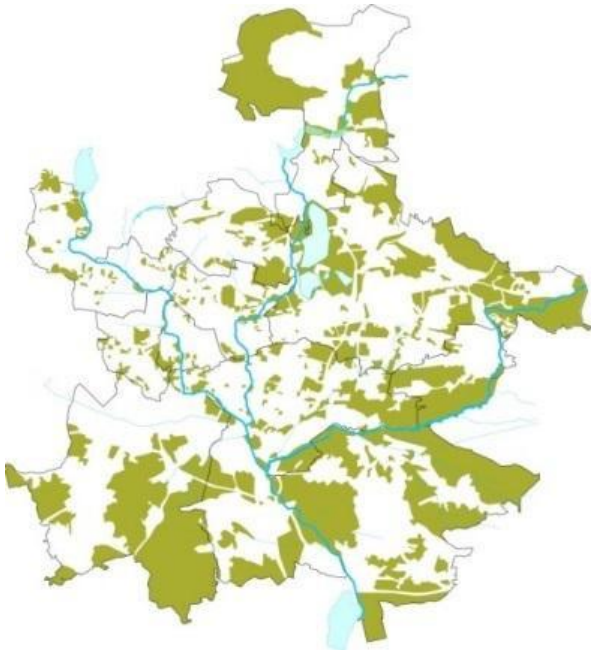
- rzeka
- zbiornik wodny
- granice administracyjne gmin
- obszary zurbanizowane
- obszary przemysłowe
- obszary przyrodnicze

Rys. 29. Obszary wybranych gmin – użytkowanie terenu. Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

Etap drugi

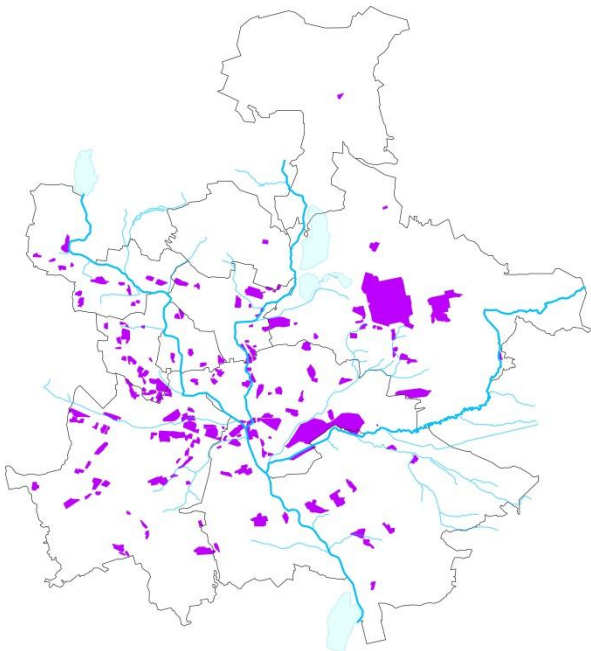
Po uwzględnieniu początkowych wyznaczników przeprowadzono dalszą delimitację na podstawie mapy: „Górnośląski Okręg Przemysłowy; mapa komunikacyjna; 1:65000” – dokonano tego pod kątem określenia obszarów szczególnie uwydatniających syntezę cech krajobrazowych z uwzględnieniem wzajemnych relacji elementów przyrodniczych i przemysłowych tudzież poprzemysłowych.

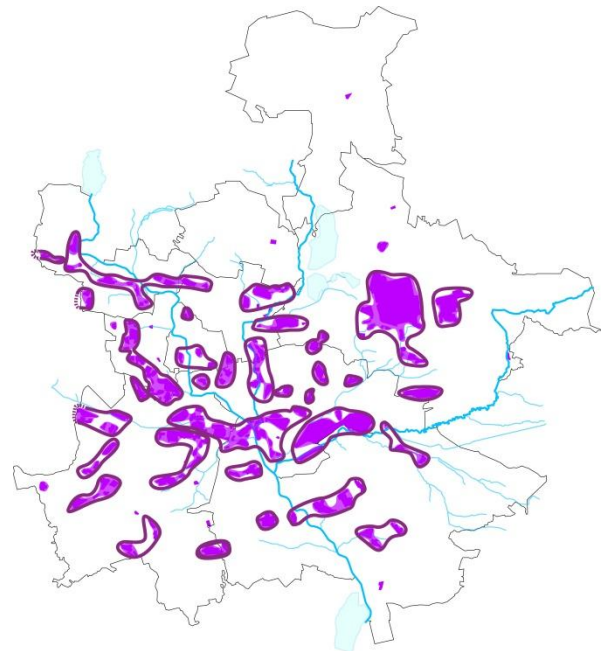
Rys. 30. Tereny tworzące regionalny system zieleni.
Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

Rys. 31. Synteza terenów zieleni.
Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

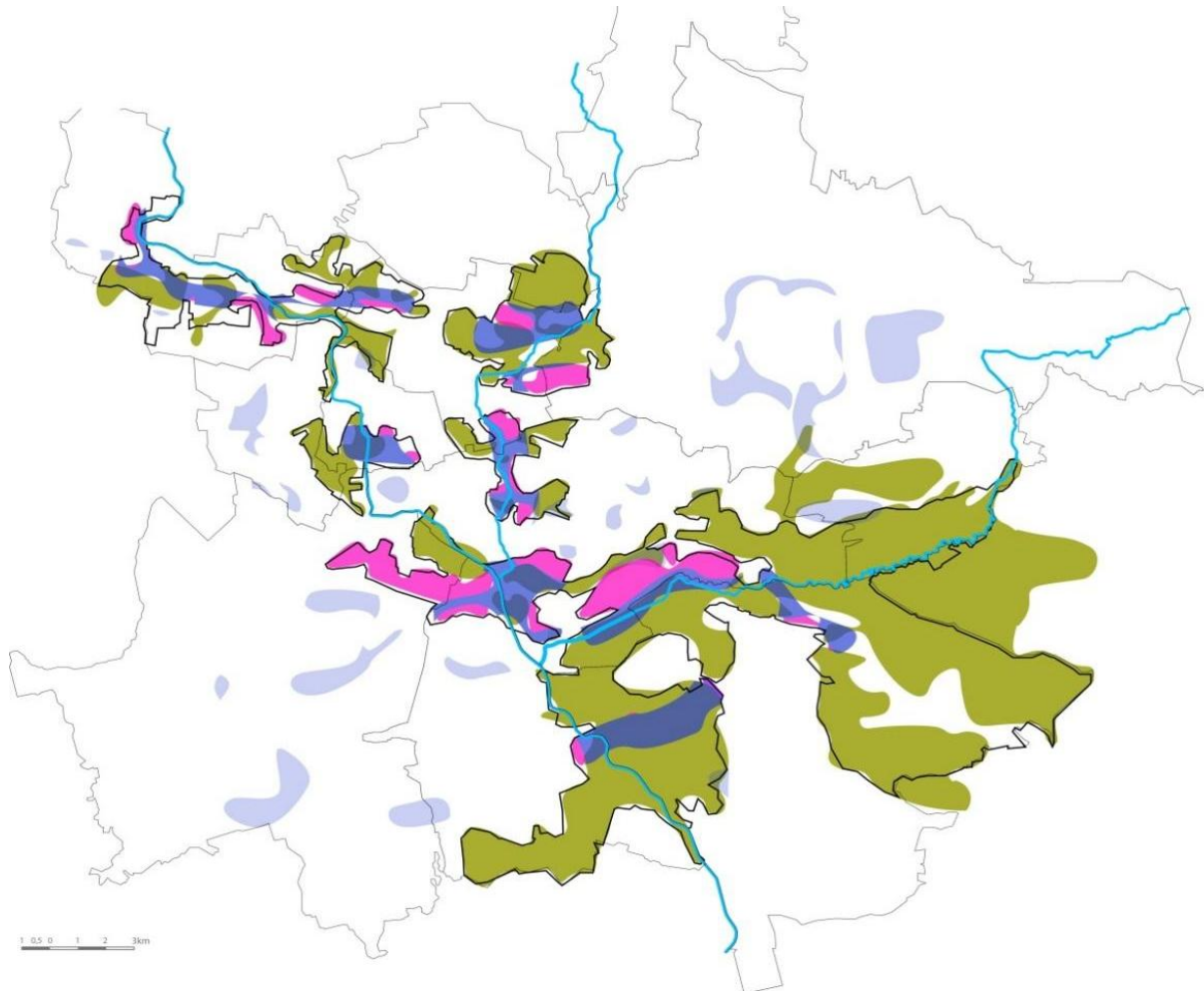

Rys. 32. Tereny obszarów poprzemysłowych.
Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

Rys. 33. Synteza terenów poprzemysłowych.
Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

W wyniku wyboru terenów przyrodniczych i przemysłowych, które przenikają się wzajemnie w przestrzeni, po odrzuceniu terenów niezwiązanych przestrzennie z dolinami rzek Przemszy lub Brynicy dokonano delimitacji obszaru wskazanego do wieloaspektowych analiz, prowadzących do docelowej delimitacji KPL.

Rys. 34. Delimitacja obszaru badań Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy.
Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

Cechy obszaru wyznaczonego przez delimitację to:

- wzajemne przenikanie się i powiązanie, widoczne w krajobrazie, terenów przemysłowych, poprzemysłowych oraz terenów otwartych;
- powiązanie krajobrazowe lub funkcjonalne terenów z rzekami Przemszą i Brynicą;
- linearność obszaru związana z elementem rzeki jako kręgosłupem systemu;
- rozczłonkowana struktura założenia;
- przestrzenne i krajobrazowe powiązanie poszczególnych obszarów rzeką.

3.8. Analiza obszaru i wytyczne do utworzenia strategii Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemysły i Brynicy

3.8.1. Analiza w kontekście lokalizacji terenów przemysłowych

Na wyznaczonym obszarze wybrane zostały tereny produkcji przemysłowej, które powstały do 1960 roku. Są to zakłady wciąż funkcjonujące lub nieczynne. Podstawą wyboru obszarów była mapa opracowana przez B. Stankiewicz⁷⁷ przedstawiająca rozwój obszarów przemysłu i osadnictwa na terenie obejmującym obszary wybrane w delimitacji. Główny podział, ze względu na wiek powstania, wyróżnił trzy grupy obszarów – najstarsze, powstałe do 1900 roku; powstałe pomiędzy latami 1900 a 1930 oraz najnowsze, powstałe po 1930 roku. Tematem szczegółowej analizy są obszary produkcji przemysłowej, bez obiektów towarzyszących, związanych z rozwojem przemysłu, takich jak dworce kolejowe czy kolonie robotnicze. Są one jednak brane pod uwagę jako istotny element i dopełnienie krajobrazu przemysłowego.

Tematyka analiz obejmuje podstawowe informacje o genezie obszarów – wieku przekształcenia ich w przemysłowe czy rodzaju produkcji, która pierwotnie się tam odbywała, oraz o ich współczesnym stanie – zachowaniu, ochronie, kierunkach przekształceń, procesach jakim podlegają. Analizowane zagadnienia opierały się na wnioskach opracowanych w poprzednich rozdziałach, a przeprowadzone badania konfrontują rzeczywistość na badanym obszarze z postawionymi tezami. Ze szczególną uwagą traktowano więc czynniki mówiące o postrzeganiu i docenianiu obszarów, efektach przekształceń oraz o aktywności użytkowników na analizowanej przestrzeni.

Wybrane tereny można podzielić na 44 obszary o pochodzeniu przemysłowym, dla których zidentyfikowano konkretny rodzaj pierwotnej działalności i nazwę zakładu. Zebrane informacje, pozyskane z analizy wielu źródeł literaturowych oraz przede wszystkim z badań terenowych, przedstawia poniższe zestawienie. Ich rozmieszczenie w przestrzeni wraz z podstawowymi informacjami o badanych obszarach zilustrowano na mapie.

⁷⁷ Por.: Stankiewicz B.: *Dziedzictwo kulturowe przemysłu i struktur osadniczych w obszarze Aglomeracji Górnośląskiej*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2014, s. 186.

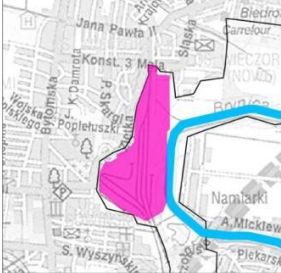

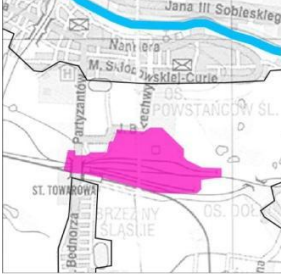

Wykonana autorska inwentaryzacja obszarów zawiera:

- Dokumentację fotograficzną – przedstawiającą obszar w stanie obecnym lub, z uwagi na ograniczone możliwości udokumentowania, w stanie sprzed wyburzeń.
- Schematyczną mapę – przedstawiającą obszary w jednakowej skali, umożliwiającą porównanie ich wielkości oraz relacji przestrzennych z rzeką.
- Pierwotną funkcję i jej aktywność – dotyczy pierwszej funkcji jaką pełnił obszar po przekształceniu w przemysłowy oraz jej obecnej kontynuacji.
- Obecną funkcję – dotyczy obecnego lub planowego użytkowania obszaru.
- Aktywność nieplanowaną – uzupełnia informację o funkcjonowaniu obszaru o użytkowanie pozaplanowe, spontaniczne, wynikające z oddolnych inicjatyw.
- Projekty, konkursy – dotyczy zorganizowanych konkursów i warsztatów w obrębie obszaru, które zakończyły się opracowaniem projektu nowego zagospodarowania.
- Ochronę prawną – z informacją o formach ochrony zabytków, którymi są objęte zespoły zabudowań lub pojedyncze obiekty. Wyszczególnione zostały tutaj także obszary wpisane do Gminnych Ewidencji Zabytków.
- Czas powstania – rok, w którym obszar zaczął funkcjonować jako przemysłowy⁷⁸.
- Czas wyburzenia zasadniczych części – oznacza rok lub lata, w których nastąpiło wyburzenie lub bardzo silne przekształcenie wszystkich lub najważniejszych elementów struktury, które nadawały obszarowi charakter poprzemysłowy i były widoczne w krajobrazie⁷⁹.
- Ocenę stanu zachowania, widoczności oraz użyteczności – w sześciostopniowej, autorskiej skali. Liczba wypełnionych kolorem znaczników odpowiada ocenie w skali 0-5, przy czym w ocenie stanu użyteczności występują, poza podstawowym, dodatkowe warianty wypełnień:
 - obszar pełni nową funkcję, która jest odpowiednia do włączenia w obecnej postaci do Krajobrazowego Parku Linearnego;
 - obszar będzie można użytkować po ukończeniu procesu likwidacji zakładu.
- Uwagi dodatkowe – które zawierają krótki opis charakteryzujący obszar, jego wyróżniające cechy, pod kątem przydatności dla Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy.

⁷⁸ Najczęściej jest to data uruchomienia pierwszego zakładu produkcyjnego na tym obszarze.

⁷⁹ Najczęściej dotyczy to takich elementów jak szyby, kominy, hale produkcyjne. Tam, gdzie nie jest możliwe określenie roku, a proces rozgrywał się na przestrzeni wielu lat, wprowadzone jest określenie stopniowego wyburzania.

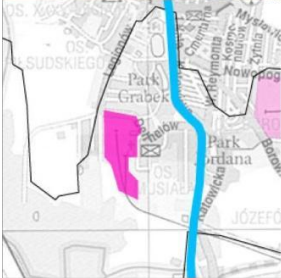

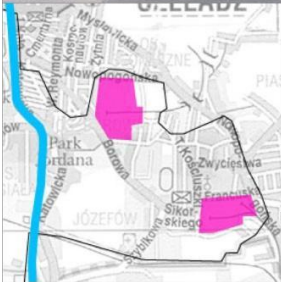

Inwentaryzacja obszarów 1-3. Opr.: Monika Kubica

	<p>KWK Julian 1</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> aktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> -</p>	<p>stan zachowania ●●●●●</p> <p>widoczność ●●●●●</p> <p>użyteczność ○●●●○</p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1954 -</p>	<p>Kopalnia zlokalizowana tuż nad Brynicą, wciąg działająca, szyby kopalni bardzo dobrze widoczne znad rzeki, nawet z dużej odległości. Wraz z wieżą bazyliki M.B. Piekarskiej tworzą bardzo malowniczy, typowo śląski krajobraz.</p>
	<p>KWK Andaluzja 2</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> -</p>	<p>stan zachowania ○●●●○</p> <p>widoczność ○●●●○</p> <p>użyteczność ●●●●○</p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1908 2014</p>	<p>Zabudowania włącznie z szybem kopalni wyburzono całkowicie, pozostał tylko teren wraz z torowiskiem kolejowym. Było to działanie planowe. Przed wyburzeniem obszar o dużym potencjale, elementy były dobrze widoczne w krajobrazie. Teren możliwy do wykorzystania w ramach Parku, o dobrej lokalizacji i wciąg żywym w pamięci wizerunku.</p>
	<p>KWK Rozalia 3</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> brak</p>	<p>stan zachowania ●●○○○</p> <p>widoczność ●●○○○</p> <p>użyteczność ●●●●●</p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> sporty strzelnicze, m.in. ASG</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1950 2004</p>	<p>Zasadnicze części, tj. szyby zostały wyburzone. Pozostałe obiekty konstrukcji żelbetowej służą jako jedno z najpopularniejszych i najlepiej ocenianych w okolicy miejsc do rozgrywek strzelniczych z replik broni, jest to aktywność oddolna, nieregulowana. Teren jest porzucony i nie posiada planowego przeznaczenia.</p>

Inwentaryzacja obszarów 4-6. Opr.: Monika Kubica

	<p style="text-align: right;">4</p> <p>Rozalia</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia cynku i galmanu</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> drobna działalność przemysłowa</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> zwiedzanie</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> wpis do Gminnej Ewidencji Zabytków</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1885 -</p>	<p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p> <p>Funkcja obszaru z kopalni szybko zmieniona została na zakład wodociągów. Do dziś na terenie znajdują się drobne warsztaty, niestety działalność ta nie zawsze dobrze wpływa na zachowanie obiektów. Obszar bardzo cenny historycznie i atrakcyjny pod względem estetycznym i krajobrazowym. Struktura dawnych zabudowań kopalni jest łatwa do odczytania.</p>
	<p style="text-align: right;">5</p> <p>Cementownia Saturn</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> cementownia</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> -</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1929 2012</p>	<p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p> <p>Przed wyburzeniem cenny i atrakcyjny obiekt, jedna z trzech w regionie doliny Przemysły i Brynicy dużych cementowni. Teren został sprzedany prywatnemu inwestorowi. Obecnie obiekty są wyburzone, na terenie funkcjonuje zakład przemysłowy, zbudowane są nowe wielkopowierzchniowe hale produkcyjne. Zdjęcie przedstawia stan sprzed wyburzenia</p>
	<p style="text-align: right;">6</p> <p>KWK Jowisz</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> brak</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> sporty strzelnicze, m.in. paintball</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> zapis w prawie miejscowym</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1907 2006</p>	<p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p> <p>Na obszarze zachowały się bardzo dobrze widoczne w szerokim zasięgu dwa kominy, rozpoznawalne i charakterystyczne w krajobrazie. Zachowany jest również cenny, duży budynek maszynowni. Obszar kopalni jest strzeżony, a dostęp do niego znacznie utrudniony. Na przystosowanej części terenu wolnej od zabudowań odbywają się gry typu paintball.</p>

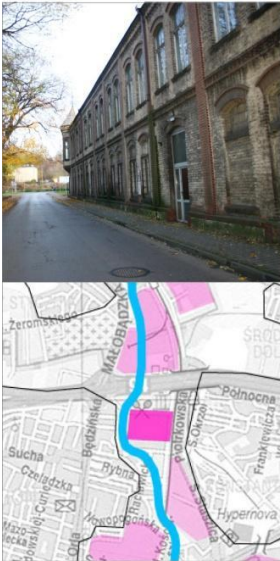

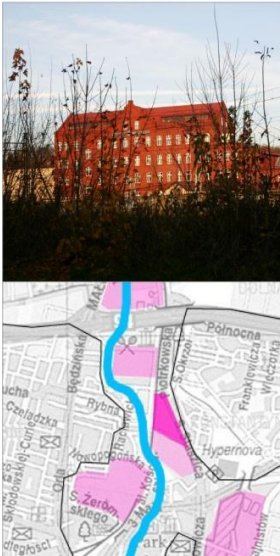

Inwentaryzacja obszarów 10-12. Opr.: Monika Kubica

	<p>KWK Saturn</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> galeria sztuki</p>	<p style="text-align: right;">10</p> <p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> opracowane przez Wydz. Arch. Pol. Śl.</p> <p><i>ochrona prawna</i> wpis do Rejestru Zabytków</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1887 -</p>	<p>Obszar po działaniach rewitalizacyjnych, na podstawie projektów studenckich w budynku elektrowni utworzona została Galeria Elektrownia. Obiekt znajduje się na Szlaku Zabytków techniki, jest bardzo dobrze zachowany, włącznie z wyposażeniem. Planuje się rozwijanie oferty muzeum.</p>
	<p>KWK Saturn- dawna Czeladź i Milowice</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> przemysł</p>	<p style="text-align: right;">11</p> <p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1882 1996</p>	<p>Obszary niezależnych kopalni, później włączone w kompleks Saturn. Nie zachowały się żadne elementy, obszary funkcjonują jako przemysłowe, na ich terenie działa kilka firm. Część obszarów jest niewykorzystywana.</p>
	<p>KWK Mars</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> teren leśny / przemysł</p>	<p style="text-align: right;">12</p> <p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1910 1950</p>	<p>Obecnie zachowały się jedynie fragmenty upadowych, fundamentów, murków, możliwe do odnalezienia wśród obszaru leśnego. Na części obszaru funkcjonują drobne zakłady (przetwórstwo złomu metali).</p>

Inwentaryzacja obszarów 13-15. Opr.: Monika Kubica

 <p>źródło: interia.pl</p>	<p>Elektrownia Łagisza</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> elektrownia węglowa</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> aktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> elektrownia</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1960 -</p>	<p style="text-align: right;">13</p> <p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p> <p>Chłodnie elektrowni są świetnie widoczne nawet z dużych odległości, silnie kształtują charakter krajobrazu, są elementem rozpoznawalnym i ułatwiającym orientację w przestrzeni. Szczególnie dobrze widoczne są znad zbiorników wodnych Pogorii.</p>
 <p>źródło: googlemaps.com</p>	<p>KWK Antoni</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> przemysł, logistyka</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1874 1926</p>	<p style="text-align: right;">14</p> <p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p> <p>Kopalnia zlikwidowana i wyburzona przed wielu laty, pamięć o niej znana wśród nielicznych zainteresowanych tematem osób. Obecnie obszar ma przeznaczenie przemysłowe, działają tu głównie firmy logistyczne.</p>
 <p>źródło: eksploratorzy.com.pl</p>	<p>KWK Paryż</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> brak / mieszkaniowe</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> zwiedzanie</p> <p><i>projekty, konkursy</i> warsztaty charrette</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1876 stopniowe</p>	<p style="text-align: right;">15</p> <p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p> <p>Obszar trudno dostępny. Część zachodnia została przekształcona w tereny mieszkaniowe, bez pozostawienia elementów poprzemysłowych. Pozostała, większa część, na której zachowały się zabudowania z późniejszych lat działalności, jest nieużytkowana. Kiedyś kopalnia pełniła ważną rolę kulturową w mieście- duża wartość znaczeniowa.</p>

Inwentaryzacja obszarów 19-21. Opr.: Monika Kubica

	<p>Elektrociepłownia Będzin 19</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> elektrociepłownia</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> aktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> elektrociepłownia</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1913 stopniowe</p>	<p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p> <p>Obszar elektrociepłowni zajmuje teren po obydwu stronach Przemszy, uniemożliwiający swobodne przemieszczanie się wzdłuż rzeki. Elementy są bardzo dobrze widoczne w krajobrazie, o dużej skali.</p>
	<p>Przędzalnia Schoena - Intertex 20</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> przędzalnia czesankowa</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> aktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> przędzalnia/ przemysł i składowanie</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1886 2007</p>	<p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p> <p>Do niedawna bardzo cenny zespół zabudowań, obecnie istotne, wartościowe elementy zostały wyburzone, co spotkało się z dużym niezadowoleniem społecznym. Teren po wyburzeniach zajęty został przez magazyny przemysłowe. Wyjątkowy poprzemysłowy charakter zachowała północna pierzeja od strony Parku Schoena oraz osiedle mieszkaniowe nad rzeką na południe od przędzalni.</p>
	<p>Fabryka Kotłów 21</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> fabryka</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> aktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> fabryka</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1880 stopniowe</p>	<p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p> <p>Zachowany obiekt administracyjny został odnowiony i do tej pory jest wykorzystywany.</p>

Inwentaryzacja obszarów 22-24. Opr.: Monika Kubica

	Huta Buczek 22		
	<i>pierwotna funkcja</i>	huta żelaza	stan zachowania ●●○○○○
	<i>aktywność pierwotnej funkcji</i>	aktywna	widoczność ●●●○○○
	<i>obecna funkcja</i>	huta żelaza	użyteczność ○○○○○○
	<i>aktywność nieplanowa</i>	-	Dawna huta Katarzyna, z charakterystycznymi kominami i stożkową hałdą. Pozostały zabudowania wraz z wieżą ciśnień i zabytkową wieżą strażacką. Obszar jest dobrze wyeksponowany od strony rzeki oraz linii kolejowej.
	<i>projekty, konkursy</i>	-	
	<i>ochrona prawna</i>	-	
<i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i>	1883 1920		

	Rurkownia Huldzyńskiego - Huta Sosnowiec 23		
	<i>pierwotna funkcja</i>	huta żelaza	stan zachowania ●●●○○○
	<i>aktywność pierwotnej funkcji</i>	aktywna	widoczność ●●●○○○
	<i>obecna funkcja</i>	huta żelaza	użyteczność ●○○○○○
	<i>aktywność nieplanowa</i>	-	Obszar o ciekawych zabudowaniach, położony nad rzeką. Mała dostępność terenu ogranicza swobodne poruszanie się wzdłuż niej.
	<i>projekty, konkursy</i>	-	
	<i>ochrona prawna</i>	-	
<i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i>	1898 stopniowe		

	Przędzalnia Dietla - Politex 24		
	<i>pierwotna funkcja</i>	przędzalnia czesankowa	stan zachowania ●●●●○○
	<i>aktywność pierwotnej funkcji</i>	nieaktywna	widoczność ●●●○○○
	<i>obecna funkcja</i>	brak/biurowa/przemysł	użyteczność ●●●●●●
	<i>aktywność nieplanowa</i>	zwiedzanie	Cenny zespół obszarów w ramach jednego założenia. Zachowało się wiele cennych budynków i wyjątkowy charakter miejsca. Z powodu nieskutecznej ochrony częściowo obszar popadł w ruinę, zburzony został dach i ściany wewnętrzne hali produkcyjnej. Niektóre obiekty poddano renowacji, znajduje się tu komisariat policji oraz kościół. Obszar przestrzennie związany z Parkiem Żeromskiego.
	<i>projekty, konkursy</i>	opracowane przez Wydz.Arch. PolSI; warsztaty	
	<i>ochrona prawna</i>	częściowo wpisany do Rejestru Zabytków	
<i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i>	1879 2012		

Inwentaryzacja obszarów 25-27. Opr.: Monika Kubica

	<p>KWK Sosnowiec</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> przemysł/rekreacja</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1870 2010</p>	<p style="text-align: right;">25</p> <p>stan zachowania ● ○ ○ ○ ○ ○</p> <p>widoczność ● ○ ○ ○ ○ ○</p> <p>użyteczność ○ ○ ○ ○ ○ ○</p> <p>Prawie wszystkie zabudowania na obszarze zostały wyburzone, w ich miejscu powstały nowe hale przemysłowe. Pozostawiono konstrukcję szybu Anna, pod którym powstał niewielki ośrodek wspinaczkowy.</p>
	<p>Elektrownia Hrabia Renard</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> elektrownia</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> brak/hotel</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1893 2011</p>	<p style="text-align: right;">26</p> <p>stan zachowania ● ● ● ○ ○ ○</p> <p>widoczność ● ● ○ ○ ○ ○</p> <p>użyteczność ● ● ● ○ ○ ○</p> <p>Obiekt bardzo atrakcyjny wizualnie, o dużej wartości historycznej. Sprzedany prywatnemu inwestorowi uległ bardzo niekorzystnym przekształceniom, m.in. nadbudowie. Miał być zaadaptowany na część budynku hotelowego, jednak prace zostały przerwane i zaniechane.</p>
	<p>Linodrut Deichsel</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> fabryka lin i drutów</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> aktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> fabryka</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1881 stopniowe</p>	<p style="text-align: right;">27</p> <p>stan zachowania ● ○ ○ ○ ○ ○</p> <p>widoczność ● ○ ○ ○ ○ ○</p> <p>użyteczność ○ ○ ○ ○ ○ ○</p> <p>Zachowało się niewiele elementów, zakład wciąż funkcjonujący jako fabryka lin stalowych, pod inną nazwą.</p>

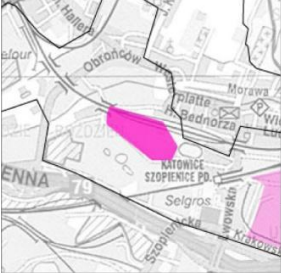

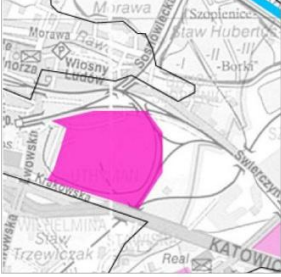

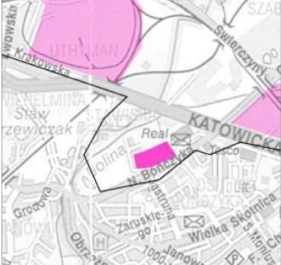
Inwentaryzacja obszarów 28-30. Opr.: Monika Kubica

	Cegielnia	28
	<i>pierwotna funkcja</i> cegielnia	stan zachowania
<i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna	widoczność 	
<i>obecna funkcja</i> -	użyteczność 	
<i>aktywność nieplanowa</i> -	Na obszarze zachowały się zabytkowe, cenne zabudowania z XIX wieku. Dach cegielni całkowicie spłonął w porażu w 2013, nie został odbudowany, zaprzestano działalności przemysłowej. Obiekty zagrożone są wyburzeniem.	
<i>projekty, konkursy</i> -		
<i>ochrona prawna</i> -		
<i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1872 2013		
		

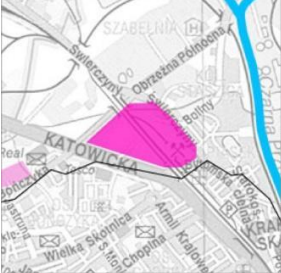

	Huta Cedler	29
	<i>pierwotna funkcja</i> huta żelaza	stan zachowania
<i>aktywność pierwotnej funkcji</i> aktywna	widoczność 	
<i>obecna funkcja</i> huta żelaza	użyteczność 	
<i>aktywność nieplanowa</i> -	Obiekty były sukcesywnie zastępowane nowszymi i przekształcane, obecnie nie zachowało się zbyt wiele wartościowych części. Elementy stosunkowo dobrze widoczne w krajobrazie.	
<i>projekty, konkursy</i> -		
<i>ochrona prawna</i> -		
<i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1902 stopniowe		
		

	Zakłady Radocha	30
	<i>pierwotna funkcja</i> zakłady chemiczne	stan zachowania
<i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna	widoczność 	
<i>obecna funkcja</i> składowanie odpadów	użyteczność 	
<i>aktywność nieplanowa</i> -	Pozostał obszar po dawnych zakładach, położony w widłach Czarnej Przemyszy i wpadającej do niej Brynicy. Teren jest zaniedbany i zanieczyszczony, znajdują się tu sortownie i składowiska odpadów.	
<i>projekty, konkursy</i> -		
<i>ochrona prawna</i> -		
<i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1883 stopniowe		
		

Inwentaryzacja obszarów 31-33. Opr.: Monika Kubica

 <p>źródło: szopienice.org</p>	<p>Walcownia Cynku</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> walcownia</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> muzeum</p>	<p style="text-align: right;">31</p> <p>stan zachowania ●●●●●</p> <p>widoczność ●●●○</p> <p>użyteczność ●●●●●</p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> wpis do Rejestru Zabytków</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1904 -</p>	<p>Obiekt walcowni zachował się wraz z wyposażeniem linii produkcyjnej. Został odnowiony w sposób nie pozbawiający go specyficznego charakteru. Obszar walcowni jest punktem na Szlaku Zabytków Techniki.</p>
	<p>Huta Uthemanna</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> huta cynku, metali nieżelaznych</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> -</p>	<p style="text-align: right;">32</p> <p>stan zachowania ●●●○</p> <p>widoczność ●●●●●</p> <p>użyteczność ●●●●●</p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> sporthy motocrossowe</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> wpis do Rejestru Zabytków</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1911 2011</p>	<p>Bardzo duży obszar, na którym zachowało się niewiele z licznych zabudowań: wieża ciśnieniowa i kryta gontem strażnica. Ochrona obszaru była nieskuteczna, wiele cennych elementów doprowadzono do ruiny i ostatecznie wyburzono. Obszar aktywnie użytkowany przez amatorów motocykli.</p>
 <p>źródło: gazeta.wielkopolska.com</p>	<p>Szyb Bończyk</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> restauracja</p>	<p style="text-align: right;">33</p> <p>stan zachowania ●●●●○</p> <p>widoczność ●●○</p> <p>użyteczność ●●●●●</p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1911 -</p>	<p>Obszar uratowany i w odpowiedni, wrażliwy sposób odnowiony przez prywatnych przedsiębiorców. Funkcjonuje jako restauracja i miejsce organizacji imprez i wydarzeń.</p>

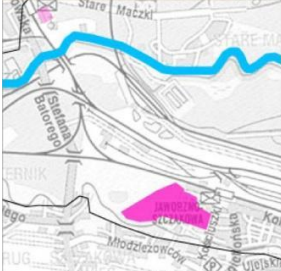

Inwentaryzacja obszarów 34-36. Opr.: Monika Kubica

	<p>KWK Mysłowice 34</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> -</p>	<p>stan zachowania ●●●●○</p> <p>widoczność ●●●●●</p> <p>użyteczność ●●●●●</p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> zwiedzanie</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1837 -</p>	<p>Bardzo dobrze widoczne w krajobrazie, masywne elementy zabudowy. Szyby widoczne od strony Huty Uthemanna. Obszar zamknięty, słabo dostępny, silne związki z miastem. Obok znajduje się dobrze zachowane osiedle robotnicze. Planowane jest utworzenie programu rewitalizacji obszaru kopalni.</p>
	<p>KWK Ludmiła 35</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> przemysł</p>	<p>stan zachowania ○●○●○●</p> <p>widoczność ○●○●○●</p> <p>użyteczność ●●○●○●</p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1863 1900</p>	<p>Obszar o ciekawej historii, podziemia kopalni zostały zalane wodami z Przemysy. Powstały legendy i opowiadania związane z tym wydarzeniem. Obecnie pozostały nieliczne ślady po dawnej kopalni, obszar funkcjonuje jako przemysłowy, z drobnymi zakładami, częściowo jest zdewastowany.</p>
	<p>KWK Niwka-Modrzejów 36</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> brak/park technologiczny</p>	<p>stan zachowania ●●○●○●</p> <p>widoczność ●●●●○</p> <p>użyteczność ●●○●○●</p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1815 po 2000</p>	<p>Na części obszaru, wykorzystując odnowione budynki administracji, zaczyna funkcjonować technopark. Na pozostałym zachowało się kilka ciekawych obiektów, w tym charakterystyczny komin, widoczny w szerszym zasięgu. Ta część obszaru jest porzucona, nieużytkowana poza skracaniem sobie drogi przez mieszkańców.</p>

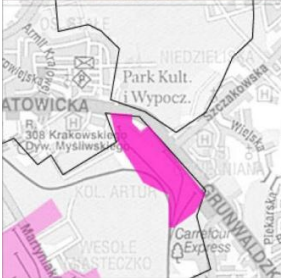

Inwentaryzacja obszarów 37-39. Opr.: Monika Kubica

	Fabryka Maszyn Niwka	37
<p><i>pierwotna funkcja</i> fabryka maszyn górniczych</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> aktywna</p>	<p><i>obecna funkcja</i> fabryka</p>	<p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1864 stopniowe</p>	<p>Zakład wciąż produkuje maszyny dla górnictwa, przeszedł restrukturyzację. Nie zachowały się w wystarczającym stopniu żadne wartościowe elementy zabudowy. W ostatnich latach wyburzona została jedna z hal od strony ulicy, na jej miejscu powstał supermarket.</p>
	Jęzor	38
<p><i>pierwotna funkcja</i> bocznicza kolejowa</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p>	<p><i>obecna funkcja</i> transport, przemysł</p>	<p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1927 stopniowe</p>	<p>Na obszarze działają firmy związane z transportem kolejowym a także drobne działalności korzystające z opuszczonych terenów i obiektów. Częściowo obszar porzucony. Pociągi pasażerskie nie zatrzymują się. W sąsiedztwie używany przez okolicznych mieszkańców deptak/trasa biegowa.</p>
	KWK Kazimierz - Juliusz	39
<p><i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> aktywna, w likwidacji</p>	<p><i>obecna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego</p>	<p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p>
	<p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1884 stopniowe</p>	<p>Teren wykorzystywany wciąż zgodnie z przeznaczeniem, po likwidacji możliwy do zaadaptowania na nowe funkcje. W bezpośrednim sąsiedztwie znajdują się tereny po kopalni piasku Maczki - Bór.</p>

Inwentaryzacja obszarów 40-42. Opr.: Monika Kubica

 <p>źródło: wiezecishien.eu</p> 	<p>Wieża Kolejowa Maczki 40</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> wieża ciśnień</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> -</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> zwiedzanie</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1880 -</p>	<p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p> <p>Wieża wybudowana na potrzeby kolei Warszawsko - Wiedeńskiej, jest cennym zabytkiem o nietypowej konstrukcji. Obecnie niszczeje, zagrożona jest wyburzeniem.</p>
 	<p>Fabryka Sody Szczakowa 41</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> fabryka sody</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> -</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> -</p> <p><i>projekty, konkursy</i> -</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1910 stopniowe</p>	<p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p> <p>Zakład przekształcony w hutę szkła, działającą przez wiele lat, w ostatnim czasie zlikwidowaną. Nie zachowała się dawna struktura przestrzenna fabryki sody, obiekty były sukcesywnie zastępowane nowszymi. Obszar nie posiada jeszcze nowego przeznaczenia.</p>
 <p>źródło: panoramio.com</p> 	<p>Cementownia Szczakowa 42</p> <p><i>pierwotna funkcja</i> cementownia</p> <p><i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna</p> <p><i>obecna funkcja</i> -</p> <p><i>aktywność nieplanowa</i> zwiedzanie, plenery fotograficzne</p> <p><i>projekty, konkursy</i> były, ale zakładające wyburzenie</p> <p><i>ochrona prawna</i> -</p> <p><i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1885 2009 - 2011</p>	<p>stan zachowania </p> <p>widoczność </p> <p>użyteczność </p> <p>Obszar przed wyburzeniami wyjątkowo atrakcyjny, dobrze znany, o popularności porównywalnej z Cementownią Grodziec. Część cennych elementów wyburzono, co spotkało się z niezadowoleniem społeczeństwa. Pomimo zubożenia struktury, cementownia wciąż jest znacząca w krajobrazie i ciekawa dla zwiedzających.</p>

Inwentaryzacja obszarów 43-44. Opr.: Monika Kubica

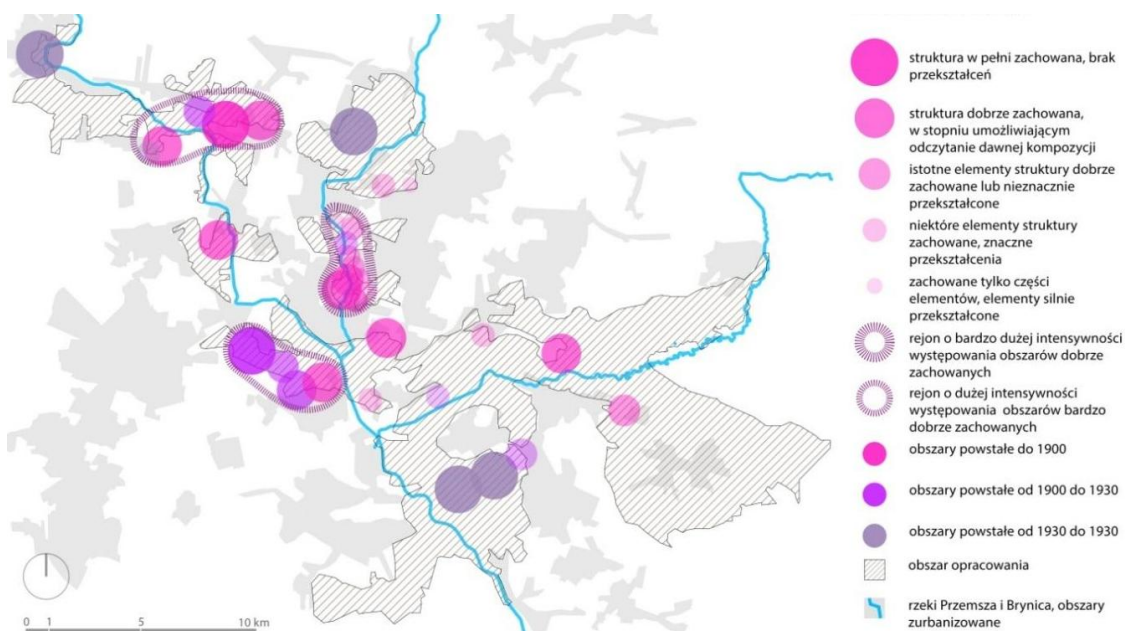
 <p>źródło: wikimedia.com</p>	KWK Jan Kanty	43
	<i>pierwotna funkcja</i> kopalnia węgla kamiennego	stan zachowania
	<i>aktywność pierwotnej funkcji</i> nieaktywna	widoczność
	<i>obecna funkcja</i> -	użyteczność
	<i>aktywność nieplanowa</i> -	Przez pewien czas kopalnia funkcjonowała pod nazwą Komuna Paryska. Zachowały się zabudowania z późniejszych lat, w tym wieża wyciągowa i szyb.
	<i>projekty, konkursy</i> -	
	<i>ochrona prawna</i> -	
	<i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1920 stopniowe	
 <p>źródło: energetykaon.pl</p>	Elektrownia Jaworzno	44
	<i>pierwotna funkcja</i> elektrownia	stan zachowania
	<i>aktywność pierwotnej funkcji</i> aktywna	widoczność
	<i>obecna funkcja</i> elektrownia	użyteczność
	<i>aktywność nieplanowa</i> -	Chłodnie i kominy elektrowni są bardzo dobrze widoczne, nawet z dużej odległości, są charakterystycznym elementem krajobrazu i w znacznym stopniu go kształtują. Elektrownia zajmuje kilka sąsiadujących terenów w otoczeniu leśnym.
	<i>projekty, konkursy</i> -	
	<i>ochrona prawna</i> -	
	<i>czas powstania - czas wyburzenia zasadniczych części</i> 1952 -	

Wszechstronna ocena stanu możliwości wykorzystania potencjału obszarów dla Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemyszy i Brynicy, z uwagi na wielość czynników i różne możliwe kryteria oceny, jest bardzo istotnym elementem w drodze do utworzenia strategii rozwoju KPL. Przeprowadzona została na podstawie powyżej opisanych badań oraz dodatkowych obserwacji podczas wizji lokalnej i analiz informacji z wielu różnych źródeł. Obiektywne, mierzalne dane okazują się dla tej oceny niewystarczające, dlatego jest ona w pewnym stopniu subiektywna, bazuje przede wszystkim na wiedzy i doświadczeniu, ale również na wrażliwości. Konieczność takiego podejścia do oceny wynika również stąd, że niematerialne wartości pozostają w ścisłej relacji z ich postrzeganiem, zawsze w pewien sposób pozostając subiektywnymi.

W ocenie wzięto pod uwagę trzy czynniki: dwa pierwsze opierają się na wartościach kulturowych, trzeci zaś skupia się na aspektach użytkowych, jest czynnikiem dodatkowym, weryfikującym. Dla każdego z nich określona została sześciostopniowa skala, ułatwiająca porównanie i wizualizację zebranych informacji.

Pierwszym analizowanym aspektem jest stopień zachowania wartościowych elementów na wybranym obszarze. Wiąże się ściśle z wartością historyczną – jedną z najważniejszych spośród niematerialnych wartości krajobrazu. Wskazuje elementy, które szczególnie dobrze zachowały się do naszych czasów, i które warto objąć aktywną ochroną, chronić przed chaotycznym, niekontrolowanym przekształcaniem. W analizie tej wzięto pod uwagę także czas powstania danego obszaru przemysłowego. Sformułowano następujące główne kryteria⁸⁰:

- 5) struktura w pełni zachowana, brak przekształceń,
- 4) struktura dobrze zachowana, w stopniu umożliwiającym odczytanie dawnej kompozycji,
- 3) istotne elementy struktury dobrze zachowane, nieznaczne przekształcenia;
- 2) niektóre elementy struktury zachowane, znaczne przekształcenia,
- 1) zachowane tylko części elementów, elementy silnie przekształcone,
- 0) całkowity brak zachowanych dawnych elementów i układów.

Rys. 35. Ocena stopnia zachowania historycznej struktury na badanych obszarach.
Opr.: Monika Kubica

⁸⁰ Kryteria powstały na podstawie gradacji wartości historycznej opracowanej przez K. Dąbrowską-Budzidło. Por.: Dąbrowska-Budzidło K.: *Wartości krajobrazu kulturowego w praktyce planistycznej*, [w:] *Krajobraz jako wizerunek tożsamości regionalnej – zagrożenia, ochrona i kształtowanie*, (red.) J. Rybarkiewicz, IV Forum Architektury Krajobrazu, Katowice 2002, s. 107-112.

Okazuje się, że pozostało wiele elementów, nawet tych najstarszych, powstałych w XIX wieku. Można wyróżnić grupy obszarów o dużym zagęszczeniu stosunkowo dobrze zachowanych obiektów. Dwa wyróżnione obszary charakteryzują się obecnością kilku bardzo cennych elementów i układów – są to obszar na granicy Wojkowic i Grodzca (Będzin) oraz Szopienic (Katowice) i Mysłowic. Trzeci, położony nad Czarną Przemszą w Sosnowcu i Będzinie, wyróżnia znaczna liczba obiektów historycznych, choć nie tak dobrze zachowanych jak w poprzednich przypadkach.

Kolejna analiza skupia się na widoczności elementów poprzemysłowych i ich wpływie na krajobraz. Podstawowe badane czynniki to stopień widoczności, zasięg oddziaływania i znaczenie w szerszym krajobrazie, a więc najwyżej oceniane są tu obiekty będące swoistymi landmarkami w przestrzeni, tj. kominy, chłodnie kominowe, szyby, wieże ciśnień. Kryteria analizy ukształtowane zostały następująco:

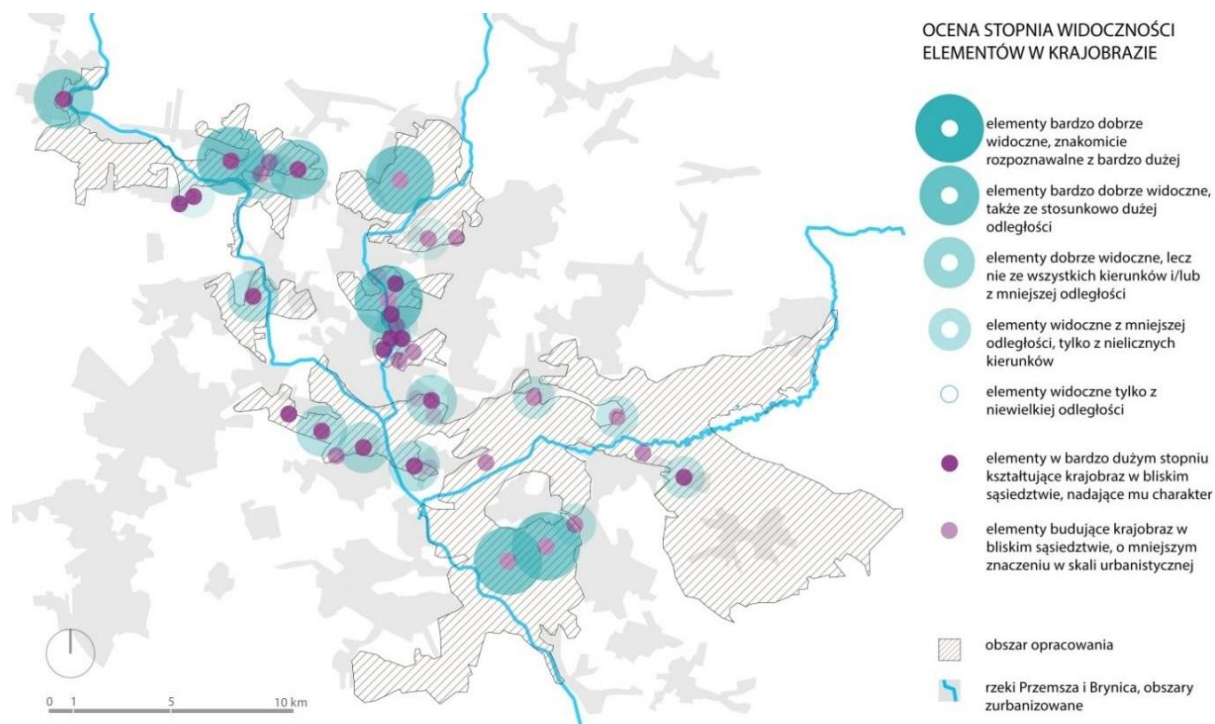
- 5) elementy poprzemysłowe bardzo dobrze widoczne, rozpoznawalne z bardzo dużej odległości i pozwalające zorientować się w przestrzeni regionu,
- 4) elementy poprzemysłowe bardzo dobrze widoczne, także z dużej odległości,
- 3) elementy poprzemysłowe dobrze widoczne, lecz nie ze wszystkich kierunków i/lub z mniejszej odległości,
- 2) elementy poprzemysłowe widoczne z mniejszej odległości, tylko z nielicznych kierunków,
- 1) elementy poprzemysłowe widoczne tylko z niewielkiej odległości,
- 0) brak elementów poprzemysłowych widocznych w krajobrazie.

Czynnikami dodatkowymi jest stopień widoczności i tworzenie charakteru krajobrazu w mniejszej, urbanistycznej skali, co wiąże się z budowaniem unikatowości oraz atrakcyjności miejsca. Są one szczególnie istotne dla obszarów miejskich, bowiem bezpośrednio wpływają na charakter okolicznych przestrzeni publicznych. Została dla nich opracowana trzystopniowa skala:

- 2) elementy dobrze widoczne, znakomicie rozpoznawalne z dużej odległości, o wysokim stopniu wykorzystania walorów poprzemysłowych w krajobrazie bliskich powiązań sąsiedzkich, nadające mu poprzemysłowy charakter,
- 1) elementy dobrze widoczne, o średnim stopniu wykorzystania walorów poprzemysłowych w krajobrazie bliskich powiązań sąsiedzkich,
- 0) brak unikatowych elementów o walorach poprzemysłowych w krajobrazie bliskich powiązań sąsiedzkich.

Analiza ta wykazuje, że w obszarze występują tereny i elementy poprzemysłowe, które w znacznym stopniu kształtują krajobraz. Obiekty widoczne ze szczególnie dużych

odległości i najmocniej kształtujące krajobraz zlokalizowane są przede wszystkim na obrzeżach delimitowanego terenu. Przykładem są chłodnie kominowe elektrowni, które są widoczne z daleka, są rozpoznawalne i ułatwiają lokalizację w regionie. Obszary przemysłowe również szczególnie mocno kształtują między innymi krajobraz miejski terenu między Sosnowcem a Będzinem.

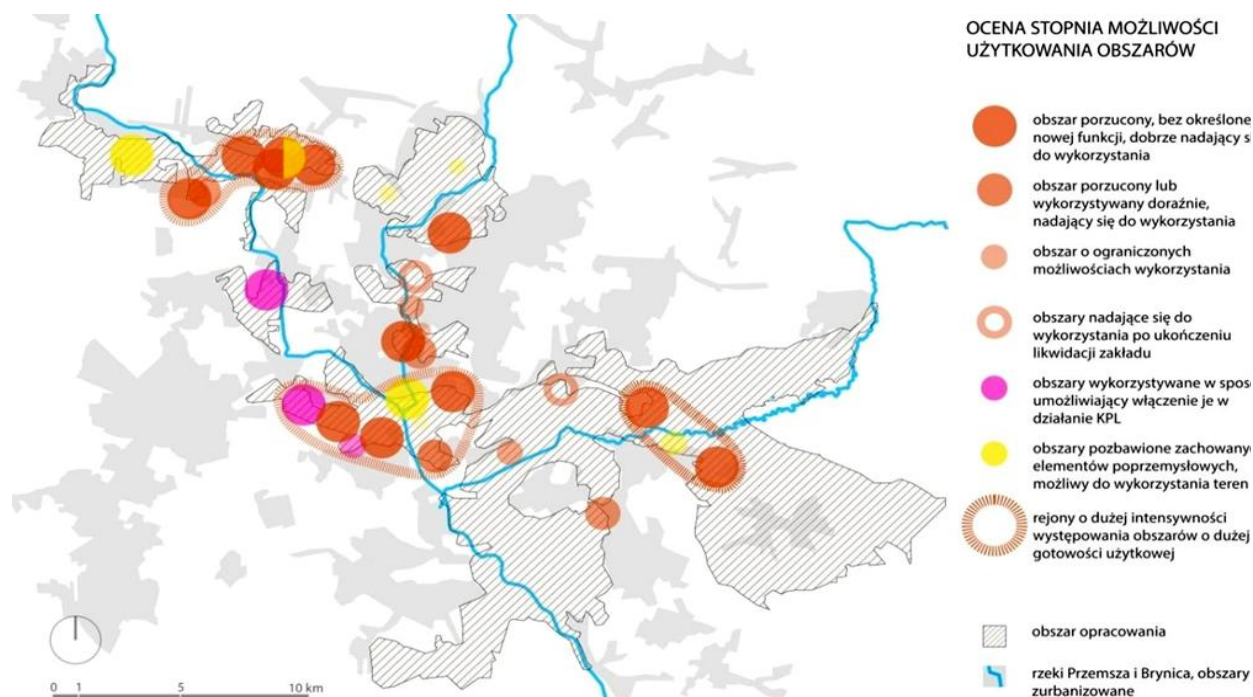

Rys. 36. Ocena stopnia widoczności elementów w krajobrazie. Opr.: Monika Kubica

Kolejną analizę poświęcono problemowi gotowości terenów do wykorzystania zmiany ich funkcji i określenia ich potencjału użytkowego. Analiza umożliwia przede wszystkim wybór obszarów, u których ogniskować się może określona aktywność. Pozostałe obszary, które na podstawie dwóch pierwszych czynników również zostały ocenione jako mające duży potencjał, będą funkcjonować w nim tylko jako elementy w krajobrazie. Klasyfikację sporządzono wg kryteriów:

- 5) obszar porzucony, bez określonej nowej funkcji, dostępny, bardzo dobrze nadający się do wykorzystania w ramach Parku,
- 4) obszar porzucony, nadający się do wykorzystania,
- 3) obszar wykorzystywany w sposób doraźny, nadający się do wykorzystania,
- 2) obszar wykorzystywany w sposób doraźny o utrudnionym dostępie i możliwościach wykorzystania,
- 1) obszar o bardzo ograniczonych możliwościach i celowości wykorzystania,
- 0) brak możliwości wykorzystania w ramach KPL – obszar użytkowany.

Przeprowadzona analiza pozwala zauważyć, że potencjał użytkowy obszarów jest stosunkowo duży. Dużą zaletą, z punktu widzenia potrzeby tworzenia Parku, jest też dosyć równomierne rozdysponowanie najcenniejszych miejsc po całym regionie. Obszarem szczególnie wartościowym jest teren nad Brynicą, na pograniczu Będzina i Wojkowic, na którym większość cennych obszarów przemysłowych jest nieczynna i porzucona.

Rys. 37. Ocena stopnia możliwości użytkowania obszarów. Opr.: Monika Kubica

Ocena potencjału obszarów w kontekście Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemyskiej i Brynicy – wpływ otoczenia

O potencjale analizowanych obszarów do tworzenia struktury Parku decydują nie tylko uwarunkowania wewnętrzne, ale także relacje z otoczeniem. Cechują się one bardzo dużą złożonością i wielością czynników, które na nie wpływają. W przypadku KPL wybrane zostały czynniki specyficzne dla tego obszaru i mogące mieć duże znaczenie dla jego funkcjonowania.

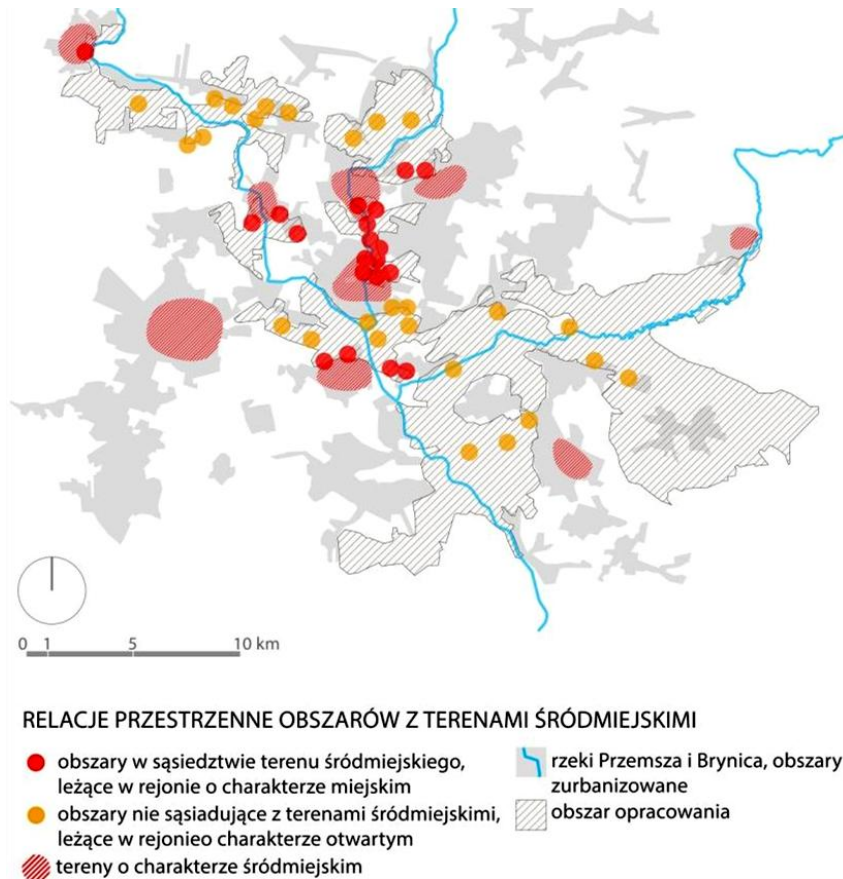
Park jest osadzony głównie w strukturze zurbanizowanej, nakłada się na siatkę miast, która na terenie aglomeracji śląskiej jest gęsta, a poza nią rozproszona. Przestrzenny związek z obszarami śródmiejskimi w bardzo dużym stopniu decyduje o charakterze danego obszaru, ale także o możliwościach przekształceń i dostępności. Obszary typowo miejskie, osadzone w mocno zurbanizowanym kontekście, odbierane są zupełnie inaczej niż położone na terenie otwartym. Ta różnorodność jest wyjątkowo pozytywna dla funkcjonowania Parku.

Przestrzenne rozmieszczenie obszarów o różnym charakterze pokazano na rys. 38. Tereny typowo miejskie skupiają się głównie w centrum całego obszaru, które pokrywa się z centralną częścią Zagłębia. Wokół nich zlokalizowane są, w krajobrazie słabiej zurbanizowanym, otwartym, tereny poprzemysłowe. Na zachodnich krańcach delimitowanego terenu występują nieliczne przykłady obszarów mających ponownie charakter miejski. Są to już miasta należące administracyjnie do Śląska. W historii tego regionu takie ułożenie wiąże się z peryferyjnym traktowaniem obszarów granicznych, które w dużej mierze pokrywają się z obszarami nadrzecznymi.

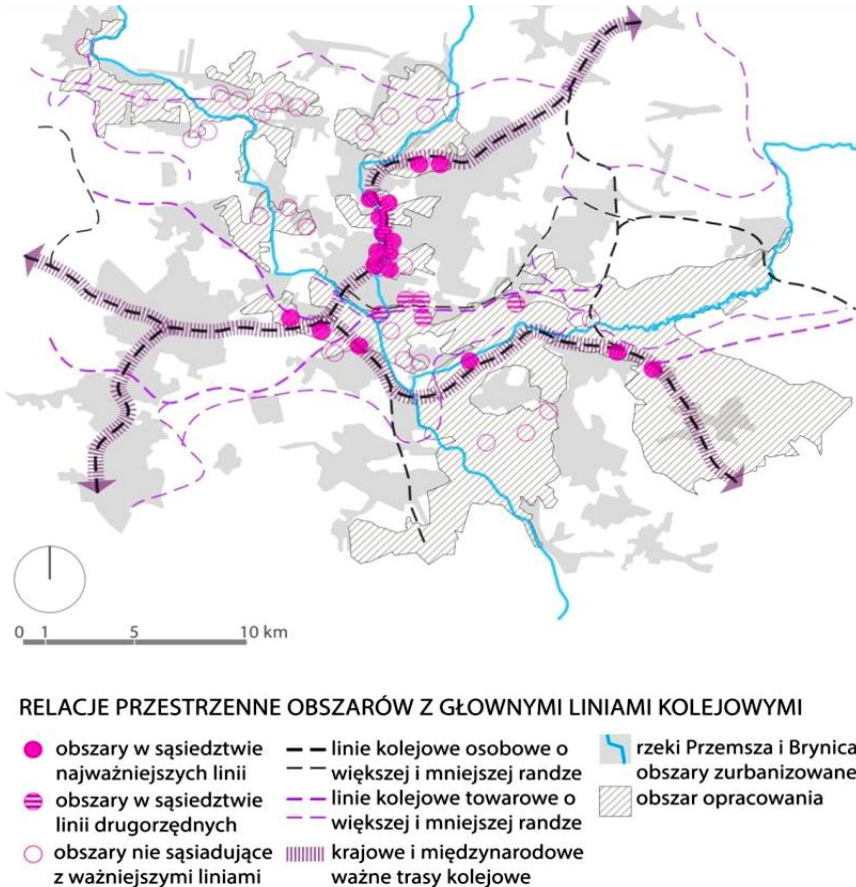
Rozwój przemysłu pociągał za sobą rozwój transportu, przede wszystkim kolejowego. Do dziś województwo śląskie charakteryzuje się wyjątkowo gęstą infrastrukturą komunikacyjną, która (szczególnie sieć transportu szynowego) zapewnia dogodną obsługę obszarów wchodzących w skład przedmiotowego Parku. Istotne jest również to, że w bezpośrednim sąsiedztwie terenów przemysłowych i poprzemysłowych przebiegają krajowe i międzynarodowe szlaki komunikacyjne. Ze wschodu na zachód przecina region trasa z Krakowa do Wrocławia, w kierunku północnym biegnie linia łącząca Katowice z Warszawą. Charakterystyka i wyraźne powiązanie obszarów z koleją stanowi dla nich atut postrzegania i szansę kreatywnego ich wykorzystania.

Badane obszary poprzemysłowe w dolinie Przemszy i Brynicy jedynie w niewielkim stopniu wzbogacają Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego⁸¹. Szlak ten zyskuje bardzo dużą popularność i w znacznym stopniu oddziałuje na cały region. Tematyka Szlaku mocno wiąże się z mottem KPL, choć między założeniami Szlaku i KPL jest wiele podstawowych różnic; z pewnością jednak obie struktury będą pozostawały we wzajemnej relacji, ubogacając się i uzupełniając. Wpływ aktywności Szlaku Zabytków Techniki może być szczególnie silny od strony południowo-zachodniej, gdzie występuje kilka bardzo atrakcyjnych miejsc: osiedle Nikiszowiec, Galerii Szyb Wilson oraz osiedla Giszowiec. Niedawno do Szlaku dołączyła znajdująca się w pobliżu Walcownia Cynku, należąca do opracowywanych obszarów, tym samym jeszcze bardziej wiążąc go z planowanym Parkiem. Punktem styku Szlaku z KPL jest Galeria Elektrownia w obiektach po kopalni Saturn w Czeladzi. Pod uwagę warto też wziąć bliskość Muzeum Pożarnictwa w Mysłowicach oraz Kopalni Ćwiczebnej „Szturgarka” w Dąbrowie Górniczej. Powiązanie obydwu struktur jest bardzo korzystne dla regionu, a ich nakładanie na siebie i silny związek będzie zjawiskiem pozytywnym dla całego regionu.

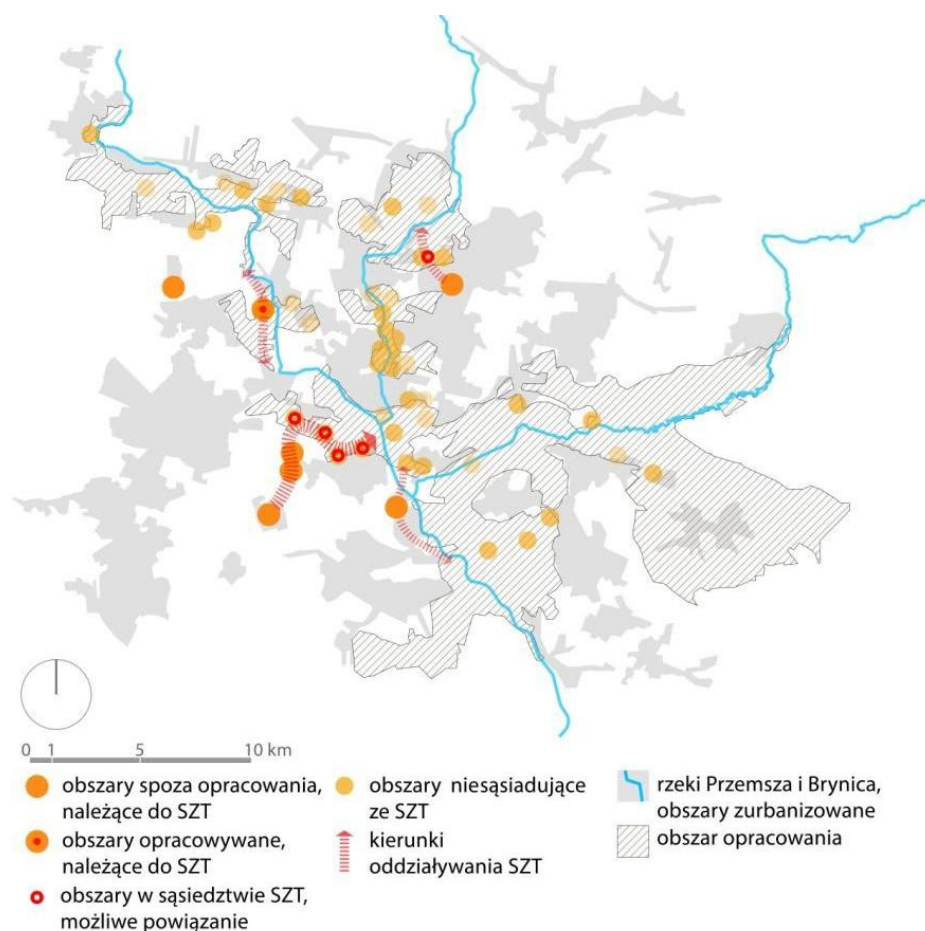
⁸¹ Źródło: Szlak Zabytków Techniki, <http://zabykitechniki.pl> - dostęp: 11.2014.

Rys. 38. Relacje przestrzenne obszarów z terenami śródmiejskimi. Opr.: Monika Kubica

Rys. 39. Relacje przestrzenne obszarów z głównymi liniami kolejowymi. Opr.: Monika Kubica

Rys. 40. Relacje przestrzenne obszarów ze Szlakiem Zabytków Techniki. Opr.: Monika Kubica

Wnioski z oceny potencjału Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemyszy i Brynicy

Na podstawie wcześniejszych analiz i oceny potencjału obszarów można sformułować następujące wnioski dotyczące wytycznych dla strategii rozwoju obszaru Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemyszy i Brynicy:

- Na badanym obszarze można wskazać miejsca najcenniejsze, o największym potencjale, które mają duże możliwości adaptacji i mogą stać się strategiczne. Powinny zatem znaleźć się w granicach Parku.
- Zauważalny jest zróżnicowany stopień występującej aktywności na badanym obszarze, a także zmienny zasięg oddziaływania obszaru na tereny sąsiadujące. Wymaga to w przyszłości zróżnicowanego podejścia, które charakteryzować się może działaniami: wspierającymi istniejące funkcje, niewymagającymi zmian, wzmacniającymi oddziaływania; umożliwiającymi aktywności spontaniczne; uzupełniające, w których oprócz zachowania bieżącej wprowadzane będą nowe aktywności. Istotne jest wprowadzanie funkcji o zasięgu ponadlokalnym lub lokalnym, uwzględniające potrzeby mieszkańców okolicznych terenów, która zależy od lokalizacji miejsca oraz jego skali i znaczenia.

- Istotne jest zdefiniowanie i uwzględnienie istniejących punktów aktywności, zlokalizowanych na obrzeżach i krajobrazowo powiązanych z obszarem. Rozszerzają one oddziaływanie KPL w krajobrazie w dalekim zasięgu. Pozwalają na orientację w przestrzeni i uatrakcyjnają krajobraz.

- Należy dążyć do koncentracji obszarów, wykorzystując sąsiadujące rozproszone walory przestrzenne. Staną się one zaczątkiem stref funkcjonalnych, w obrębie których występować będą nowe, silne związki przestrzenno-krajobrazowe poszczególnych elementów.

- Spośród analizowanych obszarów szczególnie istotny jest ten zlokalizowany nad Przemszą, w obrębie miast Sosnowca i Będzina. Wynika to z ilości terenów poprzemysłowych, ich widocznego oddziaływania i dostępności. Ponadto obszar ten ma wyraźnie śródmiejski charakter, jest historycznie związany z przepływającą rzeką i leży przy linii kolejowej. W jego granicach znajduje się teren po dawnej przędzalni Politeks z wieloma cennymi obiektami poprzemysłowymi.

- Innym ważnym rejonem są tereny nad Brynicą w okolicach Grodźca (Będzin), Wojkowic i Dąbrówki Wielkiej (Piekary Śląskie). Obfitują one w cenne i odpowiednie do przekształceń elementy, wykorzystywane obecnie w sposób nieplanowy i spontaniczny. Są to obszary o charakterze otwartym, słabo zurbanizowane. Mają wszelkie atuty, by być aktywną, ważną częścią Parku. Wymagają zabezpieczenia i ochrony, wspierania istniejących i wprowadzania nowych aktywności. Szczególną uwagę należy zwrócić na wyjątkowy charakter „opuszczonego miejsca”, niekomercyjnego i związanego z naturą.

- Trzeci wyróżniony obszar leży pomiędzy Katowicami-Szopienicami i Mysłowicami. W jego granicach zlokalizowane są tereny użytkowane w sposób planowany, zachowujący i podkreślający walory miejsca, oraz tereny użytkowane w sposób spontaniczny. Znajduje się tu muzeum Walcownia Cynku wchodzące w skład Szlaku Zabytków Techniki. Dostępność oraz sąsiedztwo dużych ośrodków miejskich wpływa na znaczenie obszaru dla Parku. Dodatkową zaletą jest jego wewnętrzne zróżnicowanie – obecność miejskich elementów krajobrazowych, z zachowanym poprzemysłowym charakterem zabudowań, oraz elementów krajobrazowych o charakterze przyrodniczym.

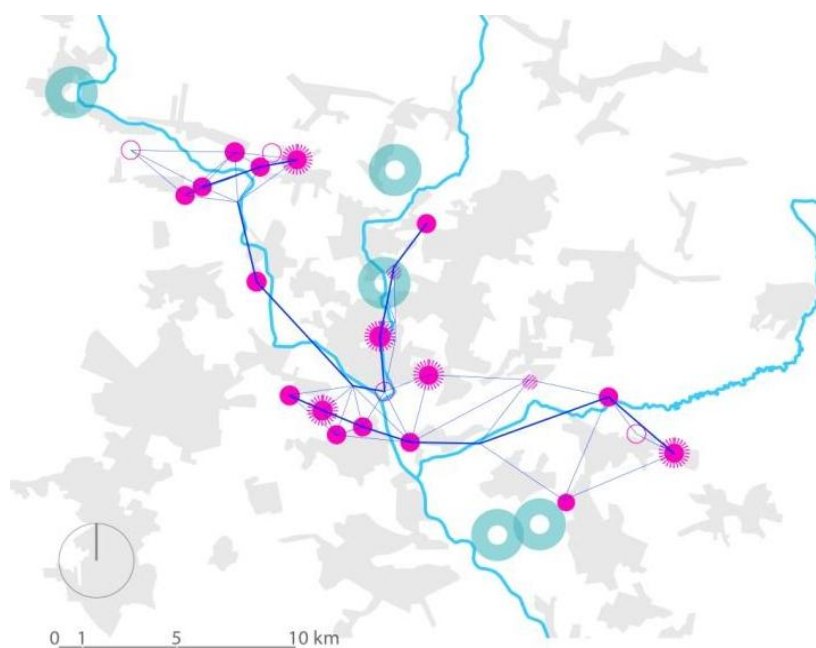
- Widoczne związki analizowanego obszaru z sąsiadującymi terenami zurbanizowanymi, poprzemysłowym i przyrodniczym wpływają na charakter poszczególnych stref Parku. Spośród nich najbardziej istotne są związki dużych ośrodków miejskich w częściach zachodniej i w centralnej obszarze oraz ciążenie w kierunku terenów otwartych, przyrodniczo-cennych w jego częściach zachodniej i północnej.

- W krajobrazie doliny Przemszy i Brynicy bardzo dużą rolę odgrywają elementy przemysłowe i poprzemysłowe. Wiele z nich jest dobrze zachowana i cenna z punktu widzenia historii, tożsamości miejsca i kreowania krajobrazu. Ich atrakcyjność, różnorodność i ilość wskazują, że mogą stać się jednym z najistotniejszych elementów strategii rozwoju i wyznaczać jej ramy.

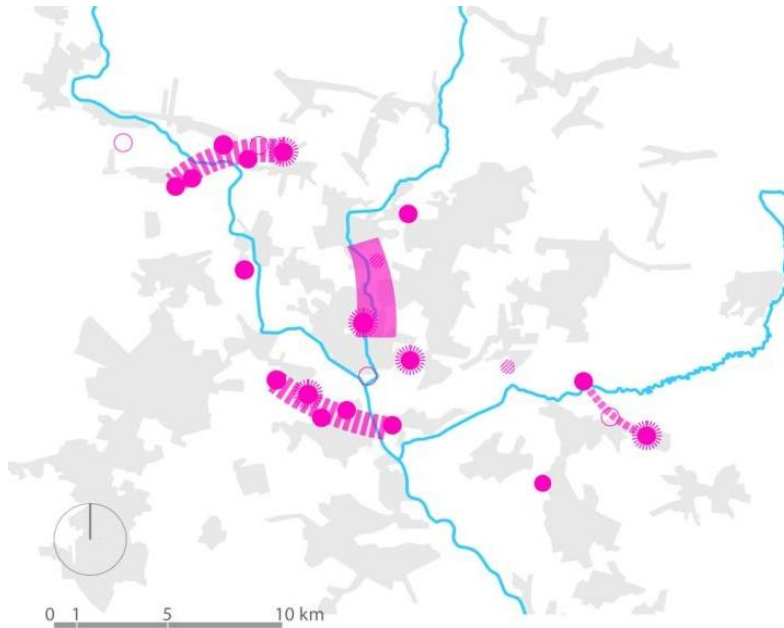
- Duża część spośród analizowanych miejsc jest bardzo atrakcyjna dla osób zainteresowanych dziedzictwem poprzemysłowym i niezwykłością miejsc „opuszczonych”. Nowa strategia obszaru powinna brać pod uwagę te aktywności i umożliwiać ich rozwijanie. Rozwój aktywności związanych z rekreacją i sportem potwierdza, że wskazane byłoby wykorzystywanie tych miejsc jako atraktorów, generujących rozwój.

- W ostatnich latach wiele ważnych elementów krajobrazu znika na skutek wyburzeń i doprowadzania do dewastacji. Ich potencjał jest niedoceniany przez osoby decydujące o losie obszarów poprzemysłowych. Brak szybkiego przeciwdziałania temu zjawisku może doprowadzić do całkowitej utraty wyjątkowego charakteru regionu. Bardzo istotne jest zatem możliwie najwcześniejsze wprowadzenie pierwszych działań w ramach Parku, szczególnie tzw. działań miękkich, zamiast czekania, aż ukończone zostaną ostateczne szczegółowe koncepcje i projekty infrastrukturalne.

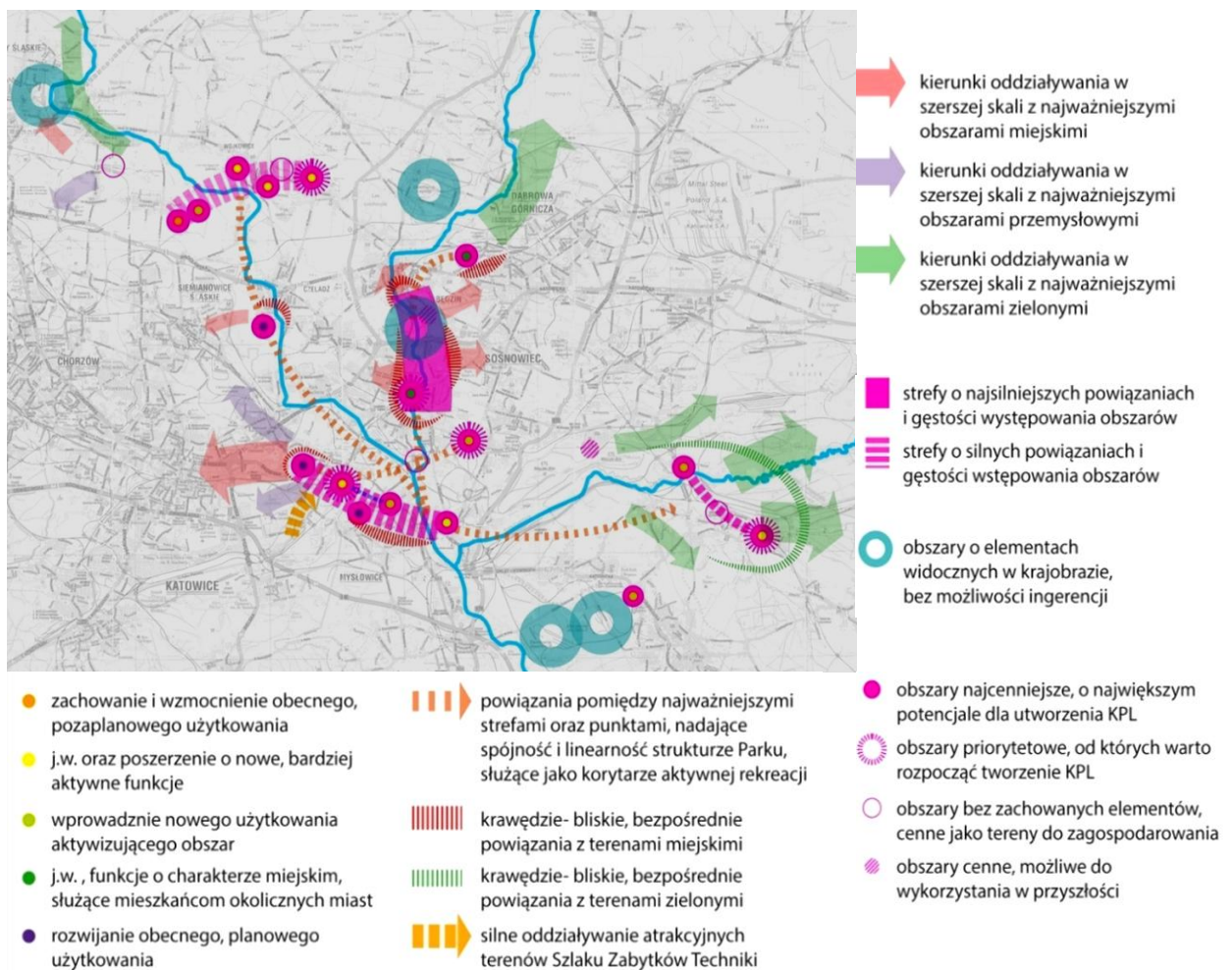
- Konieczność zwrócenia uwagi na oddolne inicjatywy i podjęcia szybkich interwencji oraz tworzenia całościowej wizji dla Parku wskazuje na zasadność równoległego podejmowania działań w różnej skali. Brak któregoś stopnia skali może skutkować utraceniem szansy, jaką dają analizowane obszary dla regionu doliny Przemszy i Brynicy.

Rys. 41. Sieć punktów, obszarów aktywizujących, schemat. Opr.: Monika Kubica

Rys. 42. Strefy o silnych powiązaniach krajobrazowych oraz intensywnym występowaniu cennych obszarów. Opr.: Monika Kubica

Rys. 43. Wnioski do strategii rozwoju Krajobrazowego Parku Linearnego. Opr.: Monika Kubica

3.8.2. Analiza w kontekście uwarunkowań przyrodniczych

Przed podjęciem prac nad budową strategii rozwoju Parku dokonano analizy powiązań funkcjonalnych terenów zielonych i terenów otwartych oraz ich powiązań z obszarami sąsiadującymi, którą poszerzono o analizę sposobu użytkowania badanych terenów.

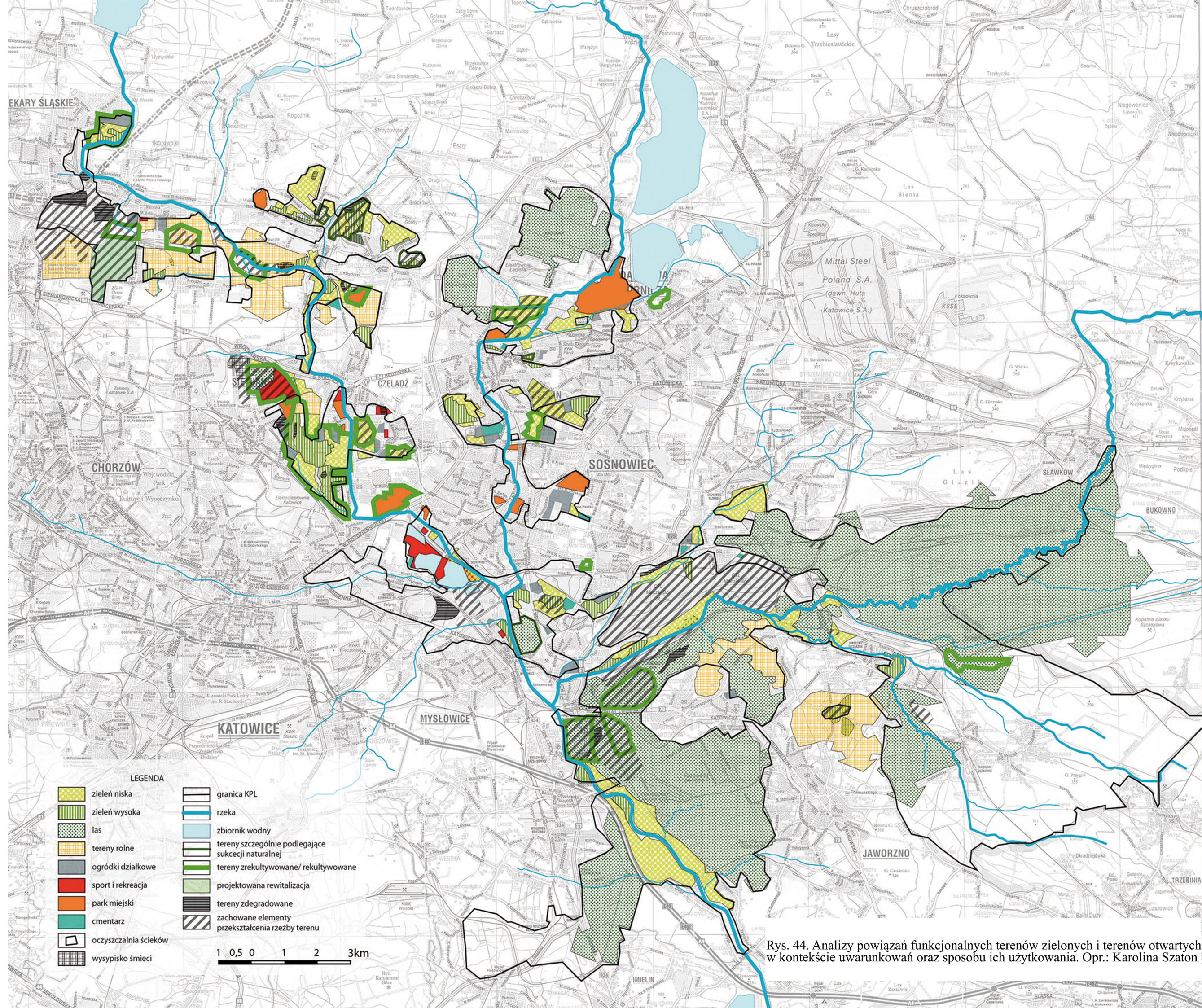
„Ze względu na inercję działań w obszarach wpływających na kształtowanie nowej tożsamości przestrzennej istotnym, pierwszym krokiem jest zebranie danych, czyli sporządzenie inwentaryzacji, rejestracji oraz raportów o stanie bieżącym. Jest to zresztą podstawa wszystkich działań projektowych i opracowań studialnych⁸².”

Z punktu widzenia celu inwentaryzacji, analizy dotyczą głównie wzajemnych relacji między obszarami przekształconymi i przyrodniczymi. Stąd konieczne są identyfikacja i badania obszarów zarówno przemysłowych antropogenicznie przekształconych, jak i sieci terenów otwartych.

W zakresie użytkowania terenów, obszar został podzielony według następujących kryteriów (vide rys. 84): zieleń wysoka, w skład której wchodzi tereny zadrzewione, niebędące ani terenami leśnymi, ani parkami, zieleń niska, w skład której wchodzi zarówno uporządkowana, jak i nieuporządkowana niska zieleń, łąki czy zadarnione obszary rekultywowane lub zreultywowane oraz te, które uległy samorekultywacji, obszar o planowanej rewitalizacji, ogrody działkowe, cmentarze, parki miejskie, tereny rolnicze, wydzielone tereny rekreacyjno-sportowe, tereny zdegradowane, określone jako rzeźba terenu przekształconego antropogenicznie, niepoddane rekultywacji, z widocznymi śladami i postępem degradacji pod kątem przyrodniczym, obszary zawierające elementy terenu antropogenicznie przekształconego (jednak tylko te, których przemysłowy charakter można określić na podstawie obserwacji rzeźby terenu), obszary poddane rekultywacji, zaznaczono także rzeki Przemszę i Brynicę, największe zbiorniki wodne oraz najważniejsze dorzecza Przemszy i Brynicy. Inwentaryzację obszaru przeprowadzono na podstawie dokumentów: „Górnośląski Okręg Przemysłowy – mapa komunikacyjna, skala 1:65000”; portali internetowych: „Geoportal”, „Mapy Google” oraz aktualnych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Istotnym elementem opracowania była szczegółowa wizja lokalna. Miała ona na celu: aktualizację danych oraz indywidualną ocenę walorów krajobrazowych terenu. Ten drugi cel koncentrował się na wytypowaniu najlepszych punktów widokowych oraz charakterystycznych elementów krajobrazu.

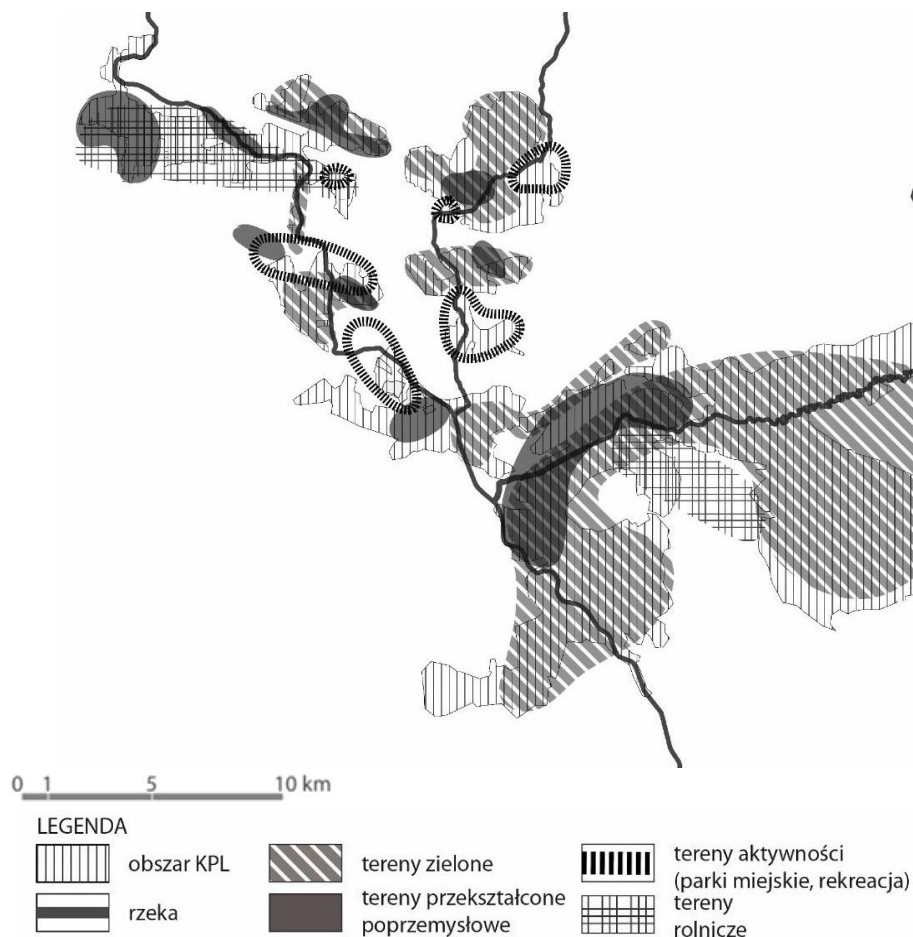
⁸² Opania S.: *Tożsamość a wizerunek obszarów przemysłowych. Przykład aglomeracji górnośląskiej*, Wydawnictwa Politechniki Śląskiej, Gliwice 2012, s. 139.

Rys. 44. Analizy powiązań funkcjonalnych terenów zielonych i terenów otwartych w kontekście uwarunkowań oraz sposobu ich użytkowania. Opr.: Karolina Szaton

Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji wykonano schematy syntetyzujące stan istniejący.

- Funkcjonowanie obszaru z uwzględnieniem dominacji poszczególnych czynników użytkowania.

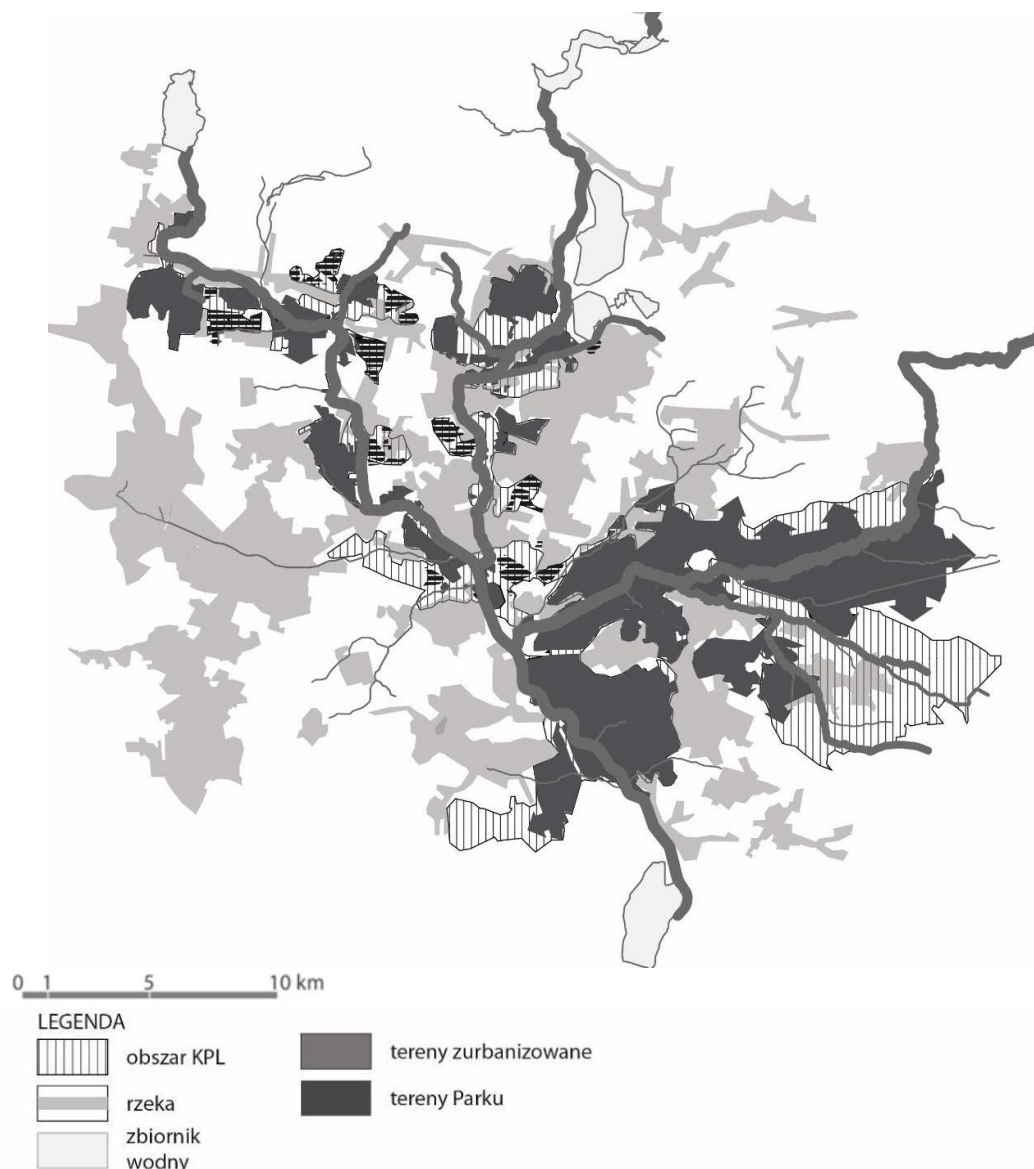

Rys. 45. Schemat funkcjonowania obszaru z uwzględnieniem dominacji poszczególnych czynników użytkowania. Opr.: Karolina Szaton

Obszar podzielono na tereny zieleni niskiej oraz wysokiej (w tym tereny leśne), tereny rolnicze, przekształcone antropogenicznie oraz sportowo-rekreacyjne.

Na obszarze KPL przeważają tereny przemysłowe oraz „zielone”. Na północy dominują tereny rolnicze, a na południu – rozległe obszary leśne. W środkowej części KPL zlokalizowane są głównie tereny parków miejskich oraz tereny sportu i rekreacji wraz z obszarami „zielonymi”. Obszary przekształcone są zlokalizowane na całym terenie KPL, jednak te największe znajdują się w Piekarach Śląskich, Jaworznie i Sosnowcu. Dominacja poszczególnych czynników decyduje o charakterze grup obszarów KPL i kierunków planowania strategii.

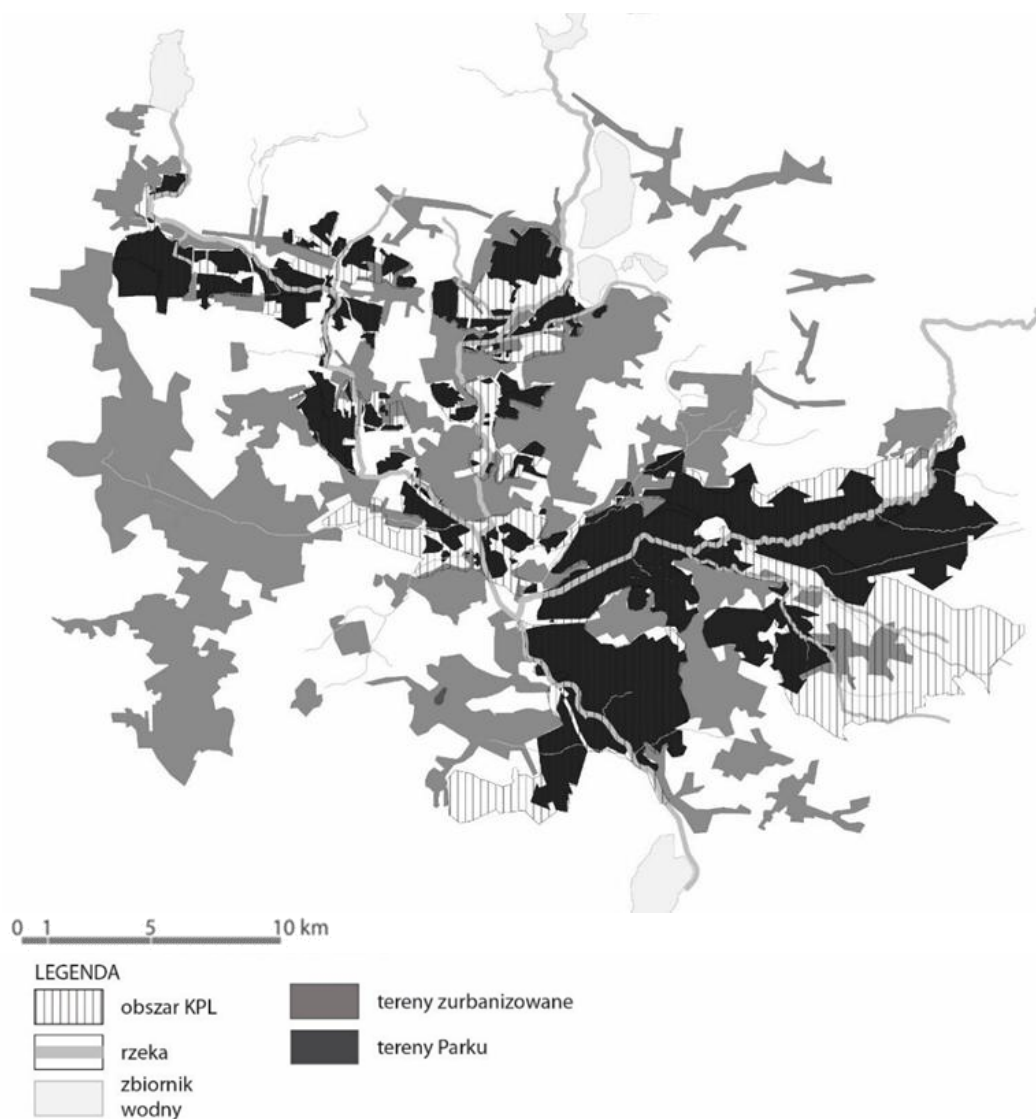
- Funkcjonowanie obszaru z uwzględnieniem położenia w stosunku do dolin rzecznych.

Rys. 46. Schemat funkcjonowania obszaru z uwzględnieniem położenia w stosunku do dolin rzecznych. Opr.: Karolina Szaton

Na schemacie wskazano obszary bezpośrednio przylegające do rzek Przemszy i Brynicy lub ich dopływów oraz obszary oddalone od rzek. Przeważają obszary bezpośrednio zlokalizowane przy rzekach. Tereny położone w dolinach rzecznych, zajmujące oba brzozy rzeki, występują na granicy Piekar Śląskich i Wojkowic oraz Mysłowic i Jaworzna. Największy obszar, jednocześnie najbardziej spójny, ściśle połączony z Białą Przemszą znajduje się w Jaworznie. Największe rozproszenie i rozdrobnienie terenów występuje w Sosnowcu. Obszary parków w większości zlokalizowane są przy rzece, co daje możliwości ich połączenia z wykorzystaniem doliny rzeki.

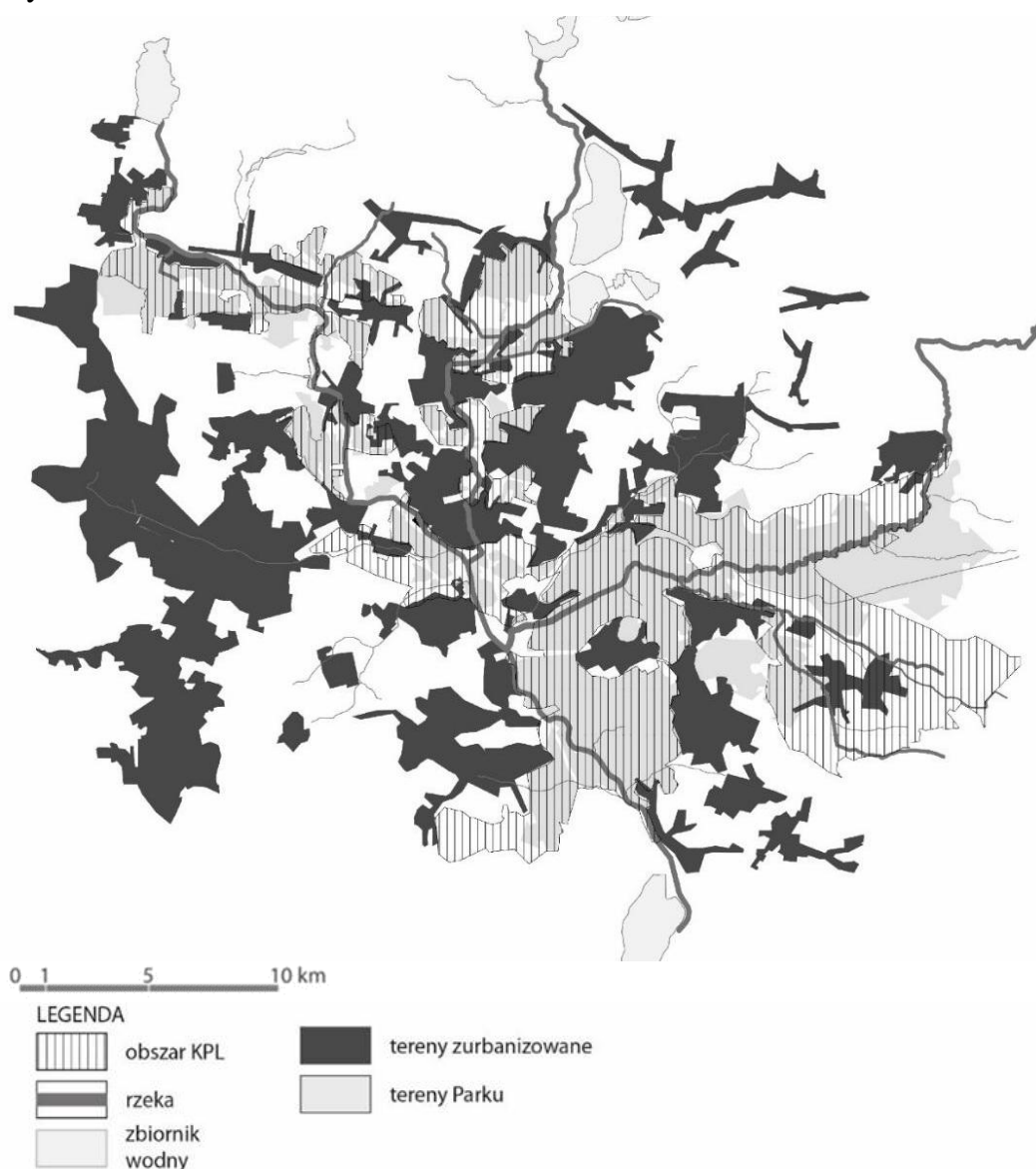
- Funkcjonowanie obszaru ze względu na zależność jego położenia względem terenów miejskich.

Rys. 47. Funkcjonowanie obszaru z uwzględnieniem zależności jego położenia od terenów miejskich.
Opr.: Karolina Szaton

Na schemacie przedstawiono lokalizację terenów Parku w stosunku do sąsiadujących obszarów zurbanizowanych. Obszar w Czeladzi i Siemianowicach Śląskich występuje pomiędzy terenami zurbanizowanymi tych miast. W granicach Będzina i Sosnowca rozproszenie obszarów należących do KPL jest największe. Funkcjonowanie tych terenów powinno uwzględniać miejski charakter terenów sąsiednich. Obszary zlokalizowane na południu stanowią dość spójną i rozległą strukturę, stykając się z terenami zurbanizowanymi. Tymczasem przestrzeń na granicy Katowic, Mysłowic i Sosnowca od zachodniej strony połączona jest systemem terenów otwartych, a z pozostałych stron z terenami miejskimi.

- Funkcjonowanie obszaru ze względu na zależność jego położenia od sieci terenów otwartych.

Rys. 48. Funkcjonowanie obszaru z uwzględnieniem zależności jego położenia od sieci terenów otwartych. Opr.: Karolina Szaton

Jako przeciwagę do terenów zurbanizowanych pokazano zależność obszarów KPL od sieci terenów otwartych. Rysunek 48 jest uzupełnieniem schematu funkcjonowania obszaru ze względu na zależność jego położenia od terenów miejskich.

Schemat wskazuje możliwości wykorzystania terenów zielonych obszaru do budowy spójnego systemu terenów otwartych, wykorzystującego istniejące wewnętrzne i zewnętrzne powiązania. Uzasadnia to również konieczność tworzenia miejsc styków KPL z terenami zlokalizowanymi poza jego granicami.

Podsumowanie analizy uwarunkowań przyrodniczych

Znaczną część obszaru opracowania stanowią tereny o charakterystycznej, antropogenicznie przekształconej rzeźbie terenu, częściowo zrehabilitowane. Część z nich zlokalizowanych jest bezpośrednio przy terenach rolnych, które to przeważają w rejonie Piekar Śląskich i Wojkowic. Ocenia się, że szczególnie wartościowy jest teren zlokalizowany na południe od rzeki Brynicy i połączony z jej prawobrzeżnym dopływem w okolicach Piekar Śląskich. Obszar ten, w małym stopniu zrehabilitowany, ma niezwykle ciekawą rzeźbę terenu, ze szczególnie widocznymi przekształceniami antropogenicznymi. Jest on ciekawy pod względem zachowanego krajobrazu i rozległych widoków na tereny sąsiadujące. Ponadto, zgodnie z zapisami w dokumentach planistycznych, teren w części przeznaczony jest do rewitalizacji, która uwzględni funkcjonowanie obszaru jako parku przemysłowego.

Część obszarów w Piekarach Śląskich jest położona bezpośrednio w dolinie rzeki Brynicy. Ich wschodnia część oraz północna część Siemianowic to tereny rolnicze. Te, z uwagi na położenie na wzniesieniach, są potencjalnymi punktami widokowymi, z których roztacza się widok na północ, z charakterystycznymi, licznymi elementami poprzemysłowymi wyróżniającymi się w krajobrazie. Łączą się one z parkiem miejskim w Wojkowicach i są dostępne z pobliskich terenów zurbanizowanych.

W sumie większość terenów pozostaje w granicach obszarów miejskich, tylko w niewielkim stopniu zurbanizowanych, a ich potencjał tkwi w rozległości widoków i istniejących walorach krajobrazowych. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje Góra Świętej Doroty, jako element krajobrazu i punkt widokowy.

Kolejna grupa, dająca się wyodrębnić ze względu na przeznaczenie terenu, to zrehabilitowane obszary w Siemianowicach Śląskich i Czeladzi. Powiązane są z doliną Brynicy, tworząc spójny system przyrodniczy. W jego skład wchodzi przeważnie tereny zieleni niskiej i wysokiej wraz z ośrodkiem rekreacyjno-sportowym, polem golfowym i obszarem leśnym znajdującymi się na zrewitalizowanych i zrehabilitowanych terenach. Można powiedzieć, że miejsce to jest zielonym buforem między strefą zurbanizowaną Siemianowic Śląskich a Czeladzią i stanowią poniekąd „zielone serce” obszaru. Podobną funkcję pełni obszar zespołu przyrodniczo-krajobrazowego, położony na granicy Katowic i Sosnowca. Sąsiaduje on bezpośrednio z terenami antropogenicznie przekształconymi i zdewastowanymi, obecnie użytkowanymi przez motocrossowców. Taka forma użytkowania może posłużyć do dalszego rozwoju tej funkcji i wprowadzenia nowych. Natomiast połączenie obu tych terenów może pozwolić na utworzenie obszaru o regionalnym zasięgu.

Na uwagę zasługuje także teren leśny o szczególnych cechach krajobrazowych, którymi są zbiorniki wodne jako pozostałości po byłej gospodarce leśnej, który przylega do wschodniego brzegu Przemszy, w pobliżu historycznego miejsca – „Trójkąta Trzech Cesarzy”, czyli miejsca połączenia dopływu Brynicy i Czarnej Przemszy.

Rozległe obszary położone w północnej części Jaworzna i południowej części Sosnowca to przeważnie tereny leśne. Część z nich jest antropogenicznie przekształcona i zrehabilitowana, wśród nich wyróżnia się teren poprzemysłowy – „Maczki-Bór”. Jest to obszar jeszcze częściowo użytkowany jako przemysłowy, częściowo zdewastowany, lecz ciekawy pod względem krajobrazowym. Dla idei kształtowania KPL teren ten może mieć znaczenie jako miejsce, w którym stykają się funkcja produkcji przemysłowej z zachowanymi walorami krajobrazowymi.

Tymczasem tereny przekształcone, położone na granicy Mysłowic i Jaworzna, ze względu na zasięg oddziaływania i lokalizację w sąsiedztwie rozległych terenów przyrodniczych, mogą być wykorzystane jako tereny zalewowe.

Obszary związane z doliną rzeki Czarnej Przemszy wyraźnie dzielą się na dwie grupy. Pierwsza, obszary w Sosnowcu i na granicy Sosnowca z Będzinem, to tereny zlokalizowane wewnątrz tkanki miejskiej. Są rozproszone względem siebie i w przeważającej części bez bezpośredniego dostępu do rzeki. Należą do nich głównie parki miejskie położone wzdłuż malowniczej, lecz zaniedbanej doliny Czarnej Przemszy oraz tereny zieleni niskiej. Uzupełniają je cmentarze i ogródki działkowe. Ich charakter sugeruje działania zmierzające do połączenia zarówno terenów parkowych z doliną rzeczną, jak i pomiędzy sobą. Działania te powinny zmierzać do wykreowania przestrzeni miejskiej, związanej z miastem w sensie kulturalnym i wypoczynkowym oraz ważnym miejsc KPL.

Grupa terenów położonych we wschodniej części Będzina i częściowo w Dąbrowie Górniczej to przede wszystkim obszary funkcjonalnie związane z istniejącym już kompleksem jezior Pogorie I, II, III i IV oraz ośrodkiem sportowo-rekreacyjnym. Występują tu zarówno kompleksy leśne, jak i rozległy Park Zielona, bezpośrednio związany z rzeką. Tereny te raczej zachowują charakter zbliżony do naturalnego. Natomiast obszar zlokalizowany w obrębie centrum Będzina składa się z terenów zieleni niskiej związanej z doliną Czarnej Przemszy oraz zaniedbanego i trudno dostępnego parku miejskiego Małpi Gaj. Obszar ten znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie zamku będzińskiego. Ponadto potencjałem do wykorzystania mogą stać się stosunkowo rozległe tereny zieleni niskiej, łączące południową stronę z parkiem Małpi Gaj.

Inwentaryzacja rozmieszczenia obszarów przyrodniczo cennych i chronionych

Obszary przyrodniczo cenne dla KPL stanowią wartość ekologiczną samą w sobie, lecz są także częścią krajobrazu związanego z charakterystyką regionu. Głównym zaś założeniem KPL jest właśnie ochrona krajobrazu.

Tymczasem ochrona krajobrazu, czyli także środowiska przyrodniczego, jako jednego z głównych elementów krajobrazu może być skuteczna jedynie wtedy, gdy obszar ochrony będzie traktowany jako całość, a nie jako zbiór mniejszych powierzchniowo elementów. Zintegrowana struktura KPL może zatem być kluczowa w procesie ochrony. Równocześnie należy pamiętać, że krajobraz nie jest wyznaczony granicami administracyjnymi albo jakimikolwiek granicami przestrzennymi. Dlatego też poza zdefiniowaną granicą Parku, istotna jest jego otulina, w której występuje nasycenie pożądanych cech krajobrazowych regionu.

Ochrona obszarów przyrodniczo cennych ma znaczenie nie tylko dla środowiska naturalnego, lecz także wpływa na gospodarkę i ekonomię regionu. Przyczynia się do wzrostu atrakcyjności obszaru, przyciąga inwestorów, dostarcza miejsc pracy⁸³. W tym sensie jest więc również ważna dla KPL.

Pojęcie „ochrona obszaru” nie powinno zawierać w sobie zakazów i ograniczać się tylko do działań mających na celu ochronę. Ważna jest suma działań ciągłych, obejmująca zarządzanie obszarem, planowanie jego rozwoju, monitoring. Powinna się także charakteryzować elastycznością⁸⁴. Obszary KPL mają różnorodny charakter, co powinno mieć odzwierciedlenie w planowaniu i ochronie. Krajobrazowy Park Linearny Dolin Przemysły i Brynicy powinien więc podlegać ochronie jako cały obszar, spójna jednostka. Ochronie powinny podlegać także obszary współtworzące Park w wymiarze krajobrazowym. W tym celu konieczne jest zbadanie aktualnego stanu terenów chronionych i cennych przyrodniczo i ich powiązań z terenami przekształconymi oraz zdegradowanymi. Jednym z głównych założeń KPL jest bowiem łączenie terenów przyrodniczo cennych z terenami antropogenicznie przekształconymi, które czasami same w sobie stanowią wartość ekologiczną. Obszary objęte ochroną mogą stanowić punkt początkowy dla planowania dalszej ochrony i łączenia terenów przyrodniczych z poprzemysłowymi. Niezwykle ważne więc jest zbadanie ich lokalizacji na obszarze KPL.

⁸³ Temat gospodarowania obszarami cennymi przyrodniczo w kontekście ekonomicznym szerzej omawia: Zielińska A.: *Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych w Polsce w kontekście rozwoju zrównoważonego*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2013.

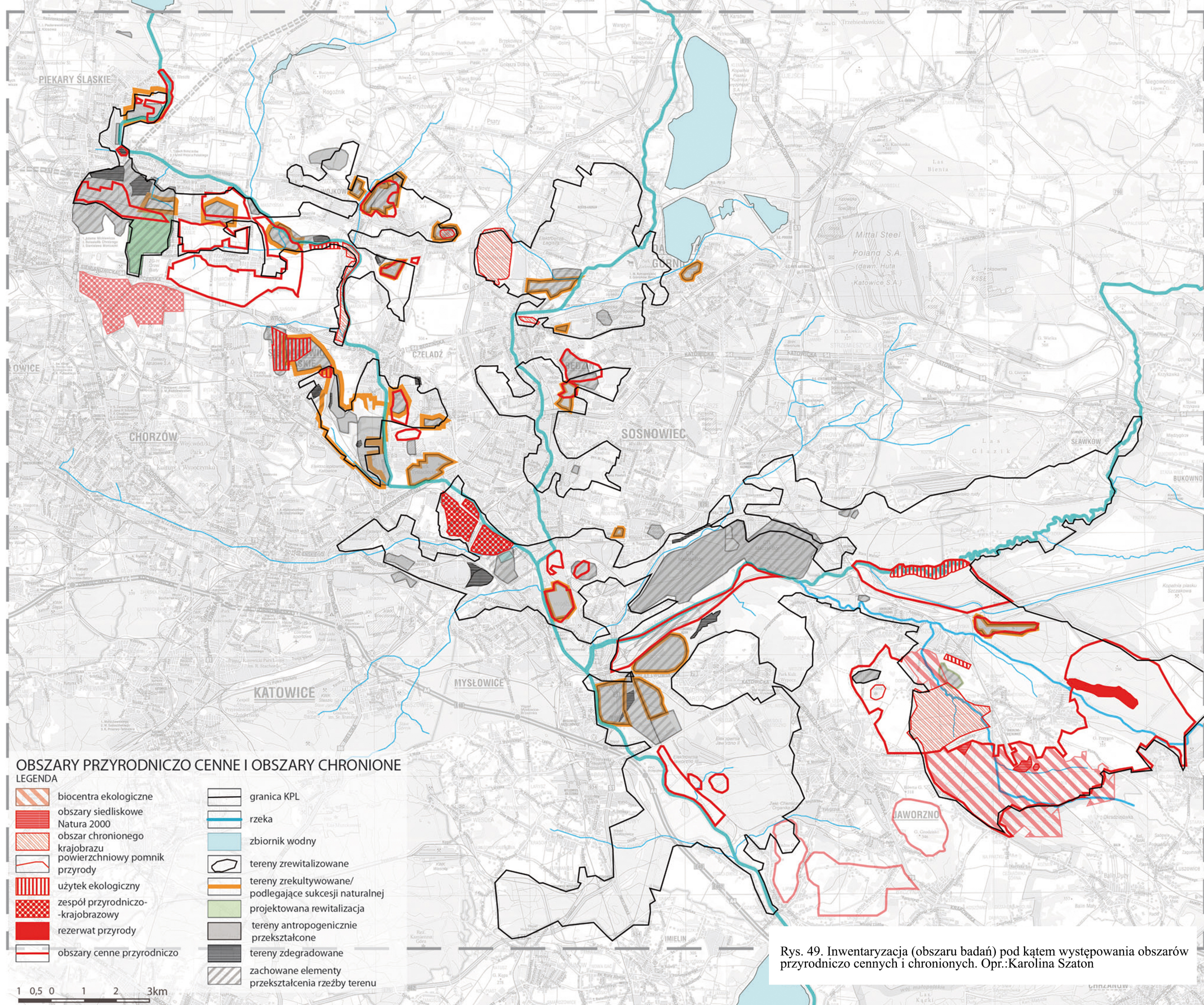
⁸⁴ Temat zarządzania i planowania terenów cennych przyrodniczo porusza Iddle E., Bines T.: *Management Planning for Protected Areas. a guide for practitioners & their bosses.*, www.eurosite-nature.org, Eurosite 2004.

Inwentaryzacja obszaru pod kątem lokalizacji terenów cennych przyrodniczo i ich powiązania z terenami przemysłowymi była prowadzona równoległe z badaniem obszarów o antropogenicznie przekształconej rzeźbie terenu.

Na obszarze KPL wydzielono tereny chronione oraz nieobjęte ochroną prawną, chociaż wedle dokumentów gmin lub innych dokumentów uznane są jako przyrodniczo cenne. Wyszczególniono formę ochrony terenów oraz szczególną uwagę zwrócono na zależność lokalizacji tych terenów względem terenów antropogenicznie przekształconych. Wyróżniono także tereny przekształcone, zrehabilitowane, aby wskazać ich zależność od chronionych lub cennych przyrodniczo. Podstawą badań był wachlarz dokumentów strategicznych, planistycznych i innych, z których najważniejsze to: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin wyznaczonych w projekcie, programy ochrony środowiska poszczególnych gmin, waloryzacja terenów pod kątem ekologicznym (przeprowadzana na zlecenie gmin), serwisy internetowe (ułatwiające lokalizowanie terenów chronionych, takie jak Geoportal czy Wikimapia), katalog obszarów Natura 2000, Program Ochrony Środowiska dla Województwa Śląskiego, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego.

Podczas badań wykonanych w celu inwentaryzacji obszarów przyrodniczo cennych i chronionych można było zauważyć:

- Znaczące braki informacji w dokumentach gmin na temat obszarów cennych przyrodniczo – gminy nie zlecają przeprowadzenia waloryzacji obszarów.
- Obszary przyrodniczo cenne, zauważane przez mieszkańców, są szeroko omawiane na prowadzonych przez nich stronach i forach internetowych, lecz nie mają odzwierciedlenia w dokumentach.
 - Brak waloryzacji terenów przyrodniczych prowadzi też do braku ich ochrony.
 - Obszary wskazane w dokumentach jako przyrodniczo cenne często nie mają także odzwierciedlenia w dokumentach strategicznych, które nie uwzględniają objęcia ich ochroną. Najlepiej prowadzona polityka ochrony terenów przyrodniczych prowadzona jest w Jaworznie.
- Samorząd miasta Piekary Śląskie coraz większy nacisk kładzie na ochronę przyrody.

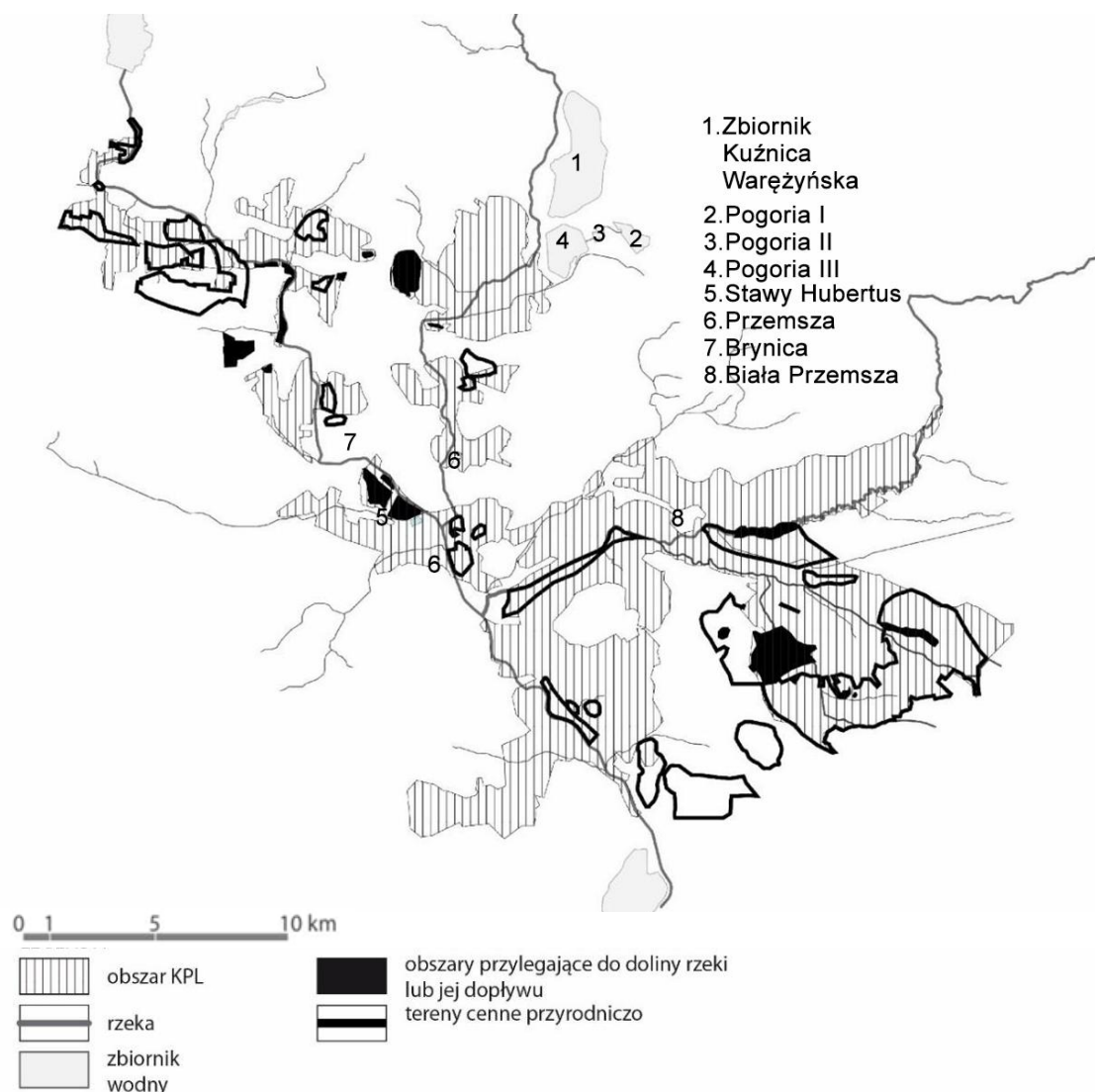

Rys. 49. Inwentaryzacja (obszaru badań) pod kątem występowania obszarów przyrodniczo cennych i chronionych. Opr.: Karolina Szaton

Uwarunkowania ochrony obszarów przyrodniczych

Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji wykonano wiele schematów.

1) Lokalizacja terenów cennych przyrodniczo względem rzek Przemszy i Brynicy.

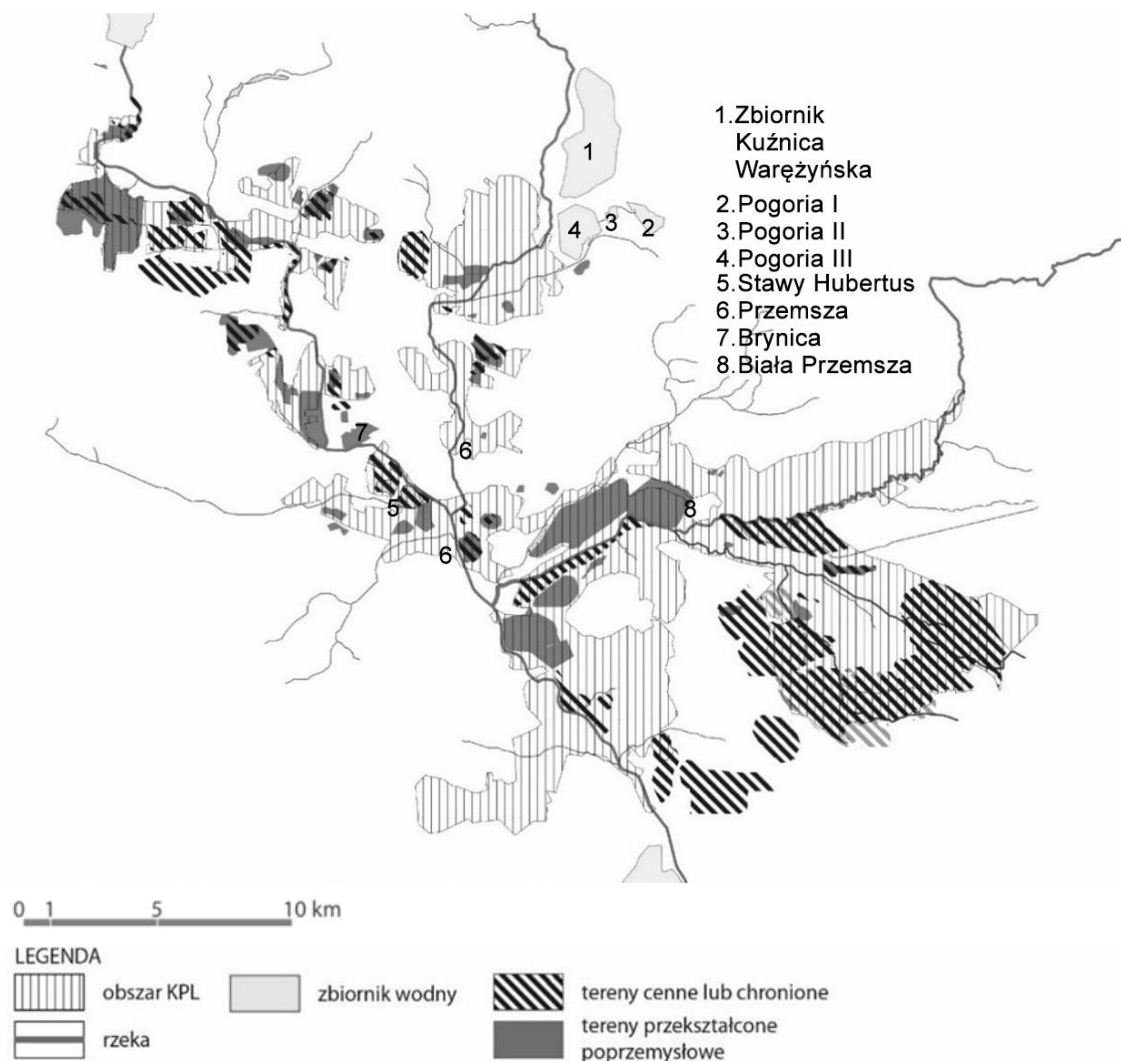

Rys. 50. Lokalizacja terenów cennych przyrodniczo względem rzek Przemszy i Brynicy.

Opr.: Karolina Szaton

Schemat jest ilustracją rozmieszczenia terenów chronionych i przyrodniczo cennych, wymienionych w dokumentach planistycznych gmin, które są zlokalizowane bezpośrednio w dolinie rzek Brynicy i Przemszy. Terenów objętych ochroną jest zbyt mało w odniesieniu do dużego potencjału terenów przyrodniczo cennych. Należy też uwzględnić fakt, że w dokumentach nie wykazano znacznej części terenów cennych przyrodniczo. Wiedza o nich może być przyczynkiem do tworzenia większych obszarów objętych ochroną.

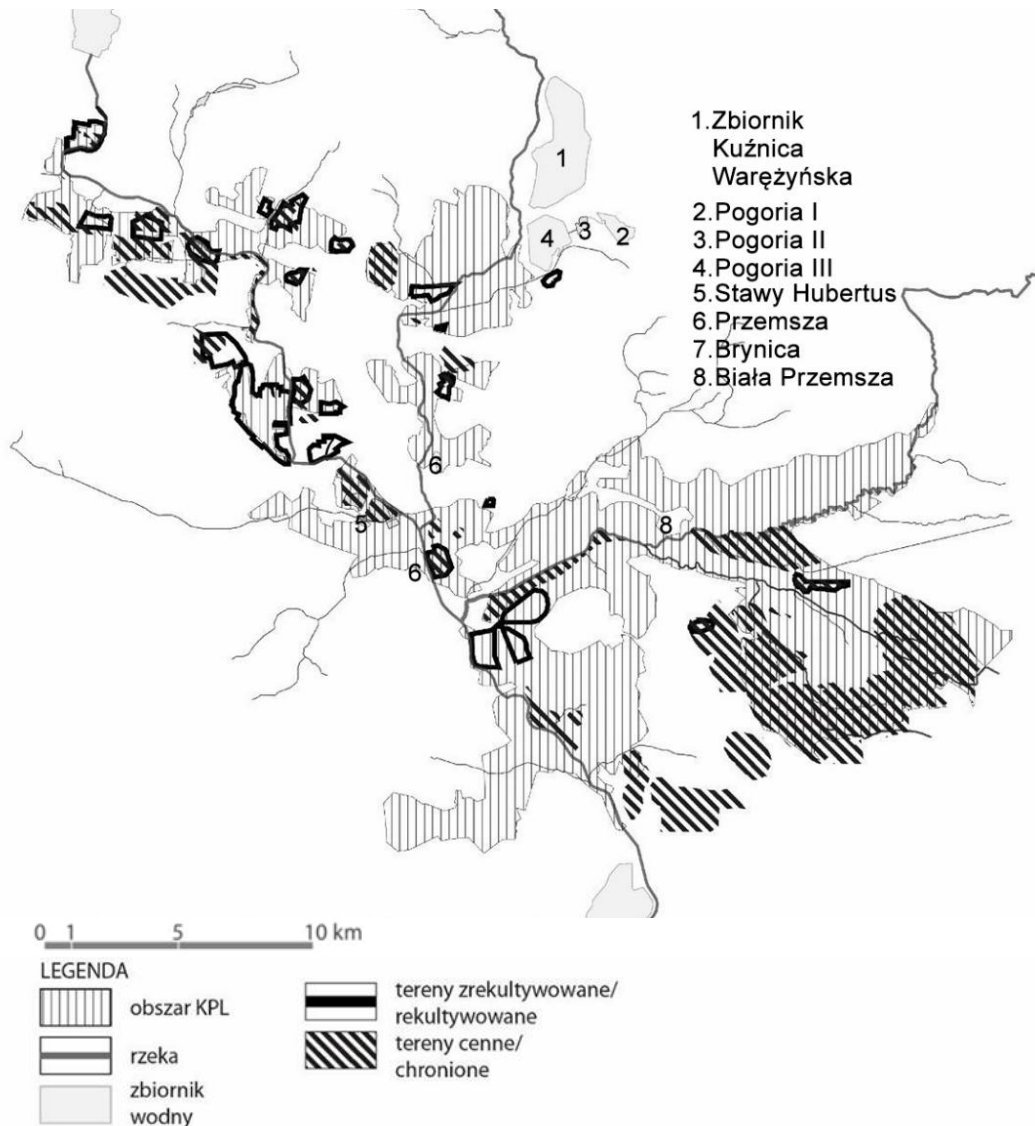
2) Relacje lokalizacji terenów cennych przyrodniczo lub objętych ochroną względem terenów przemysłowych antropogenicznie przekształconych.

Rys. 51. Relacje lokalizacji terenów cennych (przyrodniczo) lub chronionych względem terenów przemysłowych antropogenicznie przekształconych. Opr.: Karolina Szaton

Na schemacie przedstawiono stopień wzajemnego powiązania terenów wskazanych w dokumentach jako cenne przyrodniczo lub chronione oraz wszystkich terenów przekształconych antropogenicznie, w tym zrekultywowanych. Szczególne znaczenie mają obszary, gdzie lokalizacje nakładają się na siebie lub sąsiadują ze sobą. Takie połączenia umożliwiają tworzenie większych obszarów wyznaczonych do ochrony prawnej oraz sygnalizują, że tereny przemysłowe odgrywają istotną rolę w systemie przyrodniczym.

- 3) Relacje lokalizacji terenów zrehabilitowanych w stosunku do lokalizacji terenów cennych przyrodniczo lub chronionych.

Rys. 52. Relacje lokalizacji terenów zrehabilitowanych względem lokalizacji terenów cennych (przyrodniczo) lub chronionych. Opr.: Karolina Szaton

Na schemacie uwypuklono tereny zrehabilitowane (wcześniej przekształcone), które dzięki rehabilitacji zostały przekształcone w tereny cenne przyrodniczo.

Ocena stanu wynikającego z inwentaryzacji rozmieszczenia obszarów przyrodniczo cennych i chronionych

W obrębie KPL występują: rezerwat przyrody, trzy obszary siedliskowe Natura 2000, zespół przyrodniczo-krajobrazowy, pięć obszarów użytków ekologicznych, powierzchniowy pomnik przyrody, pięć obszarów chronionego krajobrazu, dwa obszary

będące biocentrami ekologicznymi oraz 28 obszarów wskazanych jako cenne przyrodniczo.

Na obszarze Piekar Śląskich i Wilkowic znaczna część terenów KPL to obszary cenne przyrodniczo, lecz niechronione prawnie. Większość z nich to tereny przekształcone, zrekultywowane oraz pozostawione naturalnej sukcesji. Dolina rzeczna w Siemianowicach Śląskich podlega natomiast ochronie jako obszar chronionego krajobrazu. Sąsiednie tereny przekształcone, w tym cenne przyrodniczo w dolinie Brynicy (administracyjnie należą do Piekar Śląskich), mogłyby zostać przyłączone do tej formacji i także objęte ochroną – stanowiłoby to przedłużenie obszarów ochrony krajobrazu.

Na uwagę zasługuje także zrekultywowany obszar w Piekarach Śląskich, najbardziej wysunięty na północ w granicy Parku. Teren ten przylega bezpośrednio do Brynicy, a dolina rzeki wskazana jest jako cenna przyrodniczo. Przekształcony obszar na południe od rzeki Brynicy, w Piekarach Śląskich, także zawiera wskazane elementy przyrodniczo cenne. Ponadto na uwagę zasługuje bliskość, już poza granicą Parku, terenów „Żabich Dołów”, które pozostawione sukcesji naturalnej wytworzyły niezwykle bogate ekosystemy. Obszar kryje zatem ogromny potencjał, zarówno przemysłowy, jak i przyrodniczy. Związek tych terenów jest tu wyraźny i powinien być wykorzystany oraz rozwijany.

Niedaleko ujścia Brynicy do Czarnej Przemszy zlokalizowany jest zespół przyrodniczo-krajobrazowy z atrakcyjnymi krajobrazowo i turystycznie stawami. Do terenów tych przylegają obszary zdewastowane i przekształcone. Logiczne zatem byłoby ich połączenie i utworzenie spójnego przestrzennie i funkcjonalnie terenu. Interesujący wydaje się także teren stosunkowo odosobniony, cenny zarówno przyrodniczo, jak i nacechowany elementami przemysłowymi. Znajduje się on na południu od lokalizacji „Trójkąta Trzech Cesarzy” – połączenia się Czarnej Przemszy z Białą Przemszą. Ten niewielki obszar leśny, w centrum którego zlokalizowane są dwa stawy powstałe na skutek przekształceń antropogenicznych, to miejsce szczególnie urokliwe i tajemnicze. Odosobniony zagajnik jest atrakcyjnym miejscem codziennej rekreacji mieszkańców i ta jego funkcja oraz charakter powinny być utrzymane.

Południowo-wschodnia część Parku (administracyjnie są to tereny Jaworzna) zajmuje pierwsze miejsce pod względem ilości chronionych prawnie obszarów. Większość z nich to tereny leśne, tworzące zwarty kompleks. Formy ochrony na tym obszarze to: użytki ekologiczne, powierzchniowy pomnik przyrody, rezerwat przyrody, obszary siedliskowe Natura 2000 oraz obszar chronionego krajobrazu.

Szczególne walory krajobrazowe ma tutaj nieuregulowana dolina Białej Przemszy, doskonale wpisująca się w naturalny charakter obszaru. Znaczną wartość stanowi zespół terenów przekształconych, cennych przyrodniczo, połączonych z doliną Białej Przemszy jej dopływami: Łużnikiem i Kozim Brodem. Obszary te pełnią już konkretne funkcje: obiekt edukacyjny Geosfera, centrum do nurkowania i sportowo-rekreacyjny zalew Sosina. Tereny te należy chronić jako spójną całość i maksymalnie zintegrować przestrzennie.

Na obszarach Parku, zlokalizowanych w obrębie Sosnowca, Będzina i Dąbrowy Górniczej, niewiele terenów wskazano jako cenne przyrodniczo. Prawnie chronione obszary to las grodziecki, Góra Świętej Doroty i obszar zamkowy w Będzinie.

Należy zwrócić także uwagę na obszary zlokalizowane w granicach opracowania, niewyszczególnione w dokumentach i niewskazane jako cenne przyrodniczo. Nie wszystkie bowiem gminy podchodzą do tematu z należytą dbałością i wiele cennych terenów pozostaje niezauważonych. Ważnym aspektem, o którym nie można zapominać, jest także ochrona pozostałych terenów, czyli sieci terenów otwartych; także one powinny być uwzględnione w ochronie.

Charakterystyka procesów transformacji obszarów będących efektem przekształceń antropogenicznych

Przemysł wydobywczy dla regionu Górnego Śląska to symbol, a także czynnik elementarny, dzięki któremu region nabiera charakteru, co więcej, bez którego w ogóle by nie powstał w dzisiejszym wymiarze i nie funkcjonował w obecnej postaci. Historia i dziedzictwo regionu opierają się właśnie na nim. Był on głównym czynnikiem miastotwórczym. Ośrodki miejskie bowiem albo powstały, albo się rozwinęły na terenach pozyskiwania i występowania odpowiednich surowców.

Surowiec, który odegrał najważniejszą rolę w tym regionie to węgiel kamienny. Był on zaczątkiem rozwoju hutnictwa żelaza oraz przemysłu koksowniczego. Dalszym skutkiem było więc powstanie także przemysłu chemicznego oraz elektrowni. Lokalizacja elektrowni przyczyniła się natomiast do rozwoju w regionie hutnictwa metali nieżelaznych, z uwagi na jego energochłonność. Okres po 1989 roku, określany jako czas transformacji gospodarczej, spowodował jednak znaczne zmiany strukturalne i funkcjonalne w przemyśle, co pociągało także zmniejszenie wielkości terenów użytkowanych przemysłowo. Jednocześnie wieloletnia eksploatacja kopalni, różnymi metodami oraz z różną częstotliwością, doprowadziła do istotnych zmian środowiskowych w regionie – zmian zarówno w ekosystemie, jak i w stosunkach wodnych. Wynikające z tego przekształcenia antropogeniczne wywołały znaczące zmiany

w krajobrazie. Zmiany te, a także nieodłączny od przemysłu rozwój charakterystycznego przemysłowego budownictwa, przyczyniły się właśnie do obecnego wizerunku regionu i stanowią o jego wyjątkowości. Tymczasem ikony przemysłu powoli będą się zatracać. Wiele kopalń zamknięto, część pozostałych niedługo przestanie istnieć. Znikają z krajobrazu elementy świadczące o jego dawnej świetności, tereny są rekultywowane, często bez pozostawienia widocznych śladów przekształceń, a przecież pozostałości dawnego przemysłu, zarówno te materialne, jak i terenowe, są ciągle niezwykle atrakcyjne i różnorodne.

Duża różnorodność obszarów przekształconych antropologicznie, objętych inwentaryzacją (rys. 53), mimo wszystko stanowi krajobrazową całość. Bardziej wyraziste zesparanie tych terenów i ich łączenie może stanowić element wzajemnego ich ubogacania. Potrzebna jest ochrona obejmująca całość obszaru – w postaci ochrony krajobrazu i poszczególnych miejsc, które tworzą ten krajobraz. Dbłość o zachowanie elementów poprzemysłowych, mających wpływ na charakteru regionu, nabiera szczególnego znaczenia także w odniesieniu do europejskiego dziedzictwa przemysłowego. „Materialne pozostałości kultury przemysłowej zachowane w obrębie GZM, mimo swej różnorodności tworzą zespoły zabytków, komplementarne do tych, które spotkać można w całej uprzemysłowionej Europie. Wywieść z tego należy wniosek, że przemysłowe dziedzictwo na obszarze Górnego Śląska, jest znaczącą częścią szerokiego ogółu procesów, kształtujących krajobraz kulturowy współczesnej Europy i jako takie – zalicza się do dziedzictwa ogólnoeuropejskiego, ponadnarodowego⁸⁵.” Aby zatem w dobie globalizacji region był konkurencyjny, poszukiwania w nowej rzeczywistości powinny opierać się na kreatywności; zgodnie zresztą ze wskazaniem pozytywnych skutków globalizacji jako tej, która stymuluje do wysokiej jakości oryginalnych i kreatywnych działań na rzecz promocji regionu⁸⁶.

Ida KPL jest odpowiedzią na to, w jaki sposób można dziś wykorzystać tereny o charakterze poprzemysłowym, aby nie utraciły rangi symbolicznej i w jak najmniej sztucznie zmienionej formie wpisały się w teraźniejszość. Obecnie tereny te stanowią niefunkcjonalne „dziury” w mieście, tymczasem sposoby ich wykorzystania mogą być różnorakie. „Są to miejsca do ponownego zagospodarowania w sposób inny, lepszy, według nowych współczesnych potrzeb. [...] Ze względu na swoją poprzemysłową

⁸⁵ Lamparska-Stobiecka M.: *Górnictwo dziedzictwo Górnośląskiego Związku Metropolitalnego*, [w:] Dulias R.; A. Hibsza (red.): *Górnośląski Związek Metropolitalny. Zarys Geograficzny*, Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, Sosnowiec 2008.

⁸⁶ Porównaj Kosiński W.: *Globalizacja – szanse i zagrożenia tożsamości miast*, [w:] Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, seria Architektura i Urbanistyka, z. 18, *Tożsamość miasta w dobie globalizacji. Problemy tożsamości metropolii i dużych miast*, (red.) Zaniewska H., Januchta-Szostak A., Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2009, s. 31-42.

przeszłość oferują, po niższych cenach przestrzeń – często magazynową, produkcyjną – a czasem nawet byłych pracowników⁸⁷.”

Możliwości ponownego ich wykorzystania jest wiele⁸⁸. Warto jednak umożliwić rozwój regionu w sposób kreatywny, nie planować wszystkiego od razu, lecz umożliwić stworzenie przestrzeni „przez mieszkańców dla mieszkańców”.

Tereny przemysłowe są dobrym przyczynkiem do tworzenia ciągłych systemów porożcinanej miejskiej tkanki przyrodniczej i uzupełniania pozamiejskich systemów terenów otwartych. Różnorodne formy ukształtowane przez działalność przemysłową człowieka dla poszukiwania relacji z przyrodą mogą być niezwykle atrakcyjne.

Pojawia się zatem konieczność rozpoznania terenów przekształconych. Niektóre można połączyć z istniejącym systemem terenów otwartych. Inne natomiast powinny w sposób szczególny wpływać na tworzenie wizerunku regionu przez uwydatnienie jego krajobrazu przemysłowego.

Inwentaryzacja rozmieszczenia obszarów przemysłowych antropogenicznie przekształconych

Przeprowadzoną inwentaryzację zilustrowano mapą terenów przemysłowych obszaru KPL. Zlokalizowano na niej także obszary wykraczające poza granicę Parku, z uwagi na ich bliskie sąsiedztwo z Parkiem lub szczególne znaczenie. Mapę sporządzono, wybierając kryteria opisujące rodzaj przekształcenia: zwałowiska, wyrobiska (wyłączając kamieniołomy), kamieniołomy, zapadliska oraz obszary płytkiego wydobywania. Obszary te podzielono ze względu na rodzaj surowca składowanego bądź wydobywanego: tereny hutnicze, tereny energetyki, soda, cynk i ołów, węgiel kamienny, glina, piasek, rudy i surowce skalne. Ponadto wskazano, na ile antropogeniczna rzeźba terenu danego przekształcenia jest nadal czytelna w krajobrazie. Dodatkowe informacje zawarte na mapie to podział na tereny: zrekułtywowane i rekułtywowane, te które uległy samorekułtywacji, cenne przyrodniczo, zrewitalizowane, wyznaczone do rekułtywacji, zdegradowane, cenne ze względu na zachowane elementy antropogeniczne, użytkowane przez nowy przemysł. Mapę wykonano na podstawie wielu dokumentów strategicznych i planistycznych, zarówno gmin, jak i województwa takich jak plany przestrzennego zagospodarowania, plany miejscowe, strategie rozwoju obszarów czy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego. Źródłem wielu informacji okazały się „mapa terenów zdewastowanych w aglomeracji górnośląskiej

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Możliwości użytkowania obszarów przekształconych, szczególnie pod kątem przyrodniczym opisuje Pancewicz A.: *Środowisko przyrodnicze...*, op.cit.

i ocena stanu ich rekultywacji⁸⁹ oraz mapa terenów przemysłowych, opracowana przez B. Stankiewicz⁹⁰. Przydatne okazały się także programy ochrony środowiska poszczególnych gmin oraz plany gospodarki odpadami gmin wyznaczonych KPL.

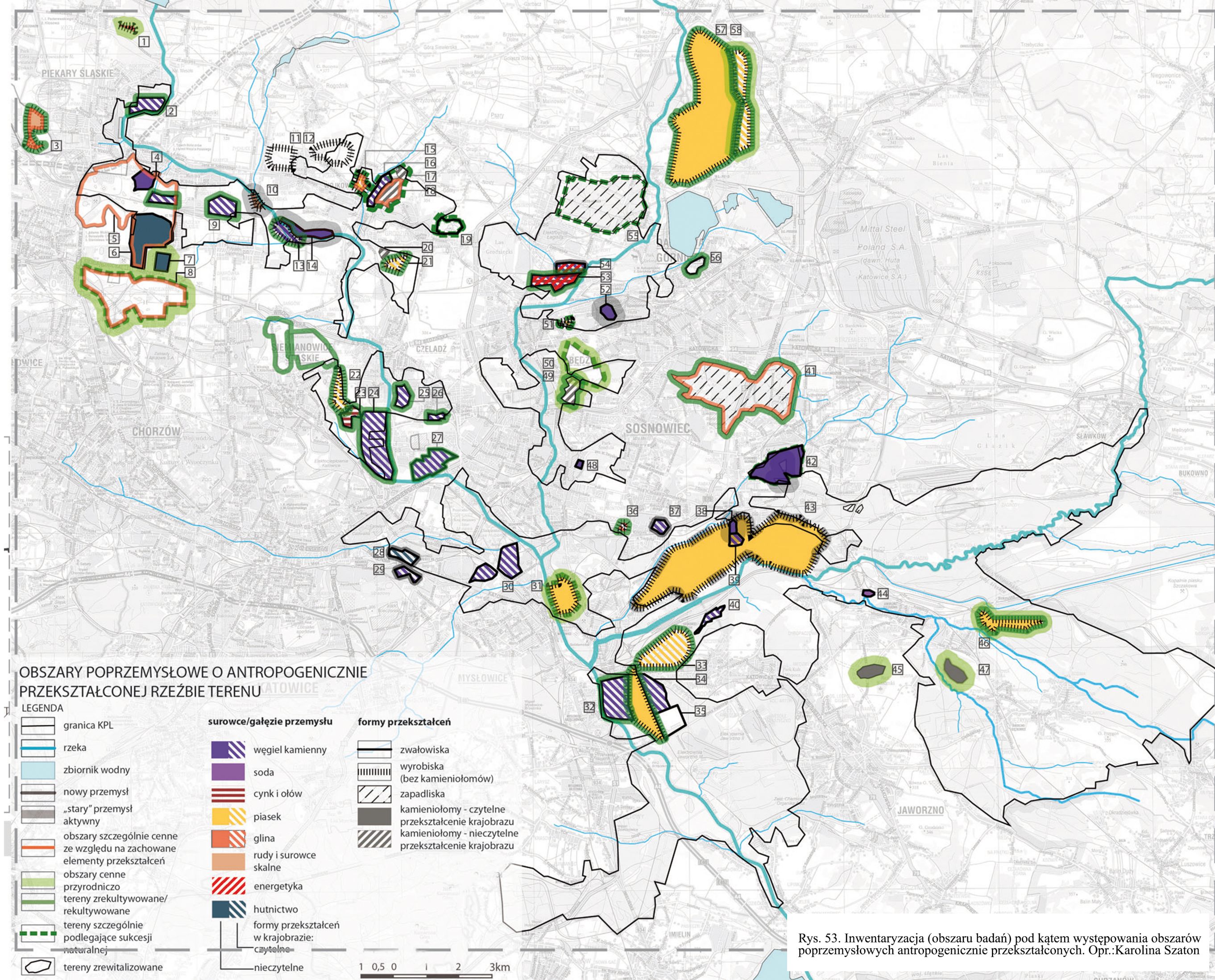
Wykaz obszarów przemysłowych antropogenicznie przekształconych

Numer obszaru zaznaczony na rys. 53 odpowiada numerowi opisanego poniżej obszaru:

- 1) powyrobiskowy zbiornik „Cegielnia”,
- 2) dawne zwałowisko odpadów powęglowych KWK Julian,
- 3) Kocie Górki – dawny obszar pozyskiwania rud i surowców skalnych (głównie odkrywki),
- 4) hałda pogórnicza – rozbiórka i przetwarzanie odpadów,
- 5) teren mocno przekształcony, pozostałości zwałowisk, zapadliska, zbiorniki wodne,
- 6) hałda pohutnicza – rozbiórka i przetwarzanie odpadów, nielegalne składowisko odpadów,
- 7) nieczynna hałda – składowisko odpadów pohutniczych,
- 8) „Żabie Doły” – tereny cenne przyrodniczo o antropogenicznie przekształconej rzeźbie,
- 9) dawne zwałowisko KWK Andaluzja,
- 10) użytkowane wyrobisko,
- 11) wyrobisko powapienne cementowni Saturn w dawnej kopalni kamienia „Żychcice” – odkrywka zasypana skałą płonną z kopalń węgla kamiennego Jowisz i Grodziec,
- 12) powyrobisko odkrywkowe „Gawczyce”,
- 13) dawne wyrobisko węgla kamiennego,
- 14) zwałowiska nr 1 i 2 KWK Jowisz,
- 15) dawne wyrobisko piasku – pozostałości po szybikach,
- 16) dawne zwałowisko węgla kamiennego,
- 17) dawne kamieniołomy,
- 18) dawny kamieniołom Cementowni Grodziec,
- 19) obszar dawnych zwałowisk,
- 20) dawny kamieniołom,
- 21) Park Rozkówka – dawne wyrobisko piasku KWK Grodziec,
- 22) dawne wyrobisko piasku,
- 23) dawne zwałowiska górnictwa cynku i ołowiu,
- 24) dawne zwały górnictwa węgla kamiennego,

⁸⁹ Sporządzona na podstawie opracowania ekofizjograficznego wykonanego przez Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska do projektu Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego.

⁹⁰ Stankiewicz B.: Dziedzictwo kulturowe przemysłu i struktur osadniczych w obszarze Aglomeracji Górnośląskiej, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2014.

Rys. 53. Inwentaryzacja (obszaru badań) pod kątem występowania obszarów poprzemysłowych antropogenicznie przekształconych. Opr.: Karolina Szaton

- 25) dawne zwały górnictwa węgla kamiennego,
- 26) dawne zwały górnictwa węgla kamiennego,
- 27) dawne zwałowisko górnictwa węgla kamiennego – Park Tysiąclecia,
- 28) dawne zwałowisko hutnictwa metali nieżelaznych – obecnie nowy przemysł,
- 29) dawne zwałowisko górnictwa węgla kamiennego – obecnie nowy przemysł,
- 30) dawne zwałowisko węgla kamiennego,
- 31) „Piaszczyste Doły” – dawne wyrobisko popiaskowe,
- 32) dawne zwałowiska górnictwa węgla kamiennego,
- 33) dawne powyrobisko piasku,
- 34) dawne zwałowiska górnictwa węgla kamiennego,
- 35) dawne zwałowiska,
- 36) dawne wyrobisko poglinowe,
- 37) dawne zwałowisko górnictwa węgla kamiennego – obecnie nowy przemysł,
- 38) zwałowisko nr 5 KWK Kazimierz-Juliusz,
- 39) nieczynne składowisko odpadów – wcześniej zwałowisko górnictwa węgla kamiennego,
- 40) dawne zwałowisko po KWK Jan Kanty,
- 41) „Czarne Morze” – wyrobiska, zapadliska,
- 42) dawne zwałowisko górnictwa węgla kamiennego, zwałowisko nr 3 KWK Kazimierz-Juliusz, zwałowisko KWK Kazimierz-Juliusz,
- 43) nieczynne wyrobisko Kopalni Piasku „Maczki-Bór”,
- 44) stare zwałowisko dawnej fabryki sody,
- 45) Geosfera – centrum edukacyjno-ekologiczne – nieczynny kamieniołom,
- 46) zalew Sosina – dawne wyrobisko kopalni piasku,
- 47) dawny kamieniołom – obecnie centrum do nurkowania,
- 48) hałda po KWK Sosnowiec,
- 49) „Złomowisko” – zasypany kamieniołom,
- 50) Warpie – pozostałości dawnej eksploatacji,
- 51) dawne wyrobisko popiaskowe,
- 52) zwałowisko Jadwiga,
- 53) dawne zwałowisko górnictwa węgla kamiennego i energetyki,
- 54) dawne zwałowisko węgla kamiennego, energetyki, górnictwa cynku i ołowiu – obecnie nowy przemysł,
- 55) dawne tereny płytkiego wydobywania KWK Mars i Lipno – obszar nielicznych zapadlisk,
- 56) dawne zwałowisko i składowisko odpadów,
- 57) zalane wyrobisko popiaskowe,
- 58) Lipienniki – dawne wyrobisko kopalni piasku Kuźnica Warężyńska.

Zależności funkcjonalno-przestrzenne obszarów antropogenicznie przekształconych

Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji wykonano liczne schematy.

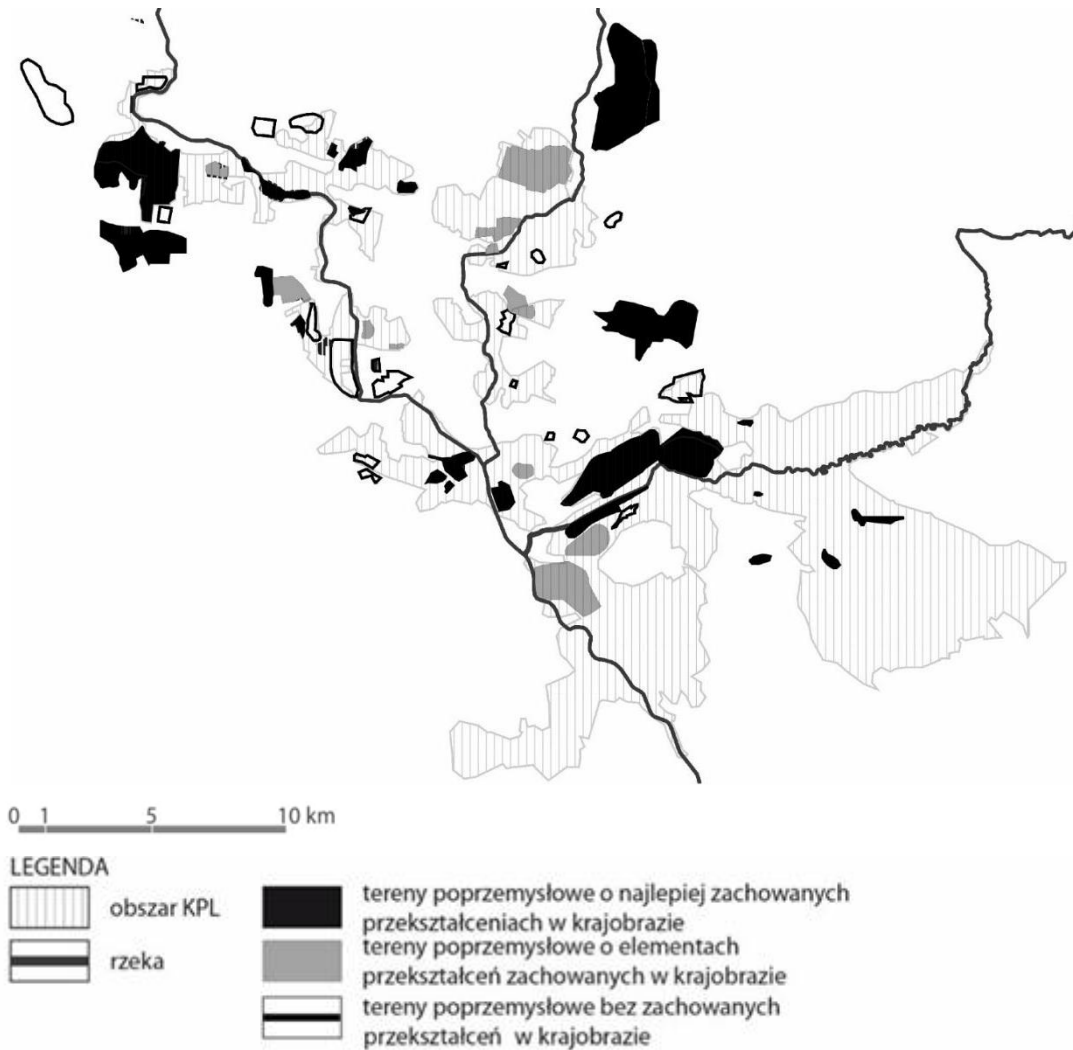
- 1) Lokalizacja terenów poprzemysłowych przekształconych antropogenicznie obszaru KPL.

Rys. 54. Lokalizacja terenów poprzemysłowych przekształconych antropogenicznie obszaru KPL.
Opr.: Karolina Szaton

Na potrzeby pracy powierzchnia terenów poprzemysłowych jest zawężona tylko do obszaru KPL, jednak nawet na fragmencie trafnie odzwierciedla poprzemysłowy charakter regionu. Schemat obrazuje jak wielki potencjał jest ukryty w terenach poprzemysłowych i jak duże mogą być straty w strukturze miasta, gdy obszarów tych nie użytkuje się właściwie.

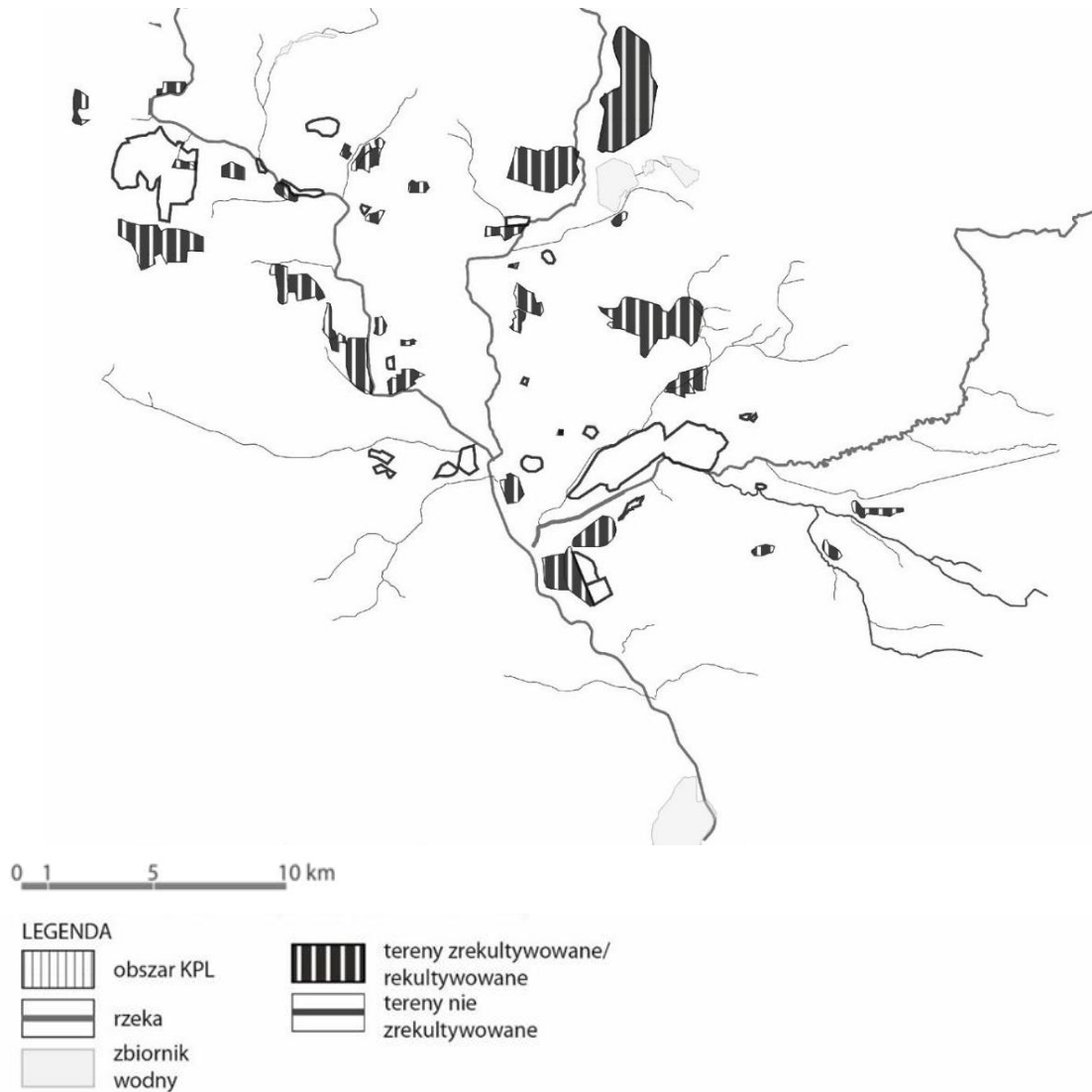
2) Stopień zachowania przekształceń terenów przemysłowych antropogenicznie przekształconych.

Rys. 55. Stopień zachowania przekształceń. Opr.: Karolina Szaton

Schemat przedstawia tereny obszaru KPL, na których wyraźnie da się rozpoznać przekształcenia antropogeniczne rzeźby terenu (tereny przemysłowe o najlepiej zachowanych przekształceniach w krajobrazie), te które zostały zachowane tylko częściowo, lecz zatraciły swój charakter (tereny przemysłowe o elementach przekształceń zachowanych w krajobrazie), oraz te, które wniknęły w kontekst i nie wyróżniają się spośród otoczenia (tereny przemysłowe bez zachowanych przekształceń w krajobrazie). Najbardziej wartościowe są obszary, których charakter stanowi o historii przemysłowej regionu i te należy objąć szczególną ochroną i wykorzystać do tworzenia wizerunku Parku i regionu. Schemat ilustruje jak wiele obszarów utraciło swój charakter.

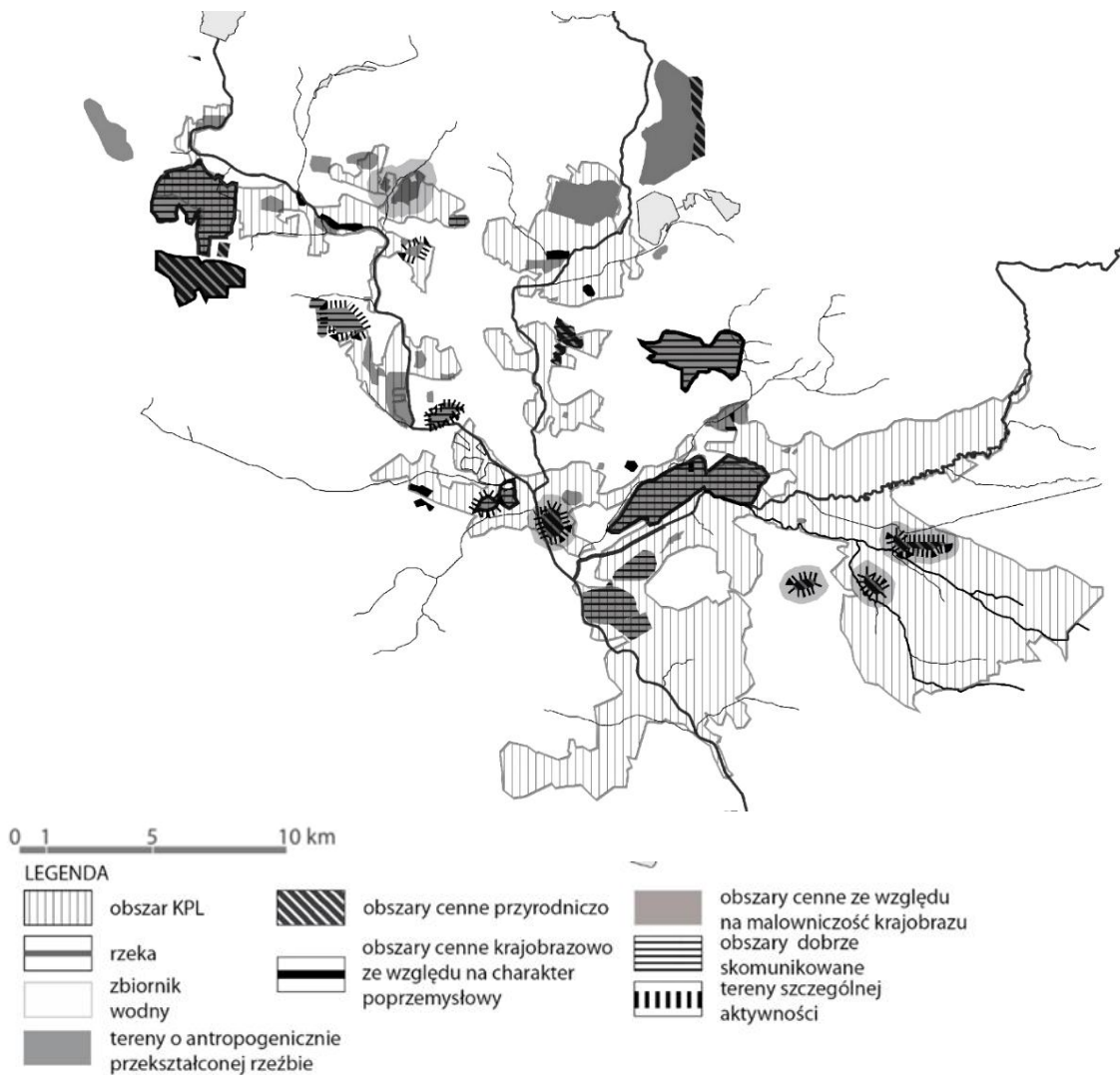
3) Stosunek terenów przekształconych zrehabilitowanych do terenów nieobjętych rekultywacją.

Rys. 56. Stosunek terenów przekształconych zrehabilitowanych do terenów nieobjętych rekultywacją.
Opr.: Karolina Szaton

Oznaczenie terenów zrehabilitowanych dotyczy zarówno obszarów, na których rekultywacja jest działaniem człowieka, jak i tych ulegających samorekultywacji, w miarę upływu czasu. Schemat ilustruje jak duży procent terenów przekształconych na skutek rekultywacji lub samorekultywacji zmieniło swój charakter, tj. z przemysłowego na naturalny.

4) Podział obszarów przekształconych ze względu na ich uwarunkowania.

Rys. 57. Podział obszarów przekształconych ze względu na ich uwarunkowania. Opr.: Karolina Szaton

Tereny antropogenicznie przekształcone, zlokalizowane w KPL, zostały podzielone według kryteriów: obszary cenne przyrodniczo, obszary cenne krajobrazowo ze względu na charakter przemysłowy, obszary cenne ze względu na malowniczość krajobrazu, obszary korzystnie zlokalizowane – dostępne (względem głównej komunikacji drogowej), obszary użytkowane jako parki miejskie i tereny rekreacyjne. Obszary cenne krajobrazowo, zarówno pod kątem atrakcyjności obszaru, jak i zachowanego przemysłowego charakteru, mogą tworzyć miejsca strategicznie ważne dla tworzenia wizerunku Parku. Obszary cenne przyrodniczo powinny być połączone z obszarami ochrony przyrody i szczególnie one powinny tworzyć większe kompleksy przyrodnicze. Obszary dogodnie zlokalizowane, czyli położone w pobliżu głównych traktów komunikacyjnych (patrz obszary dobrze skomunikowane) dają podstawę do tworzenia szlaku turystyki biznesowej. Tereny zaś użytkowane, szczególnie parki miejskie, są dobrym miejscem do rozpoczęcia aktywizacji Parku.

Podsumowanie analizy przestrzennej obszaru KPL w zakresie powiązań terenów antropogenicznie przekształconych z terenami przyrodniczymi

Obszar KPL bogaty jest w zróżnicowane tereny przekształcone antropogenicznie. Przeważnie występującą formą przekształceń są zwałowiska i wyrobiska. Surowiec najczęściej wydobywany lub składowany to węgiel kamienny. Znaczną część terenów stanowią także kamieniołomy i wyrobiska piasku. Większość tych obszarów jest zrehabilitowana, lecz bez zachowania ich przemysłowego charakteru. Obszary o widocznych przekształceniach antropogenicznych wymagają szczególnej ochrony krajobrazowej – stanowią przemysłową wizytówkę regionu.

Przebieg Piekar Śląskich i Wojkowic charakteryzuje się typowym krajobrazem pogórnym, na którym widoczne są procesy renaturalizacji. Sąsiedztwo terenów przyrodniczych „Żabie Doły” dodatkowo wzmacnia i uatrakcyjnia wartość przyrodniczą i krajobrazową okolicy. Te obszary wymagają połączenia funkcjonalno-przestrzennego z terenami przyrodniczymi zlokalizowanymi bezpośrednio wzdłuż doliny Brynicy i jej dopływów.

W Siemianowicach Śląskich i Czeladzi antropogeniczne formy terenu uległy zatarciu. Powierzchnia jest jednak w całości zrehabilitowana i może stanowić atrakcyjną przestrzeń „zieloną”. W bezpośrednim sąsiedztwie zlokalizowane są miejsca o zachowanych przekształceniach rzeźby terenu, jednocześnie objęte ochroną prawną, ze względu na walory przyrodnicze. Całość stanowi atrakcyjny kompleks sportowo-rekreacyjno-wypoczynkowy.

Tereny zlokalizowane w sąsiedztwie dopływu Brynicy do Czarnej Przemszy są antropogenicznie przekształcone, w większości bez zachowanych form ich dawnego przekształcenia. Jednocześnie to także przylegający do doliny Przemszy teren leśny, niezwykle atrakcyjny przyrodniczo, z zachowaną przemysłową rzeźbą terenu, w którym znajdują się dwa zbiorniki wodne użytkowane przez wędkarzy.

Tereny przemysłowe w Jaworznie zostały przekształcone na centrum do nurkowania, w obrębie którego znajduje się zbiornik wodny. Obszar stanowi dobry przykład renaturalizacji, przy jednoczesnym wykorzystaniu potencjału antropogenicznych przekształceń. Na granicy Jaworzna i Mysłowic zwarty obszar przekształcony, bez pozostawionych wyraźnych form antropogenicznych, z uwagi na sąsiedztwo terenów przyrodniczych i bezpośrednie powiązanie z rzeką, mógłby funkcjonować jako teren rozlewkowy Przemszy.

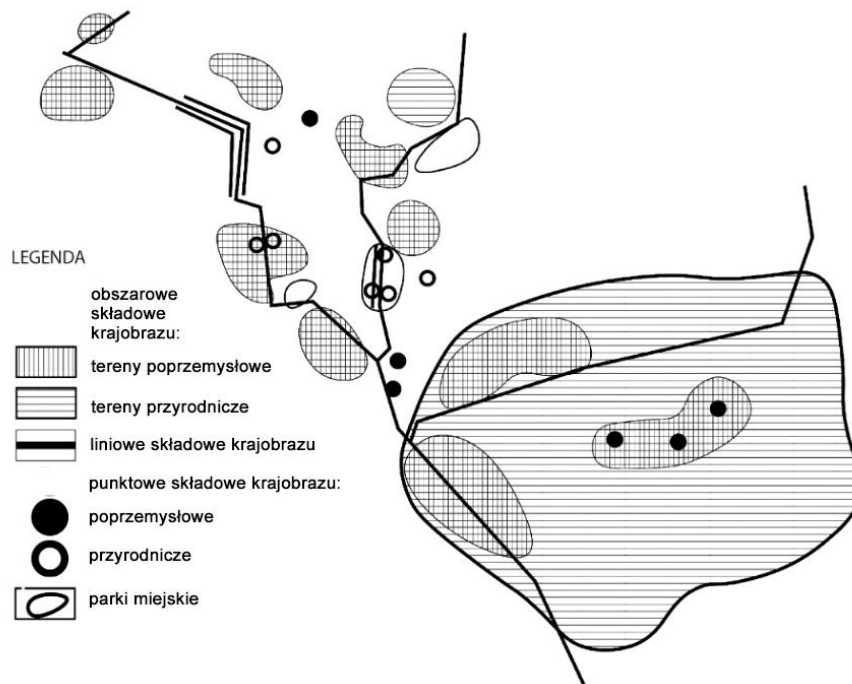
W Sosnowcu zlokalizowany jest największy teren antropogenicznie przekształcony na obszarze KPL, który w części nadal funkcjonuje jako przemysłowy. Miejsce to mogłoby funkcjonować jako park przemysłowo-technologiczny. Potrzebne są zatem

utrzymanie i ochrona obecnego wizerunku. Atuty przemawiające za wskazanym użytkowaniem jest także dogodne położenie obszaru względem komunikacji oraz sąsiedztwo atrakcyjnych terenów przyrodniczych.

Tereny Będzina i Sosnowca to raczej obszary bez zachowanych śladów przekształceń. W Sosnowcu znajduje się rozległa przestrzeń cenna przyrodniczo, z interesującymi formami antropogenicznymi. Znaczne oddalenie od doliny Przemszy i granic Parku wyłącza ją jednak z obszaru strategicznego Parku. Wyłączony jest także zbiornik Pogoria, zrehabilitowany i zrewitalizowany obszar poprzemysłowy, który współpracuje z obszarem KPL.

Graficznym podsumowaniem analizy przestrzennej obszaru jest przedstawiona na rys. 58 synteza zasobów krajobrazowych KPL. Zidentyfikowano obszary krajobrazowe o charakterze przyrodniczym i obszary przekształcone antropogenicznie, stanowiące o specyfice regionu. Ujęto je jako:

- „obszarowe” składowe krajobrazu: tereny spójne krajobrazowo – rozległe przestrzenie;
- „liniowe” składowe krajobrazu – elementy krajobrazu zlokalizowane wzdłuż rzeki Przemszy lub Brynicy, tworzące wyraźny układ liniowy w krajobrazie;
- „punktowe” składowe krajobrazu – znacznie mniejsze od obszarowych miejsca, spójne pod względem ukształtowania rzeźby terenu, walorów przyrodniczych lub ze względu na użytkowanie.

Rys. 58. Składowe krajobrazu KPL – schemat. Opr.: Karolina Szaton

Zasady wyznaczania zespołów funkcjonalno-krajobrazowych KPL

Kryteria, jakimi kierowano się w wyznaczaniu zespołów obszarów to przede wszystkim wzajemne relacje terenów chronionych prawnie bądź cennych przyrodniczo z terenami antropogenicznie przekształconymi. Dlatego też na rys. 56 ograniczono zasięg KPL do tych właśnie obszarów. Duże znaczenie przypisano relacji terenów względem doliny rzeki i konieczności ich wzajemnych powiązań. Na zasięg i morfologię poszczególnych grup miały również wpływ wspólne cechy charakteryzujące obszar. W niektórych grupach wydzielono dodatkowo obszary, szczególnie istotne dla Parku, czyli te, na których liczba czynników stanowiących o atrakcyjności terenu lub o powiązaniu terenu z bezpośrednim sąsiedztwem okazała się największa. Wyznaczenia i oceny stopnia atrakcyjności zespołów funkcjonalno-krajobrazowych dokonano na podstawie uwarunkowań ukazanych na schemacie „Podział obszarów przekształconych ze względu na ich uwarunkowania” (vide rys. 57, s. 107). Natężenie koloru na zaznaczonych na mapie obszarach przekształconych ilustruje liczbę nakładających się na siebie czynników (odcień najciemniejszy – największa liczba czynników). Zgodnie z powyższym wyznaczono 10 zespołów funkcjonalno-krajobrazowych i 4 zespoły szczególnie istotne dla KPL ze względu na potencjał ich atrakcyjności. Zespół pierwszy (1) to tereny niewyróżniające się zbytnio w otoczeniu, jednak spójne i połączone doliną Brynicy. Zespół drugi (2) to teren szczególnie istotny dla Parku – zwarty, o wyrazistym, przemysłowym charakterze, położony w sąsiedztwie atrakcyjnych obszarów krajobrazowych i przyrodniczych. Kolejny zespół (3) to powierzchnie zlokalizowane na granicy Wojkowic i Będzina, zintegrowane głównie ze względu na podobne cechy i naturalny charakter. W obrębie zgrupowanych obszarów zawiera się także teren szczególnie atrakcyjny pod względem krajobrazowym – dawnych kamieniołomów Cementowni Grodziec i jest on wskazany jako miejsce szczególnie istotne dla działania KPL (4).

Dolina Brynicy na granicy Siemianowic Śląskich, Czeladzi i Wojkowic, w powiązaniu z parkiem Rozkówka, to kolejne wyznaczone do zintegrowania obszary (5). Dolina rzeki płynnie łączy się z terenami przekształconymi. Dodatkowo okolica przedstawia się wyjątkowo malowniczo, a z zakola rzeki „Przełajki” rozciąga się szeroki widok na Wojkowice i Będzin. Panorama wraz z jej przemysłowymi elementami, dominującymi w krajobrazie, jest wizytówką regionu.

Następny zespół (6) to terytorium niewyróżniające się charakterem przemysłowym, położone w sąsiedztwie atrakcyjnych arealów sportowych i rekreacyjnych oraz pomiędzy obszarem zurbanizowanym Czeladzi i Siemianowic Śląskich. Miejsce to jest spój-

ne przestrzennie i na długim odcinku przylega do doliny Brynicy. Nieco dalej na południe znajduje się sosnowiecki Park Tysiąclecia, w pobliżu kolejnego zespołu (7). Zespół ten odznacza się ściśle przemysłowym charakterem krajobrazu i dobrą lokalizacją względem komunikacji drogowej. Wydzielony więc został tu kolejny obszar szczególnie ważny dla KPL – tereny zespołu przyrodniczo-krajobrazowego w połączeniu z powierzchnią dawnej huty Uthemanna i tzw. szabelni (8). Kolejne wyznaczone do zintegrowania tereny znajdują się w okolicy Trójkąta Trzech Cesarzy, w którym łączą się Biała i Czarna Przemsza (9). Są to tereny przylegające do rozległego kompleksu leśnego, rozciągające się wzdłuż doliny rzek. Mogłyby się one stać, w połączeniu z atrakcyjnym, sąsiadującym środowiskiem przyrodniczym, obszarem rozlewiskowym Przemszy. W obrębie grupy zlokalizowany jest teren dawnych odkrywek „Maczki-Bór”. Atrakcyjna lokalizacja wśród kompleksu przyrodniczego i dobra dostępność komunikacyjna podnoszą rangę tego miejsca, a przemysłowy charakter stwarza możliwości rozwoju tego obszaru.

Kolejny zespół (10) to atrakcyjne tereny leśne, wśród których wyodrębniono obszar szczególnie istotny dla KPL – miejsca atrakcyjne turystycznie i przyrodniczo, przekształcone antropogenicznie i zrehabilitowane lub podlegające samorehabilitacji. Wymagają one jednak przestrzennego połączenia.

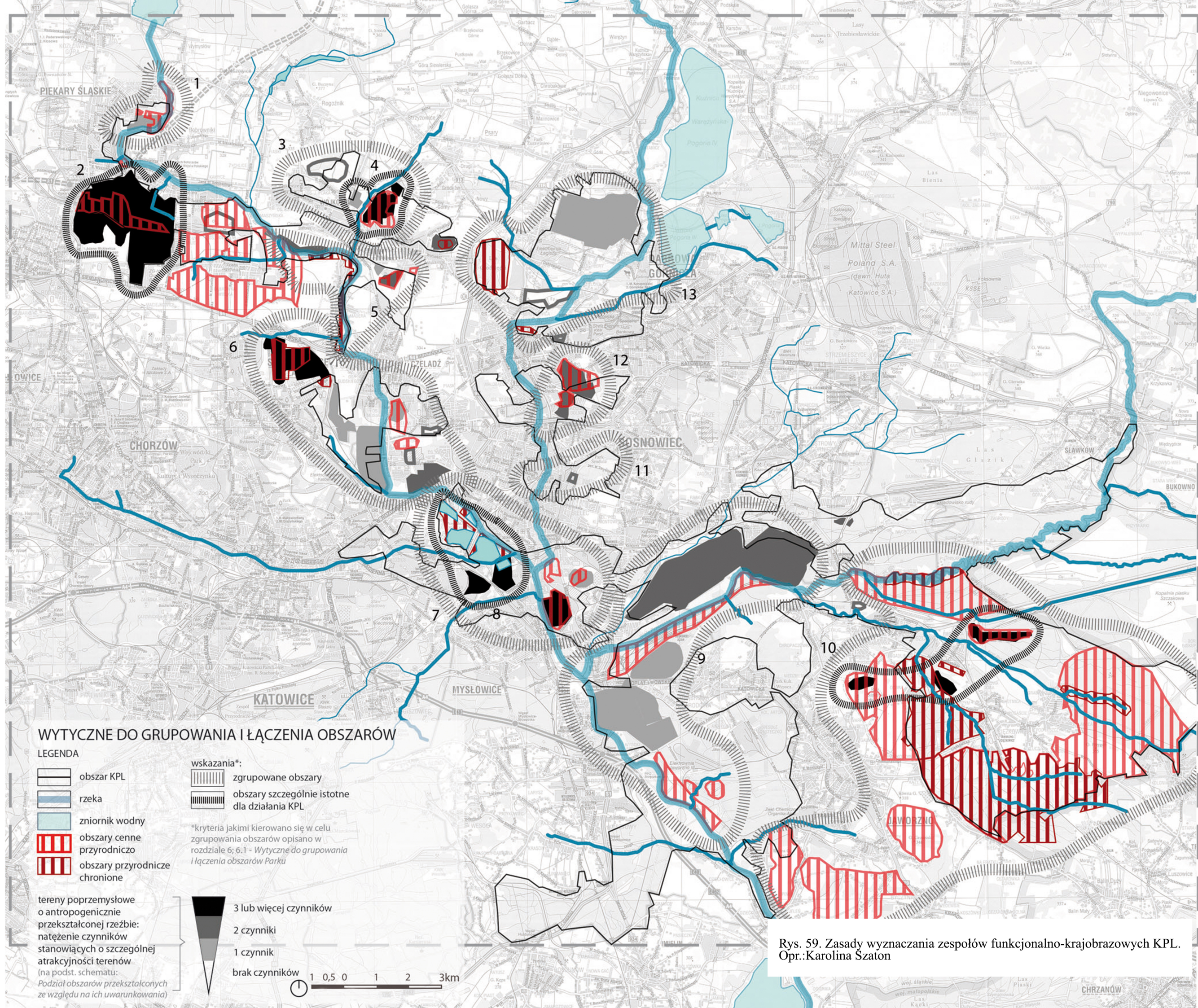
Grupy (11) i (12) wydzielono ze względu na konieczność zintegrowania terenów sąsiadujących, lecz mało spójnych oraz potrzebę połączenia ich z doliną Czarnej Przemszy. Tereny te mają charakter miejski.

Grupa (13) to tereny zlokalizowane w Będzinie i Dąbrowie Górniczej. Są to głównie obszary leśne. W obrębie tej grupy na uwagę zasługują tereny przekształcone, zlokalizowane w pobliżu doliny Czarnej Przemszy – bezpośrednia lokalizacja przy rzece może stanowić o ich szczególnej atrakcyjności.

Poszerzenie obszaru KPL o sąsiadujący układ terenów zielonych, obszary krajobrazowe oraz tereny wspomagające funkcjonowanie założenia

Wyznaczając granicę przestrzenno-funkcjonalną Parku (vide rys. 60, s. 114), oprócz terenów przekształconych lub cennych przyrodniczo, należy uwzględnić również układ terenów zielonych niepodlegających ochronie i niewskazanych w dokumentach jako cenne. Aby zapewnić komplementarność obszaru, uwzględniono zatem tereny zieleni niskiej, wysokiej – w tym lasy – oraz parki. Spełniają one rolę łącznika – uzupełniają i wiążą obszary wskazane dotychczas jako KPL. Krajobrazowy Park Linearny został także poszerzony o obszary krajobrazowe, z uwagi na szczególną ich atrakcyjność. Wyznaczono pięć takich obszarów. Jednym z nich są tereny przekształcone

w Piekarach Śląskich. Spójne krajobrazowo, dzięki antropogenicznemu uformowaniu wielu wzniesień i zagłębień, stanowią doskonały punkt obserwacyjny. Drugi wydzielony obszar to styk Siemianowic Śląskich, Wojkowic oraz Będzina. Poprzemysłowe tereny w pobliżu góry Świętej Doroty utworzyły tu malownicze miejsce, które również jest dobrym punktem obserwacyjnym na całą okolicę. Kolejny obszar krajobrazowy to tereny zespołu przyrodniczo-krajobrazowego w Katowicach w połączeniu z terenami dawnej huty Uthemanna i Szabelnią. Niemalże z każdego punktu roztacza się tu szeroka panorama. Nasyp kolejowy stanowi dodatkowo punkt obserwacyjny z jeszcze szerszej perspektywy. Jest to najbardziej spójny krajobrazowo obszar Parku. Zobaczyć tu można nie tylko przekształconą rzeźbę terenu, lecz także elementy budowli poprzemysłowych, atrakcyjne krajobrazowo jeziora oraz przylegające do obszaru tereny miejskie. Pozostałe dwa obszary to obszar podkrywkowy „Maczki-Bór”, wyznaczony jako spójny, rozległy teren o zachowanym jednakowym charakterze, oraz tereny nadrzeczne w Sosnowcu wraz z Parkiem Śródula. Ten ostatni położony jest na wzniesieniu, z którego roztacza się widok na północ. Dodatkowo na wzniesieniu zostały urządzone tereny narciarskie. Dolina Czarnej Przemszy jest w tym obszarze szczególnie urokliwa, choć bardzo zaniedbana. Obiekty przemysłowe stykające się bezpośrednio z rzeką stwarzają wyjątkowy klimat miejsca. Dodatkowo parki miejskie sąsiadujące z doliną urozmaicają i aktywizują przestrzeń, nadając jej większą spójność. Wyznaczono także obszary nieobjęte granicą funkcjonalną lub krajobrazową KPL, lecz współdziałające z obszarem. Jednym z nich jest zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Żabie Doły”, zlokalizowany w powiązaniu przestrzennym z grupą terenów przekształconych w Piekarach Śląskich. Obszar ten jest cenny pod względem przyrodniczym, ale też wyróżnia się przekształconą antropogenicznie rzeźbą terenu. Znaleźć tu można urokliwe zbiorniki wodne w zapadliskach i atrakcyjne miejsca spacerowe. Oddrębnym terenem, powiązany przestrzennie głównie z grupą obszarów położonych w obrębie Będzina i Dąbrowy Górniczej, jest zespół zbiorników Pogoria. Tereny zbiorników wodnych to główna, dobrze prosperująca atrakcja tej części regionu. To tutaj mieszkańcy spędzają wolny czas. Do terenów wspomagających działanie Parku zalicza się także część leśnych obszarów w Jaworznie. Funkcja, którą pełni ten obszar poszerza zasięg Parku o atrakcyjną bazę wypoczynkową dla mieszkańców regionu Zagłębia Dąbrowskiego.

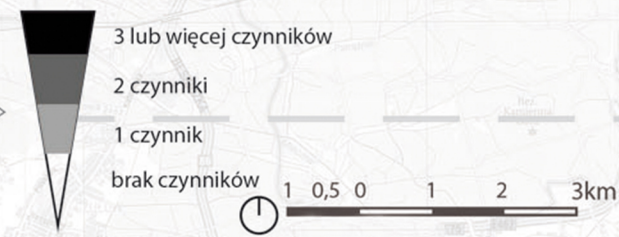
WYTYCZNE DO GRUPOWANIA I ŁĄCZENIA OBSZARÓW

LEGENDA

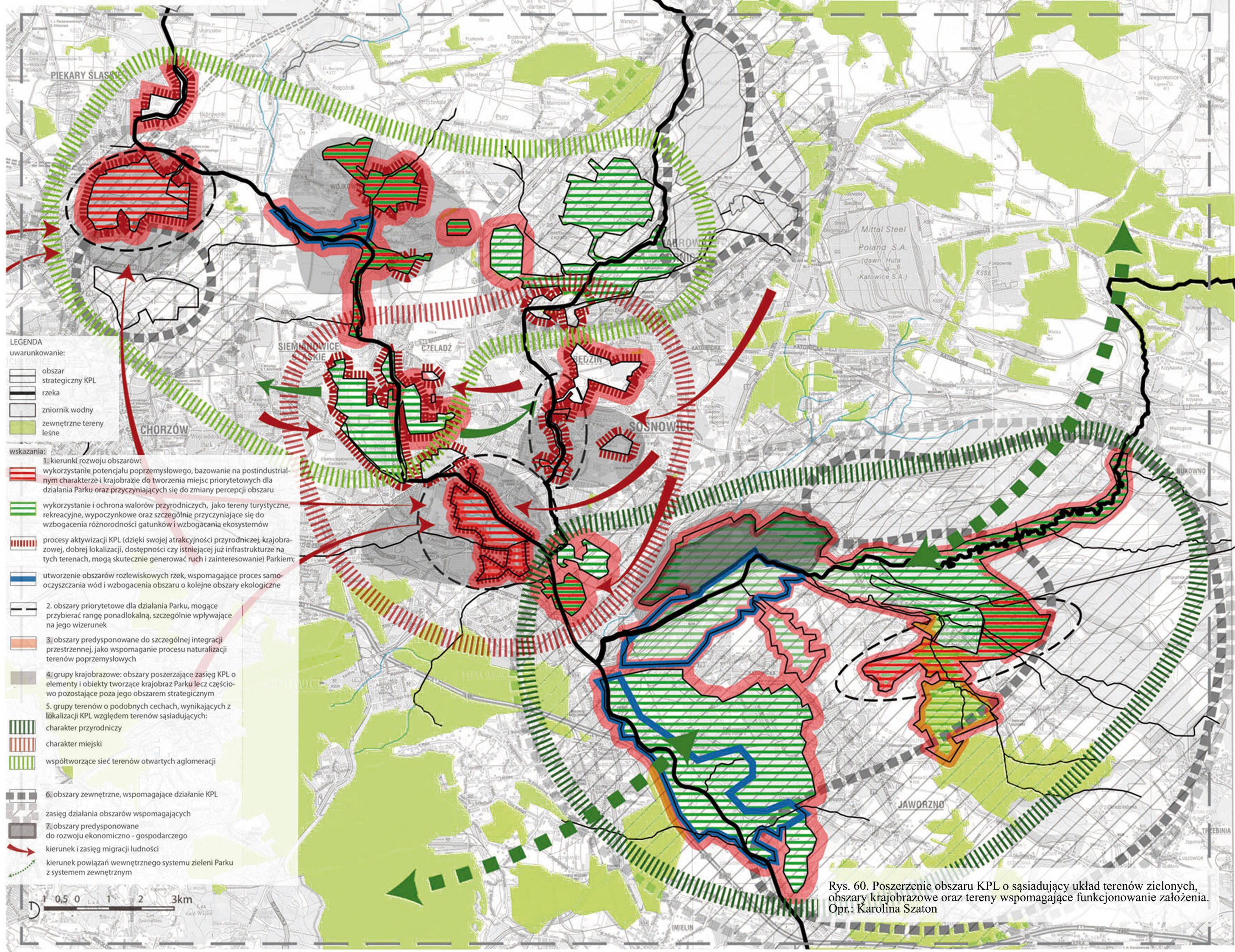
- obszar KPL
- rzeka
- zbiornik wodny
- obszary cenne przyrodniczo
- obszary przyrodnicze chronione
- wskazania*: zgrupowane obszary
- obszary szczególnie istotne dla działania KPL

*kryteria jakimi kierowano się w celu zgrupowania obszarów opisano w rozdziale 6; 6.1 - Wytoczne do grupowania i łączenia obszarów Parku

tereny przemysłowe o antropogenicznie przekształconej rzeźbie: natężenie czynników stanowiących o szczególnej atrakcyjności terenów (na podst. schematu: Podział obszarów przekształconych ze względu na ich uwarunkowania)

Rys. 59. Zasady wyznaczania zespołów funkcjonalno-krajobrazowych KPL.
Opr.: Karolina Szaton

LEGENDA

uwarunkowanie:

- obszar strategiczny KPL
- rzeka
- zniornik wodny
- zewnętrzne tereny leśne

wskazania:

1. kierunki rozwoju obszarów:

- wykorzystanie potencjału poprzemysłowego, bazowanie na postindustrialnym charakterze i krajobrazie do tworzenia miejsc priorytetowych dla działania Parku oraz przyczyniających się do zmiany percepcji obszaru
- wykorzystanie i ochrona walorów przyrodniczych, jako tereny turystyczne, rekreacyjne, wypoczynkowe oraz szczególnie przyczyniające się do wzbogacenia różnorodności gatunków i wzbogacania ekosystemów
- procesy aktywizacji KPL (dzięki swojej atrakcyjności przyrodniczej, krajobrazowej, dobrej lokalizacji, dostępności czy istniejącej już infrastrukturze na tych terenach, mogą skutecznie generować ruch i zainteresowanie) Parkiem;
- utworzenie obszarów rozlewności rzek, wspomagające proces samoczyszczenia wód i wzbogacenia obszaru o kolejne obszary ekologiczne

2. obszary priorytetowe dla działania Parku, mogące przybierać rangę ponadlokalną, szczególnie wpływające na jego wizerunek

3. obszary predysponowane do szczególnej integracji przestrzennej, jako wspomaganie procesu naturalizacji terenów poprzemysłowych

4. grupy krajobrazowe: obszary poszerzające zasięg KPL o elementy i obiekty tworzące krajobraz Parku lecz częściowo pozostające poza jego obszarem strategicznym

5. grupy terenów o podobnych cechach, wynikających z lokalizacji KPL względem terenów sąsiadujących:

- charakter przyrodniczy
- charakter miejski
- współtworzące sieć terenów otwartych aglomeracji

6. obszary zewnętrzne, wspomagające działanie KPL

zasięg działania obszarów wspomagających

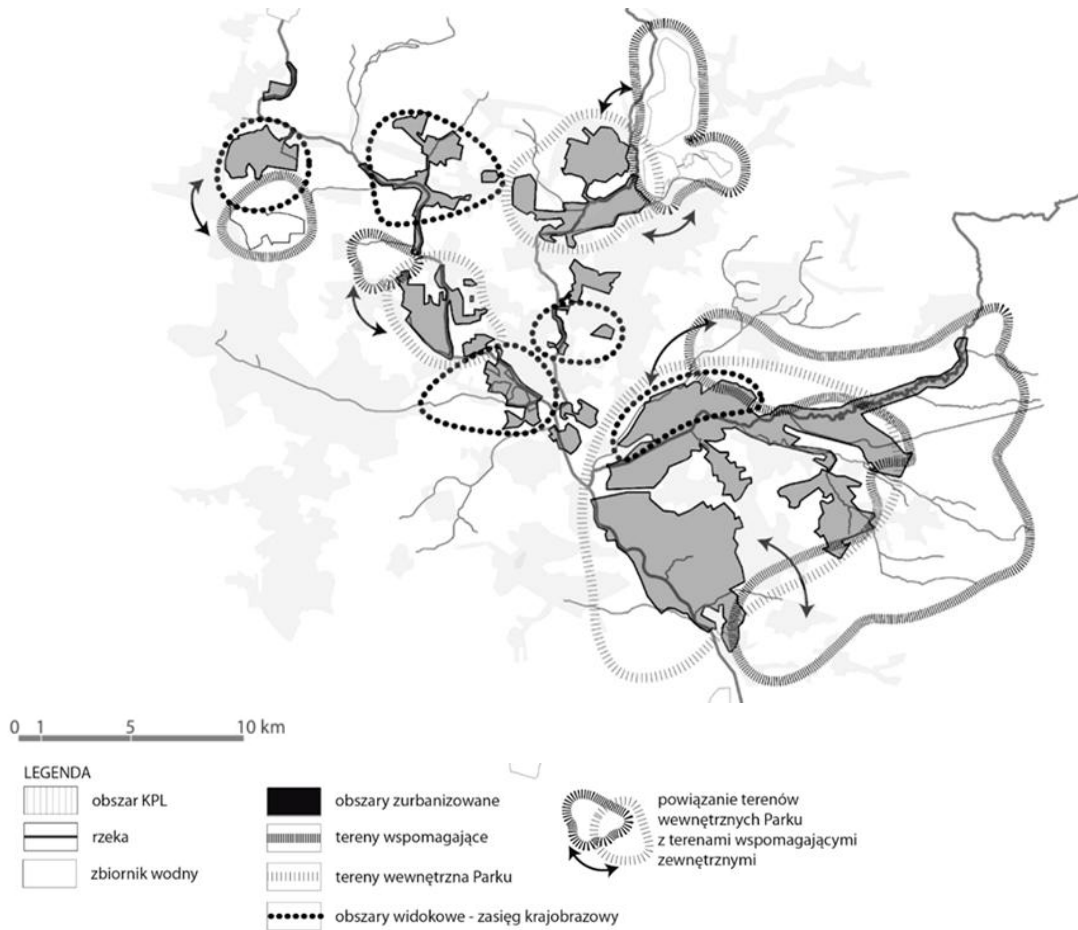
7. obszary predysponowane do rozwoju ekonomiczno - gospodarczego

kierunek i zasięg migracji ludności

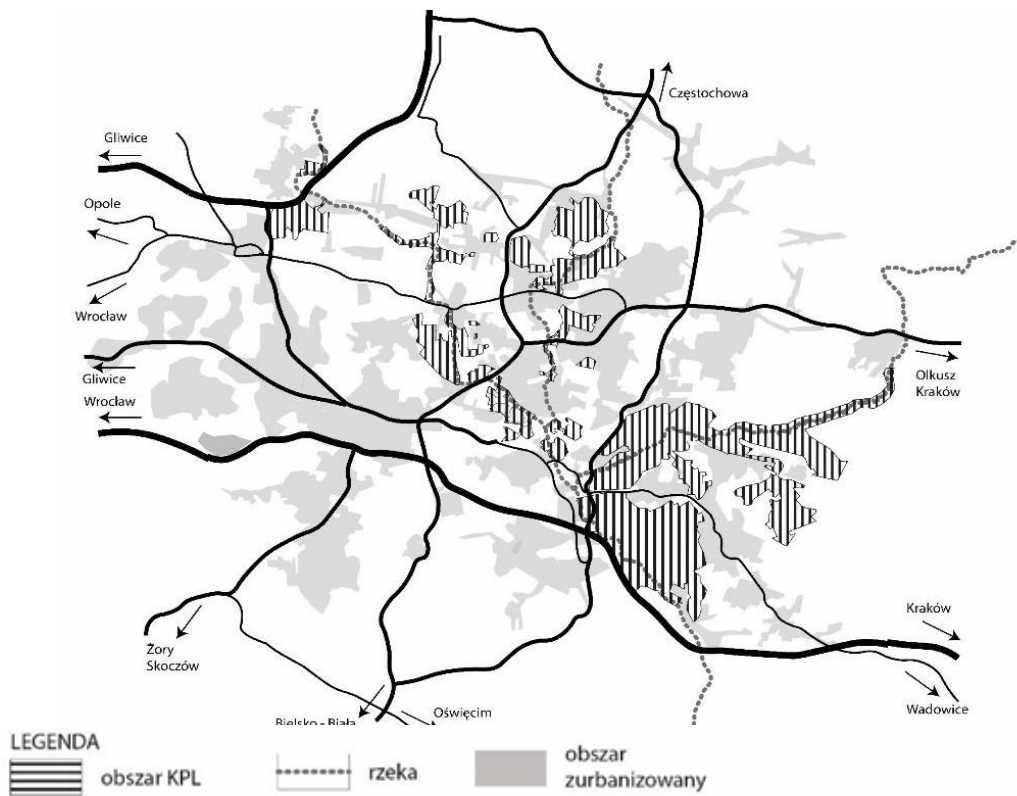
kierunek powiązań wewnętrznego systemu zieleni Parku z systemem zewnętrznym

0 0,5 1 2 3km

Rys. 60. Poszerzenie obszaru KPL o sąsiadujący układ terenów zielonych, obszary krajobrazowe oraz tereny wspomagające funkcjonowanie założenia.
Opr.: Karolina Szaton

Rys. 61. Ogólny schemat poszerzenia obszaru Parku. Opr.: Karolina Szaton

Rys. 62. Układ komunikacyjny. Opr.: Karolina Szaton

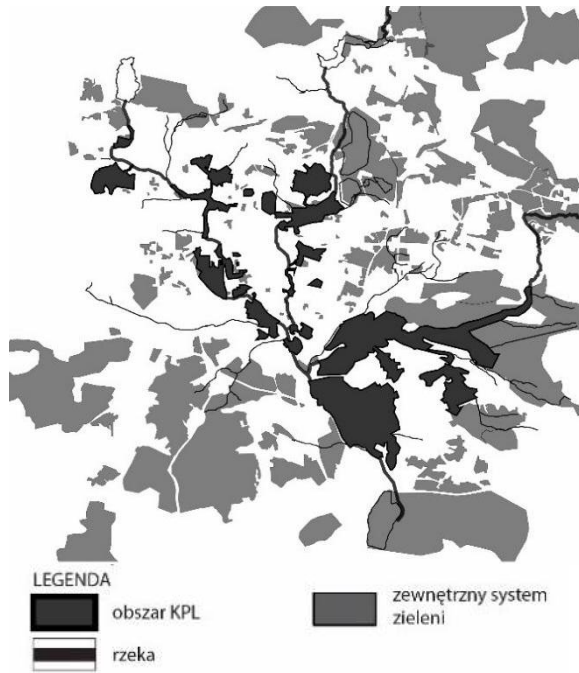
Tereny KPL zlokalizowane są na obszarze dobrze skomunikowanym – pomiędzy autostradami A4 Wrocław – Kraków a A1 Ostrawa – Łódź. Przez Park przebiegają także: droga ekspresowa S1 oraz DK 86 i DK 94. Poszczególne obszary Parku różnicowane są pod względem dostępności. Najlepiej komunikacyjnie zlokalizowane są tereny Parku w Jaworznie i Sosnowcu oraz Będzinie. Dobra lokalizacja poszczególnych obszarów pozwala wyznaczyć miejsca korzystne dla rozwoju turystyki biznesowej.

Na skutek konieczności ochrony środowiska przyrodniczego w obszarze Górnego Śląska, niszczonego działalnością przemysłową człowieka, w 1967 roku powstała koncepcja Leśnego Pasa Ochrony. Idea polegała na zintegrowaniu istniejących zasobów przyrodniczych zlokalizowanych wokół centralnej części GOP-u i dalszym kształtowaniu struktury jako pierścienia lasów⁹¹. Leśny Pas Ochronny GOP-u był właściwie pierwszą większą próbą ochrony i przekształcenia środowiska krajobrazowo-przyrodniczego przekształconych obszarów poprzemysłowych. Koncepcja Ekologicznego Systemu Obszarów Chronionych (ESOCh) była natomiast dopełnieniem i kontynuacją założenia LPO. Polegała ona na wprowadzeniu systemu zieleni wewnętrznej i utworzeniu ekologicznego systemu obszarów chronionych. Ochrona przyrody nie ograniczała się tu jedynie do obszarów leśnych. Obejmowała zarówno zieleni uporządkowaną, jak i tereny otwarte⁹². Jednym z głównych założeń KPL jest ochrona środowiska przyrodniczego i uzupełnienie systemu przyrodniczego. Południowe obszary Parku usytuowane są w części wewnętrznego systemu zieleni i zlokalizowane są na styku tego systemu z zewnętrznym pasem ochronnym GOP-u. KPL wpisuje się więc w system regionalny i jest jego częścią. Dodatkowo wzmacnia korytarz ekologiczny, utworzony przez doliny rzek Przemszy i Brynicy. Lokalizacja Parku względem regionalnych systemów zieleni określa charakter poszczególnych obszarów Parku. Północna część znajduje się w obrębie strefy terenów otwartych, środkowa zaś wpisuje się w zabudowę miejską, a południowa przybiera charakter naturalny, leśny.

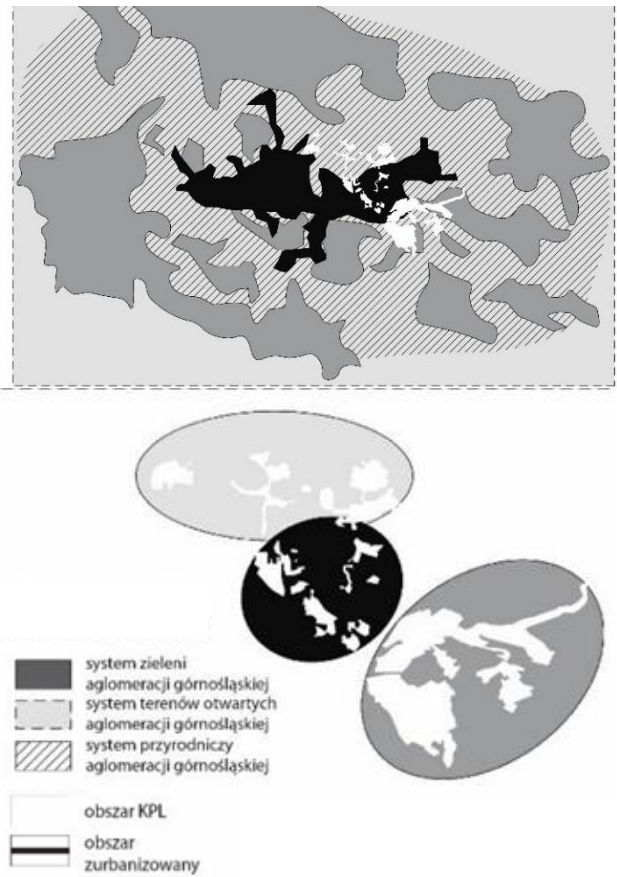
Największa koncentracja obszarów przekształconych w aglomeracji górnośląskiej znajduje się w centralnej jej części (Świętochłowice, Bytom, Ruda Śląska). KPL wpisuje się zatem w obszar największego skondensowania terenów przekształconych na Śląsku. Kierunek ciężenia obszarów przekształconych wskazany na rys. 65, oznacza zwiększającą się ilość tych terenów w miarę zbliżania się do centralnej części aglomeracji.

⁹¹ Na wyznaczonych terenach przeprowadzono zabiegi hydromelioracyjne oraz fitomelioracyjne, zainicjowano przebudowę drzewostanów oraz wybudowano około 150 ośrodków rekreacyjno-wypoczynkowych. Założenie obejmowało 1800 km².

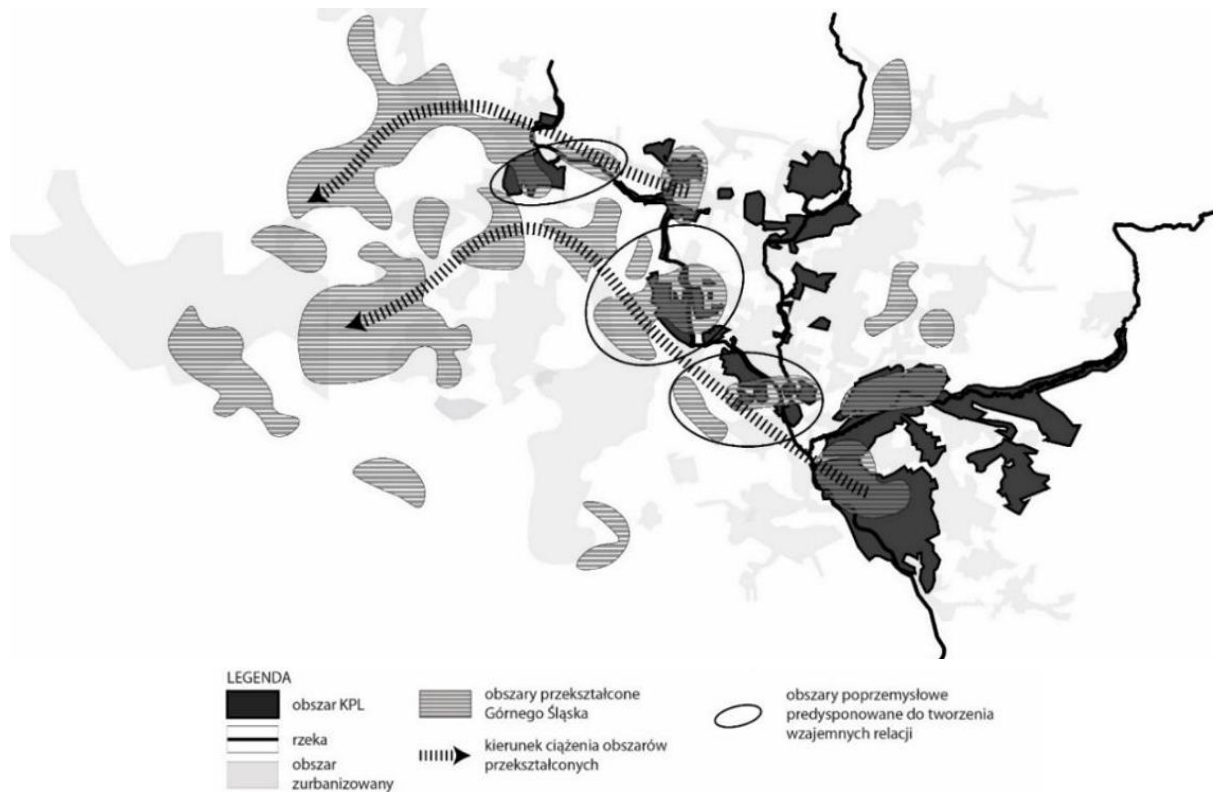
⁹² Temat szerzej opracowany w: Pancewicz A., Środowisko przyrodnicze..., op.cit.

Rys. 63. Relacje KPL i zewnętrznych terenów zieleni. Opr.: Karolina Szaton

Rys. 64. Relacje KPL i systemu zieleni aglomeracji górnośląskiej. Opr.: Karolina Szaton

Rys. 65. Relacje KPL z obszarami poprzemysłowymi o przekształconej rzeźbie terenu w aglomeracji górnośląskiej. Opr.: Karolina Szaton

Zestawienie ustaleń będących wytycznymi do strategii KPL – na podstawie badań układu przyrodniczego

Wyznaczenie obszarów strategicznych – priorytetowych dla rozwoju Parku, ocena warunków ich funkcjonowania i tkwiącego w nich potencjału, a także dostrzeżenie czynników zewnętrznych wpływających na funkcjonowanie KPL pozwoliły opracować wytyczne do zbudowania docelowej – całościowej strategii Parku. Ustalenia będące wynikiem analizy wartości przyrodniczych obszaru w powiązaniu z terenami antropogenicznie przekształconymi są jej częścią.

- Na podstawie oceny potencjału przyrodniczego, krajobrazowego, wizerunku przemysłowego, lokalizacji i możliwości użytkowania określonych obszarów strategicznych Parku, opracowano kierunki rozwoju tych obszarów. Można je podzielić w następujący sposób:

- 1) Nadające się do wykorzystania ich potencjału przemysłowego; bazowanie na ich postindustrialnym charakterze i krajobrazie przy tworzeniu miejsc priorytetowych dla działania Parku oraz przyczyniających się do zmiany percepcji obszaru.
- 2) Nadające się do wykorzystania i ochrony ich walorów przyrodniczych, jako tereny turystyczne, rekreacyjne, wypoczynkowe oraz szczególnie przyczyniające się do wzbogacenia różnorodności gatunków i wzbogacania ekosystemów regionu.
- 3) Nadające się szczególnie do procesów aktywizacji KPL, dzięki swojej atrakcyjności przyrodniczej, krajobrazowej, dobrej lokalizacji, dostępności czy też dzięki istniejącej infrastrukturze, mogące skutecznie generować ruch i zainteresowanie Parkiem.
- 4) Nadające się do utworzenia obszarów rozlewiskowych rzek, wspomagające proces samooczyszczania wód i wzbogacenia obszaru o kolejne obszary ekologiczne.

- Wskazano obszary priorytetowe dla działania Parku, mogące przybierać rangę ponadlokalną, szczególnie wpływające na wizerunek Parku. Wyznaczają one także miejsca lokowania funkcji priorytetowych – w tym większych kompozycji urbanistycznych zagospodarowania terenu.

- Wyznaczono obszary nadające się do szczególnej integracji przestrzennej, jako wspomagające procesy naturalizacji terenów przemysłowych. Są to obszary przyrodniczo cenne i zlokalizowane w sąsiedztwie obszarów przemysłowych o antropogenicznie przekształconej rzeźbie terenu. Ochronę obszarów przyrodniczo cennych należy poszerzać o wskazane tereny przekształcone.

- Wskazano grupy krajobrazowe – obszary poszerzające zasięg KPL o elementy i obiekty tworzące krajobraz Parku, lecz częściowo pozostające poza jego obszarem przestrzenno-funkcyjnym, określające zasięg oddziaływań zewnętrznych i zasięg konieczności ochrony terenów jako otuliny współtworzącej Park. Tereny te wskazują także miejsce szczególnie nadające się do akcentowania walorów krajobrazowych Parku oraz tworzenia punktów i miejsc widokowych.

- Wyznaczono grupy terenów o podobnych ogólnych cechach, wynikających z lokalizacji KPL względem terenów sąsiadujących. Działania prowadzone w ich obrębie powinny wynikać z ogólnego charakteru części Parku i współgrać z nim. Wyznaczone grupy obszarów mają charakter przyrodniczy, miejski lub współtworzą sieć terenów otwartych aglomeracji górnośląskiej.

- Wyznaczono obszary szczególnie wspomagające działanie KPL, lecz pozostające poza jego obszarami strategicznymi oraz określono zasięg ich oddziaływania. Obszary te wzbogacają ofertę funkcjonalną Parku oraz stanowią kontynuację aktywności, dzięki czemu KPL łączy się i oddziałuje na tereny sąsiadujące, otwierając się na nie i wzajemnie ubogając.

- Wskazane zostały także kierunki migracji ludności i jej zasięg, co świadczy o tym, że na terenie Parku występują miejsca najbardziej dynamiczne, aktywne, dostępne i co za tym idzie działające aktywizująco. Wpływają one w szczególności na kreowanie wizerunku Parku oraz wyznaczają kierunki ciężenia jego struktury.

3.9. Zasady kształtowania Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemysły i Brynicy

Docelowa struktura KPL została ukształtowana jako efekt nałożenia wyników dwóch niezależnych badań względem wytycznych: KPL w kontekście przemysłowym i KPL w kontekście przyrodniczym. Zgodnie z główną ideą Parku, jaką jest łączenie w krajobrazie elementów przemysłowych i przyrodniczych, podczas budowania strategii szczególną uwagę poświęca się relacjom tych elementów. Istotnym czynnikiem jest także dążenie do podkreślenia linearności Parku, co wymaga szukania połączeń funkcjonalnych i przestrzennych pomiędzy utworzonymi strefami.

WIZJA

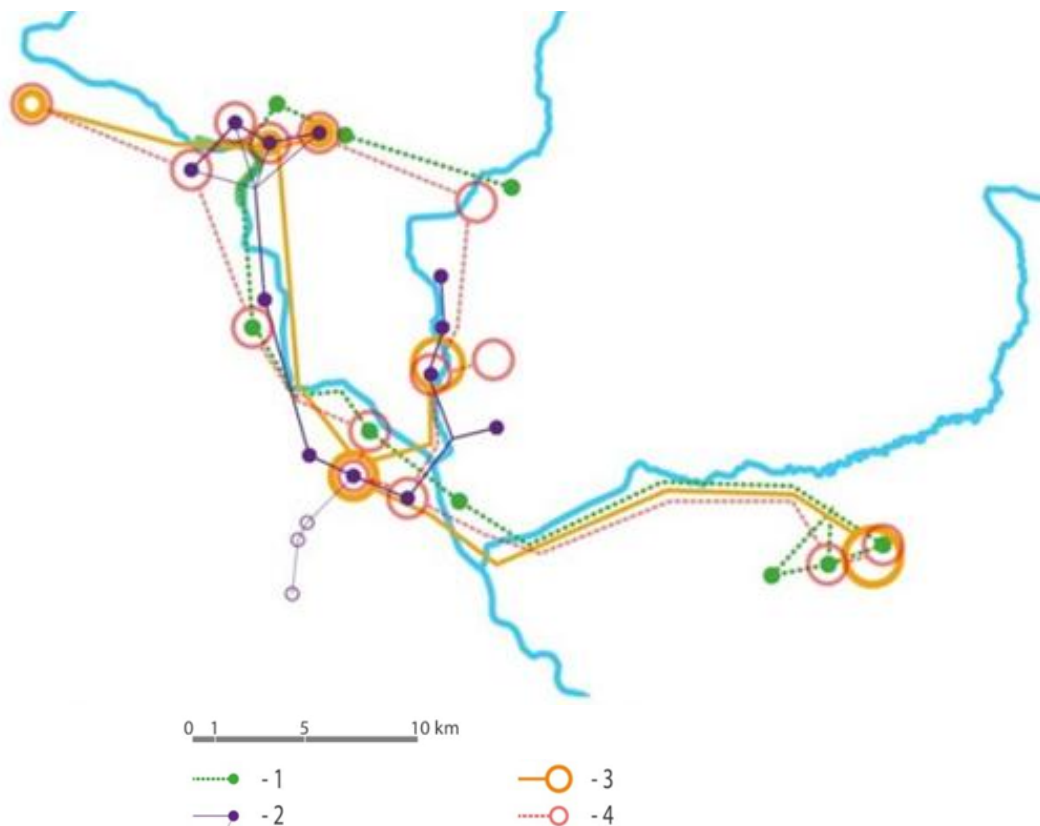
Krajobrazowy Park Linearny to obszar spójny krajobrazowo, funkcjonalnie i przestrzennie. Wykorzystuje potencjał regionu, aby stworzyć charakterystyczną, wyjątkową i atrakcyjną strukturę, rozpoznawalną i chętnie użytkowaną, zarówno w skali

lokalnej, jak i regionalnej. Cechują go dynamizm, aktywność i wysoka jakość przestrzeni. Park wpływa zatem znacząco na poprawę jakości życia w regionie.

Zasady kształtowania i organizacji KPL

1. Istotnym elementem strukturalnym Parku są wyznaczone i wskazane (vide rys. 68, s. 125) obszary strategiczne, czyli priorytetowe dla rozwoju Parku ze względu na istniejące uwarunkowania. Pierwszą grupą obszarów strategicznych są tereny poprzemysłowe o dużej wartości dla KPL. Kryteria oceny to przede wszystkim: stopień zachowania cennych elementów, stopień widoczności w krajobrazie, gotowość do użytkowania. Drugą grupą strategiczną są tereny przyrodnicze i antropogenicznie przekształcone, określone na podstawie spójnych uwarunkowań i możliwości użytkowych pod kątem aktywizacji Parku, naturalizacji czy ochrony.

Poszczególne miejsca strategiczne Parku mają zatem określony potencjał, który wynika z charakteru i możliwości danego miejsca. Tereny przyporządkowane do tej samej kategorii zostały połączone w system – tworzą „ścieżki tematyczne”. W ten sposób wskazano (vide rys. 68, s. 123) cztery ścieżki bazujące na potencjale: przyrodniczym (1), kulturowo-poprzemysłowym (4), sportowo-rekreacyjnym (3) oraz krajobrazowym (2).

Rys. 66. Szlaki tematyczne KPL. Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

2. Wśród obszarów strategicznych Parku wyróżnione zostały strefy szczególnie istotne, priorytetowe, o największych walorach krajobrazowych. Charakteryzują się one największą koncentracją i zagęszczeniem cennych dla Parku terenów. Zgodnie z główną ideą szczególnie wartościowe są te strefy, w których oddziałują na siebie czynniki przemysłowe i przyrodnicze, wzajemnie się ubogacając. Wydzielone i wskazane (vide rys. 67, s. 122) zostały 4 strefy o najsilniejszych powiązaniach. W każdej strefie inne są relacje pomiędzy poszczególnymi czynnikami. Najsilniejsza współzależność występuje w strefie, gdzie obszary przenikają się, a ich ścisłe powiązanie uniemożliwia oddzielenie jednych od drugich (1). Na tym obszarze duża gęstość zabudowy powoduje, że najlepszym miejscem do obserwacji jest dolina rzeki, która otwiera szerszy, wieloplanowy widok i pozwala dostrzec bogactwo różnorodnego krajobrazu. Dlatego też bardzo istotne jest utworzenie ciągłego przejścia i udostępnienie terenów nadrzecznych oraz zachowanie przemysłowego charakteru strefy.

Inne priorytety strategiczne mają obszary sąsiadujące ze sobą, wyraźnie powiązane krajobrazowo, jednak o zróżnicowanym charakterze (2). Istnieje realne zagrożenie, że niewłaściwe planowanie zaburzy wartościową relację krajobrazów. Należy zatem mieć na uwadze utrzymanie i ochronę spójności krajobrazowej w ramach strefy.

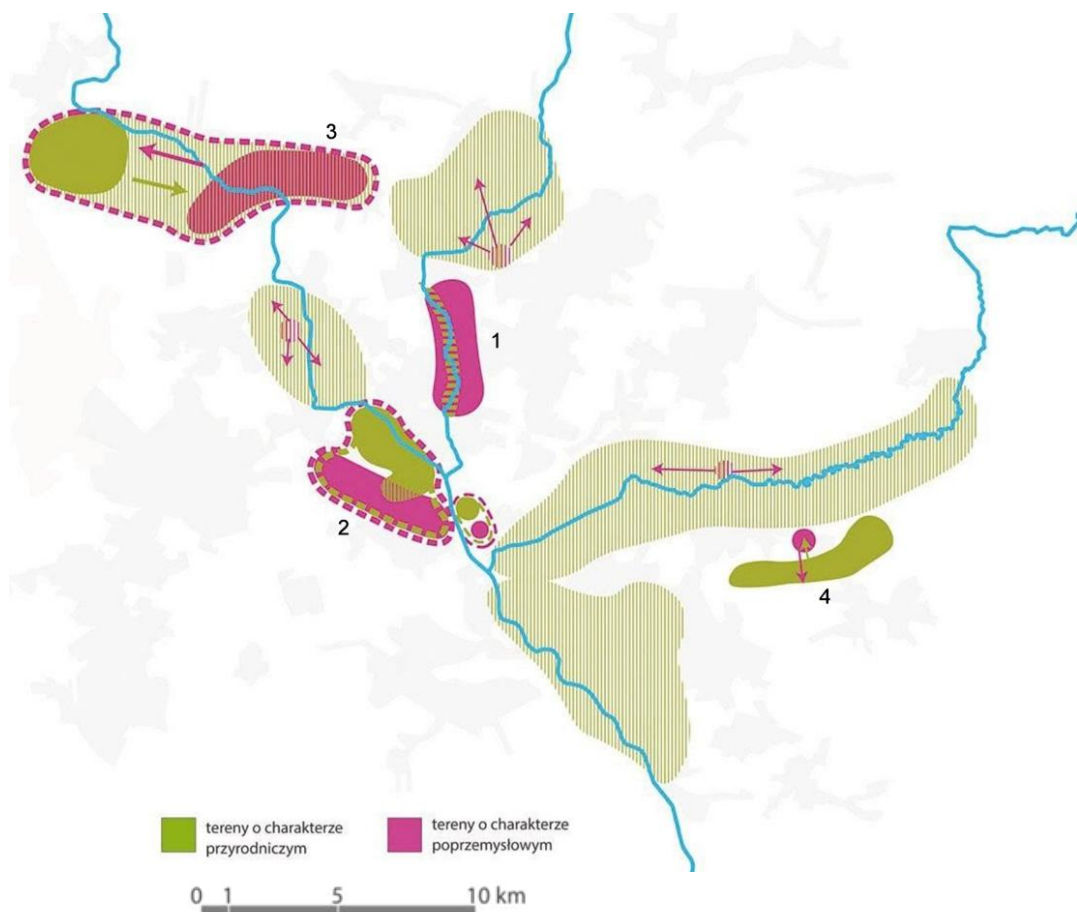
Kolejny rodzaj powiązań obszarów przemysłowych z przyrodniczymi charakteryzuje się luźniejszym powiązaniem przestrzennym i wykorzystaniem rzeki jako łącznika (3). W tym wypadku kluczowe jest udostępnienie terenów nadrzecznych i dążenie do najlepszego powiązania zarówno krajobrazowego, jak i komunikacyjnego.

Następny rodzaj występujących relacji polega na sąsiedztwie terenów, w którym dominuje rola (funkcja, powierzchnia) jednego z nich (4). Obydwa wpływają na wzrost wzajemnej atrakcyjności. Ważne jest utrzymanie spójności funkcjonalnej tych obszarów, aby wzajemnie wzbogacały swoją ofertę i tym samym wzmacniały oddziaływanie strefy na pozostałe obszary Parku.

3. Jednostkami przestrzennymi, na których opiera się organizacja Parku i dla których formułowane są cele i kierunki strategii rozwoju KPL, są strefy funkcjonalno-przestrzenne (vide rys. 69, s. 128). W celu wyznaczenia tych stref, połączone zostały obszary o wyraźnych powiązaniach przestrzennych, krajobrazowych i użytkowych. Istotną rolę dla powiązań mają obszary strategiczne dla Parku oraz wzajemne oddziaływanie miejsc o charakterze przemysłowym i przyrodniczym. W rezultacie cały teren Parku został podzielony na sześć grup o różnorodnym charakterze, skupionych wokół dolin rzek Przemszy i Brynicy. Grupy różnią się także wielkością oraz natężeniem występowania konkretnego czynnika decydującego o dominującym charakterze

obszaru – przemysłowym bądź przyrodniczym. Utworzono zatem indywidualną – dopasowaną do wskazań i uwarunkowań – strategię działania dla każdej ze stref. Elementem łączącym całość założenia jest rzeka. Wzmacnianie linearnego układu Parku wymaga szczególnej dbałości o tzw. tereny łączące, które uzupełniają układ przyrodniczy lub umożliwiają komunikacje pieszą i rowerową wzdłuż rzeki. W obrębie KPL wskazane zostały (vide rys. 68, s. 125) fragmenty graniczne, które szczególnie mocno wiążą się z otoczeniem.

4. W obrębie Parku wydzielono grupy krajobrazowe o spójnym charakterze. Wyróżnione zostały także punktowe elementy dominujące na horyzoncie, które poszerzają zasięg krajobrazu KPL (vide rys. 68, s. 125).

Rys. 67. Wzajemne oddziaływania najważniejszych obszarów o charakterze przemysłowym i przyrodniczym. Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

Założenia operacyjne dla zainicjowania i rozwoju Parku

W celu zainicjowania aktywnego użytkowania terenów i późniejszego rozwoju Parku określono działania organizacyjne, mające na celu ożywienie przestrzeni i zbudowanie wyrazistej tożsamości tego założenia.

- Punktem wyjścia wszystkich podejmowanych działań jest krajobrazowy charakter Parku. Należy zachowywać, eksponować, akcentować kontrastowe, ale współ-

grające elementy przemysłowe i przyrodnicze. Kluczowe jest zachowanie autentyczności tych elementów przez ich ochronę oraz odpowiednie procesy przekształceń.

- Linearność Parku jest rozumiana nie tylko w ujęciu przestrzennym, lecz także w ciągłości aktywności – przemieszczania się, ruchu. Działania mają wprowadzać dynamizm, zachęcać do poruszania się po całości obszaru Parku.

- Decydujący wpływ na postrzeganie atrakcyjności oraz zachowanie szczególnych wartości krajobrazu Parku ma jego percepcja. Dlatego też wyjątkowo ważne są działania mające na celu przełamywanie stereotypów.

- Poza działaniami przestrzennymi ważną rolę odgrywają działania tzw. miękkie, organizacyjne, niewiążące się z tworzeniem infrastruktury. Przyczyniają się one zarówno do poprawy wizerunku, jak i do nadania obszarowi większej spójności, tudzież generowania aktywności w Parku.

- Nieodłącznym elementem budowania struktury Parku jest tworzenie marki. Obejmuje to identyfikację wizualną w przestrzeni, a także działania w sferze wirtualnej, pozwalające utworzyć bazę informacji na temat wydarzeń, miejsc w Parku i prowadzonych działań.

- Do sprawnego funkcjonowania Parku potrzebne jest podejście wielopłaszczyznowe. Z jednej strony należy realizować całościową strategię dla obszarów, nadającą im spójność i określony kierunek, z drugiej wspierać i inicjować działania oraz aktywności lokalne, które można realizować bez dużych obciążeń kosztowych i czasowych.

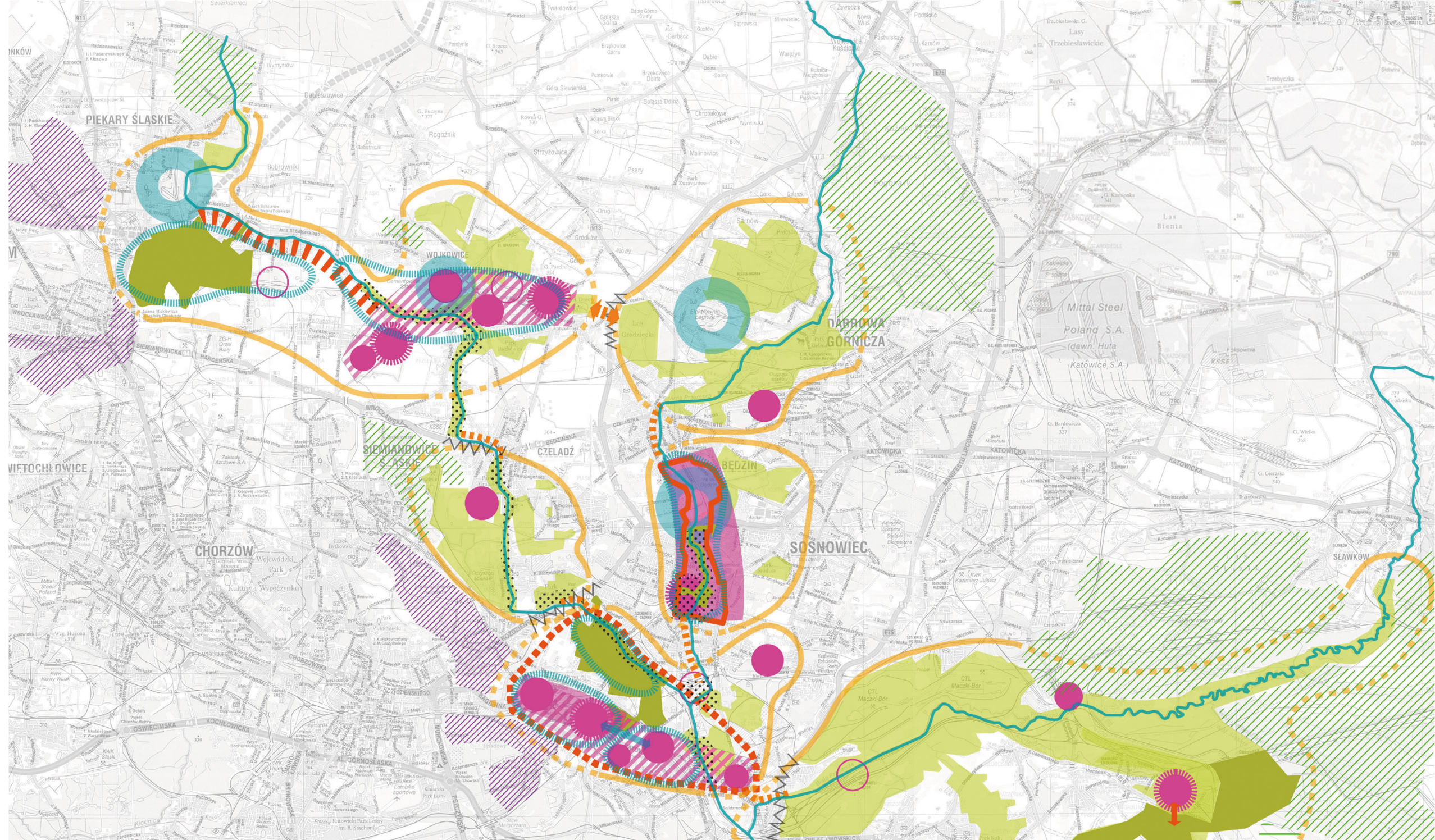
3.10. Strefy działań strategicznych Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy

Wyodrębniono sześć stref funkcjonalno-przestrzennych KPL. Dla każdej z nich przedstawiono wizję, opracowano główne cele strategiczne oraz kierunki działań w kontekście przyrodniczym i przemysłowym (vide tabela 17, s. 129-140). W przypadku wdrażania koncepcji KPL, wybrane kierunki działań mogą być realizowane na podstawie ustawy o rewitalizacji⁹³ jako działania rewitalizacyjne, stanowiące element Gminnych Programów Rewitalizacji (GPR). Sama Koncepcja jest nadrzędna w stosunku do GPR-ów, co umożliwia spójność rozwiązań na obszarze kilku gmin i realizację celów wykraczających poza zakres działań rewitalizacyjnych, które przewiduje Ustawa.

⁹³ Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji. Dz.U. 2015, poz. 1777.

Ogólne cele i kierunki działań dla wszystkich obszarów KPL

Cele strategiczne wspólne dla wszystkich obszarów
<ul style="list-style-type: none"> ● Uzyskanie spójności obszaru ● Poprawa dostępności obszaru ● Zachowanie i wzmacnianie atrakcyjności obszaru ● Aktywizacja obszaru ● Powiązanie obszaru z sąsiednimi strefami ● Powiązanie obszaru z terenami otaczającymi
Kierunki działań wspólne dla wszystkich obszarów
<ul style="list-style-type: none"> ● Udostępnienie doliny Brynicy przez działania porządkowe oraz umożliwienie komunikacji pieszej i rowerowej wzdłuż i w poprzek rzeki ● Wprowadzenie elementów identyfikacji wizualnej, ułatwienie orientacji w przestrzeni ● Zapewnienie poczucia bezpieczeństwa użytkowników przez wprowadzenie systemu oświetlenia obszaru wpływającego także na jego atrakcyjność nocą ● Tworzenie wygodnych i atrakcyjnych połączeń komunikacyjnych pomiędzy ważnymi punktami – dominantami krajobrazowymi i funkcjonalnymi ● Wykorzystywanie walorów obszarów o antropogenicznie przekształconej rzeźbie terenu z zachowaniem ich charakteru, z nikłą ingerencją w krajobrazy przyrodniczy i przemysłowy ● Utrzymywanie unikatowego klimatu wybranych miejsc, ich estetyki oraz autentyzmu ● Promowanie obszaru przez utworzenie interesującej oferty funkcjonalnej, bazującej na wykorzystaniu i akcentowaniu przemysłowego charakteru obszarów ● Zachowywanie wartości kulturowych obszarów, eksponowanie i wzmacnianie ich ● Wprowadzenie i uregulowanie ochrony prawnej najcenniejszych obszarów ● Wykorzystywanie walorów krajobrazowych obszarów do tworzenia wizerunku obszaru ● Wykorzystywanie wyjątkowych walorów krajobrazu dla rozwoju turystyki kulturowej ● Przeciwdziałanie wyburzeniom i niekorzystnym przekształceniom wyjątkowo cennych elementów, przez uświadomienie ich wartości i nadawanie nowej roli oraz twórcze wykorzystywanie, ożywianie i rozwijanie aktywności, a także przez wprowadzanie skutecznej ochrony prawnej ● Udostępnienie atrakcyjnych obszarów przemysłowych do zwiedzania oraz kreatywnego użytkowania, włączanie kolejnych obszarów do Szlaku Zabytków Techniki i innych systemów popularyzujących cenne obszary przemysłowe ● Organizowanie działań zachęcających do użytkowania terenów, odbywających się na obszarach o przekształconej rzeźbie terenu i charakterystycznym przemysłowym krajobrazie ● Wspieranie lokalnych inicjatyw i działań licznych stowarzyszeń, organizacja wydarzeń ● Zachowanie widoczności znaczących elementów przemysłowych i osi widokowych, harmonizowanie w krajobrazie powiązań między elementami przemysłowymi i przyrodniczymi ● Edukacja użytkowników przez wskazanie miejsc dawniej przemysłowych, a aktualnie niezachowujących swojej charakterystycznej formy oraz informacja o miejscach z zachowanymi przekształceniami, wskazanie ich krajobrazowych walorów, stanowiących o wyjątkowości terenów i potrzebie ich ochrony

strategiczne obszary o charakterze poprzemysłowym:

- najważniejsze obszary strategiczne o dużym potencjale
- obszary priorytetowe dla poszczególnych stref
- obszary bez zachowanych elementów, wolne tereny
- rejon o największej gęstości występowania elementów przemysłowych i ich wpływie na krajobraz
- rejon o dużej gęstości występowania cennych elementów poprzemysłowych i ich wpływie na krajobraz
- obszary o elementach najlepiej widocznych w krajobrazie

strategiczne obszary o charakterze przyrodniczym:

- najważniejsze obszary strategiczne, o dużym potencjale dla Parku, charakterystyczne dla niego
- pozostałe atrakcyjne obszary o dużej wartości dla Parku

rodzaje powiązań obszarów poprzemysłowych i przyrodniczych:

- najsilniejsze, bliskie powiązanie, przenikanie obszarów
- silne powiązanie krajobrazowe, sąsiadujące ze sobą obszary
- słabsze powiązanie, połączenie obszarów przez rzekę
- słabsze powiązanie, możliwość wzajemnego uatrakcyjnienia

tworzenie i powiązanie stref, budowanie spójności:

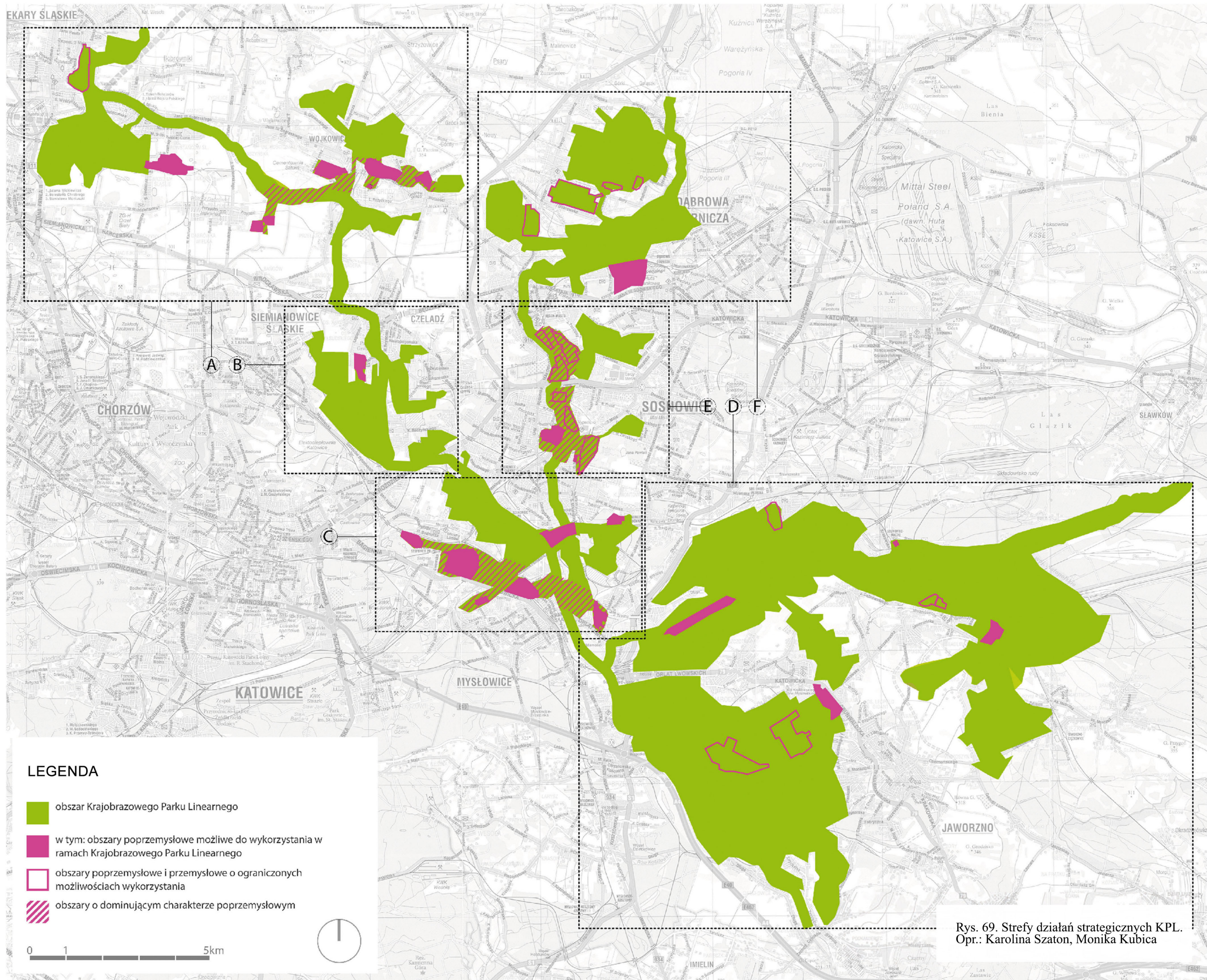
- granice głównych stref Parku o spójnym charakterze, w tym:
- granice otwarte, silne powiązanie z otoczeniem
- konieczność utworzenia powiązań między strefami
- silne powiązanie krajobrazowe stref, konieczność połączenia komunikacyjnego
- znaczące bariery przestrzenne pomiędzy strefami
- obszary nadrzeczne pełniące rolę łączącą, komunikacyjną

rejon o spójnym charakterze krajobrazu:

- rejon o charakterystycznym, wyraźnym typie krajobrazu
- silne powiązania krajobrazowe elementów
- obszary sąsiadujące, o charakterze współgrającym z Parkiem:
- obszary o charakterze przemysłowym i poprzemysłowym
- obszary o charakterze przyrodniczym

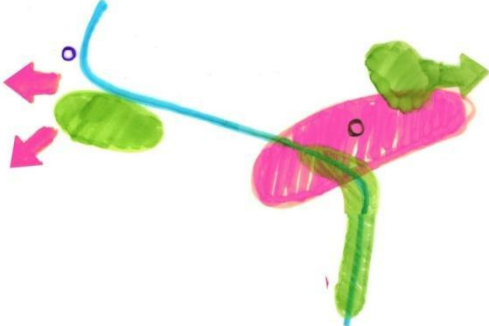

Rys. 68. Zasady kształtowania i organizacji Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemysły i Brynicy. Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

Rys. 69. Strefy działań strategicznych KPL.
Opr.: Karolina Szaton, Monika Kubica

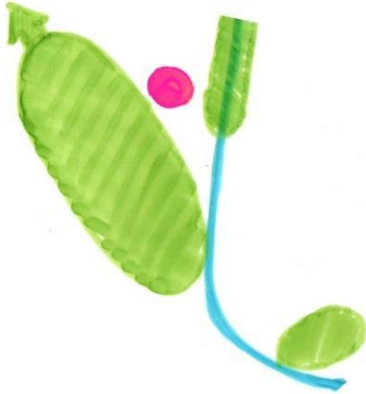
Strategia dla stref funkcjonalno-przestrzennych KPL

STREFA A	
Schemat obszaru	Wizja obszaru
	<p>Obszar o krajobrazie wyrazicie poprzemysłowym, różnorodnym i bogatym, z czytelnymi elementami postindustrialnymi. Charakterystyczny dla KPL, reprezentujący jego wartości kulturowe i krajobrazowe. Zachowane są autentyczność i tożsamość miejsca oraz charakter związany z wtórną sukcesją. Obszar utrzymuje swój klimat i unikatową estetykę, jednocześnie stając się bardziej aktywny, nastawiony na funkcje sportowe, rekreacyjne. Aktywność strefy zależna od kreatywności użytkowników. Osią obszaru jest atrakcyjna i dostępna dolina rzeki Brynicy</p>

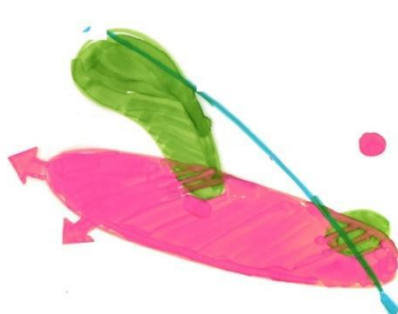
Cele strategiczne	Kierunki działań
Uzyskanie spójności obszaru	<ul style="list-style-type: none"> • Zapewnienie użytkownikowi dostępu do rzeki przez tworzenie miejsc pozwalających na bezpośredni z nią kontakt • Generowanie ruchu po rzece i wzdłuż niej, jednocześnie zapewnianie dobrej jakości towarzyszącej im infrastruktury, takiej jak miejsca odpoczynku, miejsca biwakowe, zadaszenia, kładki prowadzące na drugą stronę rzeki • Utworzenie spójnej funkcjonalnie strefy aktywności opartej na komplementarności oferty poszczególnych miejsc • Utrzymanie i wzmocnienie powiązań krajobrazowych, dobrej widoczności elementów poprzemysłowych, tworzenie punktów widokowych. Szczególne uwzględnienie oddziaływania w krajobrazie doliny Brynicy szybów kopalni Julian oraz wież kopalni Jowisz i wieży ciśnień • Działania na rzecz zachowania spójnego charakteru obszarów jako poprzemysłowych ruin, o unikalnym klimacie, budujących „genius loci” strefy

Zachowanie i wzmocnienie atrakcyjności obszaru	<ul style="list-style-type: none"> ● Objęcie ochroną przekształconych terenów doliny Brynicy sąsiadujących z (obecnie chronionym prawnie) obszarem, zapewnienie ciągłości tych terenów, objęcie obszaru ochroną krajobrazową ● Utworzenie terenów rozlewisk w celu naturalnego oczyszczania wód Brynicy i podniesienia atrakcyjności krajobrazowej ● Kontynuacja renaturalizacji obszarów przekształconych przez inicjowanie naturalnej sukcesji; ochrona terenów już zrenaturalizowanych ● Tworzenie punktów widokowych z wykorzystaniem zróżnicowanej rzeźby terenu, charakterystycznej dla obszaru ● Eksponowanie dominant i elementów o znaczeniu historycznym, charakterystycznych dla całej strefy o znaczeniu symbolicznym, budujących wizerunek obszaru
Aktywizacja obszaru	<ul style="list-style-type: none"> ● Wykorzystywanie atrakcyjności obszaru z widocznymi elementami przekształceń rzeźby terenu jako scenografii do aktywnego wypoczynku, spędzania czasu w niepowtarzalnym otoczeniu ● Wykorzystywanie obszarów nadrzecznych jako szczególnie aktywnych, generujących ruch ● Utworzenie bogatej oferty rekreacyjno-sportowej na rozległym terenie przemysłowym w Piekarach Śląskich, korzystając z walorów krajobrazowych i rzeźby terenu. Połączenie funkcji sportowej z przyrodniczą ● Zapewnienie różnorodności oferty funkcjonalnej przystosowanej do każdej grupy użytkowników ● Zapewnienie atrakcyjności terenów przez cały rok, umożliwienie korzystania z nich o każdej porze dnia ● Aktywizacja ekonomiczna przez inicjowanie turystyki biznesowej ● Organizowanie działań zachęcających do użytkowania terenów w ramach okazjonalnych wydarzeń, odbywających się na obszarach o przekształconej rzeźbie terenu i charakterystycznym przemysłowym krajobrazie ● Umożliwienie i rozwijanie istniejących w strefie aktywności: zwiedzania cennych i ciekawych obszarów przemysłowych, fotografowania, gier typu paintball ● Udostępnienie i zabezpieczenie porzuconych obszarów przemysłowych, pozwalanie na nowe, kreatywne wykorzystywanie i realizację oddolnych inicjatyw ● Wprowadzanie nowych, różnorodnych funkcji opierających się na interakcji z otoczeniem, wykorzystujących układ i skalę elementów takich jak: wspinaczka, parkur, rowery mtb i bmx, itp

	<ul style="list-style-type: none"> Organizowanie wydarzeń promujących obszar w ramach strefy i wykorzystujących ich nietypowy charakter oraz lokalizację strefy na terenach pozamiejskich i jednocześnie dobrze dostępnych; m.in. festiwale, koncerty, nietypowe zawody sportowe
Uzyskanie rangi ponadlokalnej	<ul style="list-style-type: none"> Wykorzystywanie charakteru obszaru w celu zmiany wizerunku regionu, prowadzenie działań przyczyniających się do poprawy tego wizerunku Organizowanie cyklicznych imprez i wydarzeń plenerowych, skupiających różnorodne grono użytkowników – promowanie tym samym konkretnych miejsc krajobrazowych Wykorzystanie dogodnej lokalizacji obszaru względem komunikacji drogowej Wprowadzanie atrakcyjnych funkcji o zasięgu ponadlokalnym, niepojawiających się jeszcze w okolicznych rejonach, mogących przyciągnąć uwagę użytkowników także spoza strefy Wykorzystywanie walorów historycznych i kulturowych o randze regionalnej i ponadregionalnej; aktywna ochrona i promocja cennych obiektów i obszarów, przede wszystkim unikatowej w skali kraju, dobrze zachowanej, cementowni Grodziec
Powiązanie obszaru z sąsiednimi strefami	<ul style="list-style-type: none"> Otwarcie terenu na sąsiadujące z nim strefy, utworzenie spójnej komunikacji ze strefą F, wzmocnienie relacji połączenia doliną Brynicy ze strefą B
Powiązanie obszaru z otaczającymi terenami	<ul style="list-style-type: none"> Utworzenie połączeń przestrzennych i funkcjonalnych z sąsiadującymi, istotnymi obszarami o charakterze przemysłowym na terenie Bytomia Ułatwienie komunikacji i zachowanie kontynuacji krajobrazu

STREFA B	
Schemat obszaru	Wizja obszaru
	<p>Obszar o charakterze naturalnym, bez widocznych antropogenicznych przekształceń rzeźby terenu. Jest zieloną wyspą pomiędzy obszarami zurbanizowanymi. Znajduje się tu dobrze funkcjonujący ważny obszar po kopalni Saturn, który jest atrakcyjną dominantą strefy. Jednocześnie obszar pełni funkcję łącznika pomiędzy dwiema, silnie oddziałującymi strefami Parku, pozwalając na sprawną i atrakcyjną komunikację wzdłuż rzeki.</p>

Cele strategiczne	Kierunki działań
Sprawna i atrakcyjna komunikacja wzdłuż i w poprzek rzeki	<ul style="list-style-type: none"> ● Uatrakcyjnienie doliny rzeki przez otwarcie na nią i komunikacyjne połączenie terenów przyległych, których naturalny charakter szczególnie współgra w krajobrazie z rzeką
Zachowanie i wzmacnianie atrakcyjności obszaru	<ul style="list-style-type: none"> ● Utrzymanie naturalnego charakteru obszaru ● Udostępnienie obszaru przez utworzenie ścieżek rowerowych, spacerowych, do jazdy na rolkach, możliwość nieograniczonego korzystania z zasobów przyrodniczych, zapewnienie bezpieczeństwa użytkownikom ● Utworzenie stref wypoczynku dla dzieci, osób starszych, miejsc przeznaczonych do biwakowania, uprawiania sportu, miejsc przeznaczonych dla zwierząt, „ścieżek zdrowia” ● Umożliwienie bezpośredniego kontaktu z rzeką ● Ochrona terenów przyrodniczo cennych, zlokalizowanych we wschodniej części obszaru ● Wzmocnienie oddziaływania obszaru dawnej kopalni Saturn, udostępnianie do zwiedzania ● Rozwijanie działalności Galerii Elektrownia, funkcjonującej w zabudowaniach po elektrowni kopalni Saturn, poszerzanie ciekawej oferty kulturalnej, dbałość o wysoki poziom artystyczny, wprowadzanie dodatkowych funkcji uzupełniających ofertę Galerii ● Ochrona i zachowanie w krajobrazie elementów kopalni, a także okolicznych osiedli robotniczych
Aktywizacja obszaru	<ul style="list-style-type: none"> ● Inicjowanie wydarzeń, imprez plenerowych, warsztatów, rodzinnych zawodów sportowych, pikników, działań artystycznych, zabaw dla dzieci ● Pozostawienie miejsca na kreatywne wykorzystanie obszaru przez użytkowników, udostępnienie materiałów mogących służyć jako siedziska, stoły, miejsca zabaw, gier ● Organizacja wydarzeń artystycznych i kulturalnych związanych z działaniem Galerii Elektrownia
Powiązanie z sąsiednimi strefami i obszarami	<ul style="list-style-type: none"> ● Powiązanie przestrzenno-funkcjonalne terenu z przylegającymi obszarami rekreacyjnymi, wprowadzenie systemu szlaków kajakowych ● Udostępnienie obszarów przyległym obszarom zurbanizowanym przez zapewnienie spójnych połączeń ścieżek pieszych i rowerowych

Strefa C	
Schemat	Wizja obszaru
	<p>Silnie oddziałująca strefa w skali ponadlokalnej, będąca kluczowym obszarem dla Parku.</p> <p>W krajobrazie widoczne są połączenia elementów przemysłowych i przyrodniczych. Oba elementy są tutaj bardzo cenne i występują w dużym natężeniu. Zachowana jest różnorodność krajobrazów, a jednocześnie cały obszar jest bardzo spójny przestrzennie i krajobrazowo.</p> <p>Obszar przyciąga swoją ofertą funkcjonalną i specyficznym wizerunkiem. Strefa aktywności atrakcyjna dla mieszkańców aglomeracji górnośląskiej. Obszary wykorzystują bliskość rzeki przez tworzenie miejsc pozwalających na bezpośredni kontakt z przyrodą</p>

Cele strategiczne	Kierunki działań
Poprawa spójności obszaru	<ul style="list-style-type: none"> ● Połączenie przestrzenno-funkcjonalne terenów zespołu krajobrazowo-przyrodniczego z atrakcyjnymi, przekształconymi antropogenicznie terenami przemysłowymi w sąsiedztwie ● Utworzenie spójnego funkcjonalnie obszaru aktywności, opartego na terenach przemysłowych i zapewnienie komplementarności oferty poszczególnych miejsc ● Całościowe potraktowanie obszarów przemysłowych w rejonie Katowic-Szopienic i Mysłowic, zachowywanie ich spójnego charakteru i wyraźnych powiązań krajobrazowych. Wzmacnianie ich powiązań z sąsiadującymi obszarami o charakterze przyrodniczym ● Zachowanie dobrej widoczności znaczących elementów przemysłowych, ze szczególnym uwzględnieniem wieży ciśnień na terenie huty Uthemanna oraz obiektów KWK Mysłowice i ich powiązań w krajobrazie ● Utworzenie i wzmocnienie powiązań przestrzennych oraz funkcjonalnych pomiędzy rejonem intensywnie występujących, wartościowych obszarów przemysłowych Szopienic i Mysłowic a obszarami przemysłowymi na terenie Sosnowca. Wykorzystanie do tego celu terenów nadrzecznych

	<ul style="list-style-type: none"> ● Zagospodarowanie terenu po zakładach Radocha pomiędzy Czar-ną Przemszą i Brynicą jako obszaru łączącego, umożliwiającego sprawną komunikację pomiędzy częściami wschodnią i zachodnią strefy oraz ściśle związane przestrzennie z rzekami ● Objęcie ochroną przekształconych terenów sąsiadujących z obecnie prawnie chronionym zespołem przyrodniczo-krajobrazowym, zapewnienie ciągłości tych terenów, objęcie ochroną obszarów cennych przyrodniczo zlokalizowanych po wschodniej stronie rzeki, objęcie całego obszaru ochroną krajo-brazową
Zachowanie i wzmocnienie atrakcyjności obszaru	<ul style="list-style-type: none"> ● Szczególne wykorzystanie różnorodnej rzeźby terenu do utworzenia atrakcyjnej oferty funkcjonalnej ● Zachowanie naturalnego charakteru i ochrona niewielkiego ob-szaru leśnego, zlokalizowanego po wschodniej stronie rzeki, po-prawa stanu infrastruktury, zapewnienie bezpieczeństwa użyt-kownikom ● Wzmocnienie powiązań krajobrazu przemysłowego z naturalnym – szczególny potencjał strefy ● Zachowywanie różnorodności krajobrazowej w ramach strefy, miejskiego lub otwartego charakteru obszarów
Aktywizacja obszaru	<ul style="list-style-type: none"> ● Utworzenie bogatej oferty funkcjonalnej na terenach po dawnych zwałowiskach huty Uthemanna i tzw. szabelni, połączonych z terenami huty, przy wykorzystaniu walorów krajobrazowych i rzeźby terenu ● Zapewnienie różnorodnych funkcji przystosowanych do każdej grupy użytkowników oraz zapewnienie atrakcyjności terenów przez cały rok o każdej porze dnia ● Aktywizacja ekonomiczna przez inicjowanie turystyki biznesowej ● Umożliwienie i poszerzenie zasięgu oddziaływania istniejących w strefie aktywności, w szczególności rozwiniętych na terenie hu-ty Uthemanna sportów motorowych ● Rozwijanie wprowadzonych na obszarach przemysłowych funkcji i wzmocnienie ich roli aktywizującej obszar; w szczególności rozwijanie i poszerzenie działalności muzeum Walcownia Cynku ● Wprowadzanie nowych, różnorodnych funkcji opierających się na większej interakcji z przestrzenią, wykorzystujących nietypowy układ i różnorodną skalę elementów oraz duże obszary porzucone z możliwością do wykorzystania

	<ul style="list-style-type: none"> • Wzmacnianie powiązań z terenami śródmiejskimi i nadawanie strefie roli zaplecza rekreacyjnego dla tych terenów, rozwijanie i różnicowanie oferty funkcjonalnej, z uwzględnieniem sąsiedztwa obszarów o różnorodnym charakterze
Uzyskanie rangi ponadlokalnej	<ul style="list-style-type: none"> • Organizowanie cyklicznych imprez i wydarzeń plenerowych tematycznych i ogólnych, skupiających różnorodne grono użytkowników i promowanie tym samym, konkretnych „miejsc” krajobrazowych • Wykorzystanie dogodnej lokalizacji obszaru w sąsiedztwie ośrodków silnie zurbanizowanych, miejskich oraz w sąsiedztwie głównych dróg komunikacji drogowej • Wprowadzanie atrakcyjnych funkcji o zasięgu ponadlokalnym, które zainteresują użytkowników spoza strefy, w szczególności z terenów miejskich Katowic, z racji ich bliskiego sąsiedztwa i powiązania z obszarami tej strefy • Wykorzystanie bliskiego sąsiedztwa bardzo atrakcyjnych elementów (Nikiszowiec, Giszowiec, Galeria Szyb Wilson) • Wykorzystywanie walorów historycznych i kulturowych strefy, mających znaczenie regionalne i ponadregionalne, w szczególności związanych z rozwojem hutnictwa cynku
Powiązanie z terenami otaczającymi	<ul style="list-style-type: none"> • Utworzenie atrakcyjnego powiązania komunikacyjnego terenów zachodnich strefy z niewielkim obszarem leśnym po wschodniej stronie Czarnej Przemszy (wykorzystanie doliny rzek Brynicy i Czarnej Przemszy) • Powiązanie przestrzenno-funkcjonalne z terenami przemysłowymi huty Uthemanna • Wykorzystanie bliskości atrakcyjnych terenów przemysłowych na terenie Katowic w bliskim sąsiedztwie strefy, wzmacnianie powiązań przestrzennych i kontynuacja funkcjonalna
Powiązanie obszaru z sąsiednimi strefami	<ul style="list-style-type: none"> • Otwarcie strefy na współtworzenie oferty funkcjonalnej z Parkiem Tysiąclecia w Sosnowcu

STREFA D	
Schemat obszaru	Wizja obszaru
	<p>Obszar o charakterze leśnym, cenny przyrodniczo. Funkcjonuje jako teren rekreacyjny, turystyczny, zielone zaplecze pobliskich miast. Wykorzystuje potencjał zasobów środowiska naturalnego, przede wszystkim dolinę rzeki Białej Przemszy. Oferta funkcjonalna obszaru uzupełniana dzięki interesującym, unikatowym miejscom poprzemysłowym.</p>

Cele strategiczne	Kierunki działań
Zachowanie i wzmocnienie atrakcyjności obszaru	<ul style="list-style-type: none"> • Zachowanie szczególnie krajobrazowego i naturalnego charakteru doliny Białej Przemszy, umożliwienie bezpośredniego kontaktu użytkowników z rzeką, wykorzystanie rzeki do tworzenia atrakcyjnych miejsc, przystanków krajobrazowych • Ochrona cennych przyrodniczo terenów, tworzenie spójnych systemów obszarów chronionych powiązanych z terenami przyrodniczymi, ochrona poprzemysłowych elementów antropogenicznie przekształconej rzeźby terenu • Rozwijanie oferty funkcjonalnej zrenaturalizowanych terenów z poszanowaniem naturalnego charakteru i krajobrazu obszaru • Udostępnienie wewnętrznych powiązań i połączenie między sobą oraz z doliną Białej Przemszy terenów antropogenicznie przekształconych, będących atrakcją obszaru • Utworzenie rozległych terenów rozlewiskowych Białej Przemszy na wskazanych obszarach • Wykorzystanie dogodnej lokalizacji względem głównych dróg komunikacji drogowej, atrakcyjnego zaplecza przyrodniczego oraz charakteru poprzemysłowego obszaru powyrobiskowego „Maczki-Bór” w celu utworzenia na tym terenie parku przemysłowo-technologicznego, z zachowaniem formy przekształconej rzeźby terenu • Edukacja ekologiczna przez kreatywne sposoby przekazywania informacji • Wykorzystanie potencjału elementów poprzemysłowych jako uzu-

	pełniających i urozmaicających duży powierzchniowo teren o charakterze przyrodniczym
--	--

cd. tabeli 17

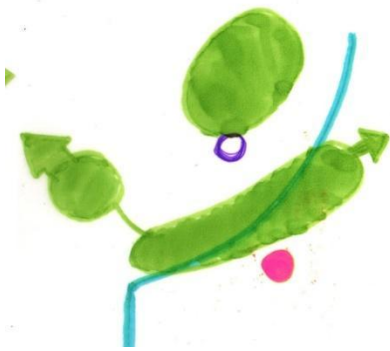
Aktywizacja obszaru	<ul style="list-style-type: none"> • Aktywizacja ekonomiczno-gospodarcza północnej części Parku przez utworzenie parku przemysłowo-technologicznego • Aktywizacja ekonomiczna przez inicjowanie turystyki biznesowej • Umożliwienie, wzmacnianie i poszerzanie zasięgu istniejących funkcji w strefie aktywności, przede wszystkim zwiedzania cennych i ciekawych obszarów poprzemysłowych • Wprowadzanie nowych, bardziej aktywizujących funkcji, wykorzystujących potencjał poszczególnych obszarów • Wzmacnianie funkcji generujących ruch w strefie; potraktowanie obszarów poprzemysłowych jako istotnych punktów na trasie, uatrakcyjnających jej ofertę rekreacyjną i turystyczną • Priorytetowe potraktowanie aktywizacji obszaru cementowni Szczakowa z racji dużego potencjału oraz bliskości cennych obszarów o charakterze przyrodniczym
Powiązanie z terenami otaczającymi	<ul style="list-style-type: none"> • Wykorzystanie lokalizacji strefy jako fragmentu większego systemu zieleni do tworzenia powiązań z tym systemem i korzystania z jego walorów, otwarcie strefy na zewnętrzne obszary Parku • Wykorzystanie lokalizacji terenu – z obszarem zurbanizowanym, uatrakcyjnienie i udostępnienie szczególnie miejsc styku z miastem, w celu wygenerowania ruchu do wewnątrz obszaru
Powiązanie obszaru z sąsiednimi strefami	<ul style="list-style-type: none"> • Wprowadzenie systemu ścieżek pieszych, rowerowych i kajakowych, umożliwiających sprawną komunikację między strefami

STREFA E

Schemat obszaru	Wizja obszaru
	<p>Obszar o wyraźnym charakterze miejskim, powiązany i spójny z miastem. Stwarza wyjątkową scenografię dla wydarzeń i aktywności w mieście, jest chętnie użytkowany. Obszar dostępny, pozwalający na inwencję użytkownika oraz odpoczynek w przyjaznym otoczeniu. Strefa o dużym zagęszczeniu elementów poprzemysłowych, zachowująca unikalny klimat. Przestrzennie mocno powiązana z rzeką i wykorzystująca jej potencjał</p>

Cele strategiczne	Kierunki działań
Zachowanie i wzmocnienie atrakcyjności obszaru	<ul style="list-style-type: none"> ● Rozwijanie oferty funkcjonalnej parków miejskich ● Umożliwienie integracji funkcjonalno-przestrzennej parków przez udostępnienie doliny Czarnej Przemszy łączącej parki miejskie ● Tworzenie wyjątkowych miejsc, punktów widokowych nad rzeką atrakcyjnych krajobrazowo, pozwalających dostrzec unikalny i wyjątkowy charakter obszaru ● Utrzymywanie i eksponowanie wyjątkowego charakteru krajobrazu przemysłowego całej strefy, zachowanie dużej intensywności występowania różnorodnych elementów postindustrialnych ● Eksponowanie akcentów i dominant o charakterze przemysłowym tworzących klimat całej strefy
Aktywizacja obszaru	<ul style="list-style-type: none"> ● Kreowanie roli rzeki jako głównej osi komunikacyjnej, krajobrazowej i aktywizacyjnej obszaru ● Pozostawienie miejsca na kreatywne wykorzystanie obszaru doliny rzeki przez użytkowników, udostępnienie materiałów mogących służyć jako siedziska, stoły, miejsca zabaw, gier ● Kreowanie przestrzeni nadrzecznej jako przestrzeni ruchu, przestrzeni dynamicznej, inicjującej integrację użytkowników, przy jednoczesnym zapewnieniu elementów infrastruktury do wspólnych gier, zabawy, odpoczynku ● Wprowadzenie nowych, różnorodnych funkcji wykorzystujących niezwykle charakter krajobrazu na obszarach porzuconych i nieczynnych ● Udostępnianie obszarów dla mieszkańców okolicznych terenów miejskich, wspieranie lokalnych inicjatyw, działalności artystycznej. Umożliwienie użytkowania przestrzeni w sposób kreatywny przez zastosowanie odpowiednich elementów zagospodarowania ● Umożliwienie aktywnego wypoczynku i rekreacji oraz uprawiania sportów na obszarach przemysłowych w odpowiedzi na współczesne zapotrzebowanie na takie tereny na obszarach zurbanizowanych
Wzmocnienie związku z obszarami śródmiejskimi	<ul style="list-style-type: none"> ● Wykorzystanie lokalizacji strefy wśród terenów zurbanizowanych do generowania aktywności wzdłuż rzeki i wzmocnienie powiązań przestrzennych z terenami mocno zurbanizowanymi ● Organizowanie wydarzeń kulturalnych, kina letniego, gier i zabaw oraz innych aktywności w obszarze doliny rzeki uatrakcyjniających ofertę funkcjonalną miasta

	<ul style="list-style-type: none"> Wzmocnienie powiązań funkcjonalnych, wprowadzanie funkcji o charakterze miejskim oraz rekreacyjnym. Uzupełnienie oferty funkcjonalnej miasta o brakujące, potrzebne tereny aktywnego wypoczynku
Sprawna i atrakcyjna komunikacja wzdłuż rzeki	<ul style="list-style-type: none"> Udostępnienie przejścia wzdłuż rzeki osobom starszym i niepełnosprawnym

STREFA F	
Schemat obszaru	Wizja obszaru
	<p>Obszar umożliwiający powiązanie i komunikację pomiędzy sąsiednimi strefami a obszarem rekreacyjnym w rejonie Pogorii, otwierający obszar Parku na tereny zewnętrzne. Dobrze dostępny, o dominującym charakterze przyrodniczym. Na południu utrzymuje charakter miejski, jest powiązany z obszarami śródmiejskimi i stanowi dla nich atrakcyjną, dostępną, dobrej jakości przestrzeń.</p>

Cele strategiczne	Kierunki działań
Poprawa dostępności obszaru	<ul style="list-style-type: none"> Otwarcie strefy na tereny zewnętrzne Parku Nadanie nowej funkcji obszarom niezagospodarowanym, szczególny nacisk położony na zagospodarowanie terenów nadrzecznych Nadawanie nowego przeznaczenia obszarom przemysłowym Wprowadzenie powiązań z miastem oraz z okolicznymi terenami zielonymi, w szczególności usprawnianie komunikacji pieszej i rowerowej
Zachowanie i wzmacnianie atrakcyjności obszaru	<ul style="list-style-type: none"> Rozwijanie oferty funkcjonalnej Parku Zielona w Dąbrowie Górniczej, umożliwienie połączenia tych terenów z pozostałymi obszarami strefy za pomocą doliny rzecznej Zachowanie naturalnego charakteru większości obszarów oraz charakteru miejskiego południowej części strefy Utworzenie przestrzeni bardziej bezpiecznej, przyjaznej, atrakcyjnej dla mieszkańców okolicznych terenów

Aktywizacja obszaru	<ul style="list-style-type: none"> ● Wykorzystanie do działań aktywizacyjnych szczególnie obszaru Parku Zielona oraz przemysłowych terenów położonych w południowej części strefy ● Poszerzenie oferty aktywnego spędzania czasu w Parku Zielona ● Wprowadzenie nowych, różnorodnych funkcji wykorzystujących charakter krajobrazu; wprowadzanie przede wszystkim funkcji o charakterze miejskim oraz rekreacyjnym
Wzmacnianie związku z obszarami śródmiejskimi	<ul style="list-style-type: none"> ● Zachowanie miejskiego charakteru południowej części strefy ● Wzmocnienie roli terenów przemysłowych w południowej części strefy jako terenów spójnych i połączonych z obszarem zamku w Będzinie ● Wzbogacenie i uzupełnienie oferty funkcjonalnej Będzina i Dąbrowy Górniczej przez nadanie odpowiednich funkcji obszarom przemysłowym w południowej części strefy ● Poprawa dostępności obszarów, poprawa powiązań przestrzennych i komunikacyjnych z terenami miejskimi
Powiązanie z terenami otaczającymi	<ul style="list-style-type: none"> ● Otwarcie strefy na tereny zewnętrzne Parku, szczególnie tereny rekreacyjne Pogorii, wzmocnienie ich powiązań funkcjonalno-przestrzennych
Powiązanie obszaru z sąsiednimi strefami	<ul style="list-style-type: none"> ● Wzmocnienie powiązań funkcjonalno-przestrzennych między sąsiadującymi strefami

4. PODSUMOWANIE

4.1. Synteza założeń Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy

Współczesne miasta i regiony postindustrialne zmagają się ze swoją historią i jej echem w postaci pozostałości po dawnym przemyśle. Obszary o antropogenicznie przekształconej rzeźbie terenu oraz „ziewące pustką” budowle przemysłowe, mimo swojego indywidualnego charakteru, pozostają zazwyczaj „bez życia”, jako zapomniane miejsca, docenione tylko przez nielicznych. Tymczasem odnalezienie tożsamości tkwiącej w wizerunku przemysłowym w dobie globalizacji wydaje się niezmiernie ważne, a działania zmierzające do podkreślenia potencjału krajobrazu przemysłowego zapoczątkowały już na szeroką skalę i z pozytywnym skutkiem kraje Europy Zachodniej. Jednocześnie pojawia się problem sposobu kierowania procesu odnowy. Różnorodność i mnogość problemów, wynikających z głębokich zmian struktury przemysłu w ostatnich dziesięcioleciach, wymaga wskazania konkretnego pomysłu i strategii na to, aby nadać obszarom postindustrialnym nową wartość i funkcje, wykorzystując ich znaczenie historyczne i szczególną symbolikę. Tym bardziej, że to właśnie przemysłowe obszary ukształtowały regiony postindustrialne takimi jakimi są obecnie i miały wpływ nie tylko na zmiany przestrzenne w naturalnym środowisku, lecz głęboko zakorzeniły się w kulturze jako historyczna codzienność – krajobraz, w którym dorastali nasi przodkowie.

Jednym ze stosowanych kierunków odnowy, przyjętych jako wyznacznik do tworzenia niniejszej koncepcji KPL, jest kształtowanie rozległych struktur przestrzenno-funkcjonalnych, bazujących na swoim przemysłowym wizerunku i charakterze. Struktury te swoje działania opierają na rewitalizacji poszczególnych obszarów – tworzeniu „nowej jakości” inicjującej kolejne przedsięwzięcia oraz na aktywizacji całego założenia.

Na przykładzie obszaru dolin rzek Przemszy i Brynicy, zlokalizowanego we wschodniej części aglomeracji górnośląskiej, a więc na przykładzie regionu typowo poprze-

mysłowego powstała koncepcja Krajobrazowego Parku Linearnego. Za najważniejszą wytyczną do tworzenia tego obszaru funkcjonalnego przyjęto zachowanie elementów i terenów przemysłowych, w tym antropogenicznych przekształceń rzeźby terenu w jak najmniej zmienionej formie i wyrazie estetycznym, jednak odnajdujących swoją funkcję w dzisiejszych czasach.

Działania w obrębie Parku mają promować sposób myślenia o przekształceniach terenów i obiektów przemysłowych w kategoriach ochrony ich oryginalnego wyrazu oraz naturalnej sukcesji. Działania te stoją w opozycji do traktowania przedmiotowych obszarów jako wymagających odtworzenia naturalnej rzeźby terenu i traktowania budowl jako wymagających remontu w celu ujednolicenia ich z otoczeniem.

Jednocześnie niezwykle istotne dla obszaru dolin Przemszy i Brynicy, a także dla wizerunku całej aglomeracji, jest akcentowanie w procesie tworzenia KPL związków terenów przyrodniczych i przemysłowych, które ubogacają się wzajemnie funkcjonalnie i krajobrazowo. Okazuje się bowiem, że przyroda, która wydaje się pozostawać w sprzeczności z przemysłem, jest na Śląsku niezwykle bogata i atrakcyjna, a obszary przemysłowe mają ogromny potencjał. W monografii wskazano i scharakteryzowano kilka rodzajów oddziaływań mających wpływ na kierunki kształtowania obszarów.

Działania w obrębie KPL przebiegają wieloaspektowo. Najważniejsze z nich to:

- Przywracanie nieużytkowanych terenów mieszkańcom miast. Obszary przemysłowe często wyłączone są z przestrzeni publicznej i stanowią raczej niedostępne, czasem niebezpieczne miejsce. KPL stawia sobie za zadanie nie tylko udostępnienie tych terenów, lecz także wykorzystanie ich charakteru do tworzenia interesujących, atrakcyjnych przestrzeni.
- Ochrona krajobrazu oraz ochrona obszarów cennych przyrodniczo zintegrowanych ze wskazanymi przemysłowymi o antropogenicznie przekształconej rzeźbie terenu. Dzięki temu wspomaga się naturalną sukcesję obszarów przekształconych i nadaje się im rangę obszarów wartościowych ekologicznie.
- Uzupełnianie i wzbogacanie ekosystemów oraz tworzenie powiązań z zewnętrzną siecią terenów otwartych oraz terenów leśnych. Działania te przyczyniają się do zwiększania i integrowania obszarów przyrodniczych oraz przeciwdziałania suburbanizacji oraz do kierowania inwestycji infrastrukturalnych do wewnątrz miast.
- Wzmacnianie powiązań przestrzenno-funkcjonalnych obszarów, a przez to przyczynianie się do polepszenia działania miast i ich oferty funkcjonalnej.

- Wzbogacenie przestrzeni terenów mieszkaniowych i poprawa atrakcyjności regionu przez udostępnienie bogatej oferty terenów wypoczynkowo-rekreacyjnych i przyrodniczych.

- Integrowanie przestrzenne, funkcjonalne i krajobrazowe obszarów w obrębie Parku przez poprawę ich dostępności oraz polepszenie możliwości wzajemnych oddziaływań i promowanie miejsc wcześniej wyłączonych z użytkowania.

- Aktywizacja obszaru dolin rzek Przemszy i Brynicy, nadanie rzece istotnego znaczenia nie tylko jako środek komunikacji, lecz także jako przestrzeń kreująca niezwykle „miejsca”.

- Rozwój ekonomiczny i gospodarczy regionu przez prowadzenie w obrębie Parku turystyki biznesowej i jej promowanie.

- Kreowanie marki regionu przez działania promujące Park i jego zasoby, w tym unikalne walory regionu śląsko-zagłębiowskiego.

- Propagowanie i rozpowszechnianie kreatywnych działań opierających się na planowaniu elastycznym, wspierającym lokalne inicjatywy i partycypację społeczną w procesie projektowania oraz nietypowe, interesujące środki i formy rozwiązań, zarówno funkcjonalnych, formalnych, jak i estetycznych.

- Wdrażanie innowacyjnych form organizacji opierających się na aktywizacji i hierarchiczności działań, poprzedzanie kosztownych inwestycji działaniami drobnymi systemowymi, promującymi obszar na długo przed złożonymi procesami rewitalizacji poszczególnych miejsc.

- Bazowanie na miejscowych kreacjach przestrzeni w różnych punktach obszaru Parku, nadawanie im hierarchicznej rangi – wskazanie obszarów szczególnie istotnych dla działania Parku, w całej rozciągłości jego rozwoju i następujących działań realizacyjnych.

Monografia ma wymiar koncepcyjny, jednak wykracza poza założenia tylko teoretyczne – po uzupełnieniu badań przez grono specjalistów innych branży, koncepcja lub jej elementy mogłyby zostać zrealizowane. Kolejne kroki, przybliżające koncepcję do etapu realizacyjnego, które nie są bezpośrednim tematem pracy to w szczególności: uzupełnienie o zagadnienia ekonomiczne takie jak wskazanie źródeł finansowania, wskazanie potencjalnych beneficjentów i interesariuszy, opracowanie procesów zarządzania KPL, analizy środowiskowe w celu szczegółowego wskazania walorów przyrodniczych obszaru, analiza stanu technicznego i możliwości przekształceń obiektów przemysłowych, analiza prawna i wskazanie możliwości oraz koniecznych kierunków zmian w istniejącym ustawodawstwie, określenie zarysu horyzontu czasowego realizacji oraz etapowanie przedsięwzięć, sporządzenie biznesplanu będącego podsta-

wą działań ekonomicznych, określenie metod monitorowania zachodzących zmian, a także sporządzenie szczegółowych zadań stanowiących podstawę realizacji koncepcji. Możliwe i wskazane jest powiązanie niektórych kierunków przekształceń z procesami rewitalizacyjnymi prowadzonymi w poszczególnych gminach, na przykład przez wdrażanie elementów koncepcji do Gminnych Programów Rewitalizacji. Programy te, obejmują w swoim wymiarze procesy związane z partycypacją społeczną, która także powinna zostać uwzględniona pod kątem wdrażania koncepcji KPL.

Na podstawie wyżej wymienionych wniosków i dobrych praktyk, można stwierdzić, że możliwe jest wykreowanie w regionie takiej struktury funkcjonalno-przestrzennej, która odpowiada na wiele współczesnych problemów. Przede wszystkim struktura ta korzysta z potencjału regionu przemysłowego. Opiera swoją koncepcję na akcentowaniu roli krajobrazu oraz powiązaniu jego elementów. Poprawia wizerunek regionu i jego percepcję, a także przyczynia się do łamania stereotypów „czarnego Śląska”. Jednocześnie założenia KPL wpisują się w kierunek przyrodniczy, określony dla odnowy i przekształceń terenów zdegradowanych w obrębie KPL i dowodzą o jego trafności i słuszności dla tego obszaru. Ponadto wspomniane założenia są zgodne z najważniejszymi dokumentami strategicznymi i planistycznymi w skalach krajowej, regionalnej i lokalnej oraz wpisują się we współczesne tendencje planistyczne i urbanistyczne.

4.2. Krajobrazowy Park Linearny Doliny Przemszy i Brynicy w świetle obszarów funkcjonalnych określonych przez KPZK 2030

Nowe, zintegrowane podejście do rozwoju terytorialnego w polityce regionalnej i przestrzennej znalazło w Polsce wyraz, m.in. w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Wprowadzone przez ten dokument kategorie obszarów funkcjonalnych umożliwiają planowanie rozwoju niezależnie od podziałów administracyjnych, w odniesieniu do potencjału endogenicznego regionu. Równoległe do oficjalnych obszarów funkcjonalnych powstają, lub już istnieją, struktury organizacyjno-przestrzenne, które nie są formalnie obszarami funkcjonalnymi zdefiniowanymi przez KPZK 2030, jednak mają ich cechy i realizują założenia oraz idee polityki zintegrowanej. Na fakt ten zwraca uwagę Krzysztof Rosenkiewicz⁹⁴, analizując struktury po-

⁹⁴ Rosenkiewicz K.: Obszary funkcjonalne jako nowa kategoria polityki regionalnej i polityki przestrzennej w Polsce,” *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*”, nr 17-18, 2012, s. 71-88.

dobne do obszarów funkcjonalnych, powstałe przed wprowadzeniem ich definicji przez KPZK 2030. Na podstawie badań wskazuje on zagrożenia, które mogą wystąpić w obecnym systemie oraz podaje propozycje legislacyjne i organizacyjne, mogące przyczynić się do uniknięcia tych zagrożeń. Istnieją zatem przesłanki, że obecne narzędzia prawne dotyczące obszarów funkcjonalnych wymagają uzupełnienia i objęcia swoim zakresem szerszej gamy możliwości i problemów występujących w poszczególnych regionach. Przykładem może być zagadnienie poruszane przez Bartosza Bartosiewicza⁹⁵, dotyczące delimitacji miejskich obszarów funkcjonalnych ośrodków lokalnych. Sygnalizuje on, że brakuje opracowań naukowych dotyczących tego obszaru badań, co generuje liczne problemy przy realnym delimitowaniu ośrodków lokalnych. Gminy korzystają z dokumentów dotyczących ośrodków wojewódzkich lub subregionalnych, niedopasowanych skalą i problemami do tych o mniejszym zasięgu oddziaływań. Istotne jest zatem poszerzenie tematu obszarów funkcjonalnych, umożliwienie planowania w ich obrębie w różnych skali, zasięgu i sile oddziaływań, odpowiadających na różnorodne problemy poszczególnych regionów i typów przestrzeni, w tym obszarów przyrodniczych, kulturowych, zurbanizowanych. Na skutek braku opracowań niektórych zagadnień dotyczących obszarów funkcjonalnych – braku odpowiedniego punktu odniesienia dla władz samorządowych gmin – nadal będą powstawały obszary podobne do tych zdefiniowanych przez KPZK 2030, jednak narażone na zagrożenie niepowodzeniem procesu rozwoju⁹⁶. Warto obserwować proces budowania i rozwój struktur o znamionach obszarów funkcjonalnych, a także próbować tworzyć nowe struktury, uwzględniając kryteria i metodykę inną niż opisana w KPZK 2030. Krajobrazowy Park Linearny (KPL) jest przykładem autorskiego podejścia do tak pojmowanej idei obszarów funkcjonalnych. Istota KPL to koncepcja, delimitacja i strategia inicjowania oraz rozwoju dla całego założenia, budowana na podstawie analizowanych związków krajobrazowych dwu kategorii obszarów – przyrodniczych i przemysłowych. W myśl typologii przyjętej przez KPZK 2030 obszar KPL mógłby być traktowany jako teren kształtowania potencjału rozwojowego, wymagający programowania działań ochronnych. Pierwsza kategoria dotyczy obszarów, których potencjał tkwi w wartościach endogenicznych, takich jak obszary cenne przyrodniczo, druga dotyczy obszarów ochrony krajobrazów kulturowych. Koncepcja KPL zakłada podejście do tych oddzielnie traktowanych wartości w sposób bardziej zinte-

⁹⁵ Bartosiewicz B.: Delimitacja obszarów funkcjonalnych małych i średnich miast w regionie łódzkim, „Studia Miejskie”, t. 18, 2015, s. 25-37.

⁹⁶ Zagrożenia te opisuje Krzysztof Rosenkiewicz, [w:] Rosenkiewicz K.: Obszary funkcjonalne jako nowa kategoria polityki regionalnej i polityki przestrzennej w Polsce, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, nr 17-18, 2012, s. 71-88.

growany – jako suma potencjałów występujących w regionie. Zarówno obszary poprzemysłowe, będące obrazem wartości kulturowych, jak i środowisko naturalne tworzą razem krajobraz specyficzny. Traktowanie tych dwóch kategorii w każdym przypadku rozłącznie może uniemożliwić ochronę szczególnych wartości o innym charakterze, na przykład tych krajobrazowych. Koncepcja KPL podkreśla jednocześnie istotę wieloaspektowych, eksperckich badań nad obszarem, jeszcze przed docelową delimitacją. Analizy powinny być prowadzone pod kątem możliwości rozwojowych, także w tych nieoczywistych aspektach, wyróżniających region. W regionie, jakim jest aglomeracja górnośląska, związki krajobrazowe są tak silne i stanowią na tyle duży potencjał, że mogą tworzyć oś rozwojową całej struktury. Wyniki badań prowadzonych w celu wyznaczenia KPL wskazały także problem dotyczący obszarów, które, w myśl KPZK 2030, wymagają programowania działań ochronnych. Wiele obszarów potencjalnie cennych, na przykład niszczone ruiny obiektów poprzemysłowych czy wskazane przez lokalnych przyrodników tereny zielone, a nawet obszary o szczególnych wartościach dla mieszkańców budujące ich tożsamość, nie są objęte ochroną i dzień po dniu znikają z krajobrazu. „Obszar kształtowania potencjału rozwojowego wymagający programowania działań ochronnych”⁹⁷ zapewnia ochronę jedynie obszarów objętych ochroną prawną. W ramach budowania obszaru funkcjonalnego samorządy lokalne nie są zobligowane do wykonywania badań eksperckich i poszerzania zasobów objętych ochroną, nawet jeśli są ku temu przesłanki. Koncepcja KPL w dużej mierze opiera się właśnie na tych niedocenionych wartościach i pokazuje, że na ich podstawie można zbudować strategię rozwoju obszaru. Analizy uwarunkowań obszaru, prowadzone w ramach niniejszych badań, ukazują również, że obecnie zakres ochrony prawnej w aglomeracji górnośląskiej jest niepełny i niewystarczający. Warto także zwrócić uwagę na sposób ochrony obszarów, sugerowany przez KPZK 2030. Tak respektowana ochrona wiąże się głównie z ograniczeniami nakładanymi na użytkowanie i funkcjonowanie terenów określonego typu – podobnie jak w planach miejscowych. Tymczasem koncepcja KPL zakłada, oprócz typowej ochrony obszarów, częściowe ich przekształcenie, wpisanie funkcją i wyrazem przestrzennym w nową, współczesną rzeczywistość, z jednoczesnym dążeniem do jak najmniejszego przekształcenia formalnego relikwów ery industrialnej. Jednocześnie idea KPL różni się od popularnych obecnie „szlaków tematycznych”⁹⁸.

⁹⁷ Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, załącznik do uchwały nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. (poz. 252).

⁹⁸ Na przykład Szlak Zabytków Techniki – samochodowy, tematyczny szlak turystyczno-kulturowy, który łączy 36 obiektów śląskiego dziedzictwa przemysłowego. Jest jednym z głównych markowych produktów województwa śląskiego i jednocześnie trasą turystyki industrialnej.

Rozwój terenów objętych takim szlakiem ogranicza się do określonego wątku tematycznego, zatem jest jednokierunkowy. Obszar charakteryzuje się stosunkowo niewielkim oddziaływaniem funkcjonalnym na otoczenie i nie jest spójny przestrzennie. Krajobrazowy Park Linearny, podobnie jak miejskie obszary funkcjonalne, zakłada znacznie szersze i wieloaspektowe oddziaływania wewnątrz i na zewnątrz struktury. Przy czym uzyskanie spójności przestrzennej obszaru jest tutaj warunkiem koniecznym. Kryteria rozwoju KPL odnoszą się nie tylko do rozwoju obszaru w aspekcie przestrzennym czy gospodarczym, ale także do: wzrostu liczby terenów chronionych, wcześniej nieobjętych ochroną prawną, rozwoju turystyki, poprawy jakości przestrzeni publicznych, rewitalizacji obszarów, budowania nowej tożsamości terenów o negatywnym wizerunku. W koncepcji KPL rozbudowane kryteria rozwoju są możliwe do spełnienia ze względu na utworzone strefy działań strategicznych. Dla stref określone są indywidualne zadania. Dzięki temu zakres działań przyporządkowany konkretnym obszarom różni się – wynika z uwarunkowań, charakteru i potencjału miejsca.

Wybór lokalizacji dla wdrażania zadań obszaru strategicznego KPL wiąże się z definitywną zmianą, w stosunku do metod KPZK 2030, formy i zakresu delimitowanych jednostek przestrzennych. Jednostką przestrzenną wszystkich oficjalnych obszarów funkcjonalnych jest gmina, a delimitacja jest przeprowadzana zawsze na podstawie ujednoliconych wskaźników i danych statystycznych. Delimitacja KPL wynika z innych wskaźników, przyjętych za istotne na podstawie wcześniej przeprowadzonych, wieloaspektowych badań obszaru, silnie związanych z przyjętą osią koncepcyjną założenia – przestrzennym odzwierciedleniem związków krajobrazowych obszarów poprzemysłowych i przyrodniczych. Struktura KPL obejmuje zatem tylko najistotniejszą, ze względów strategicznych, część obszaru jednostki lub jednostek administracyjnych. Po raz kolejny należy podkreślić wagę wykonania eksperckich badań, nie tylko w celu uzyskania faktycznego obrazu potencjału regionu, ale także w celu zdelimitowania strategicznego obszaru działań dla struktury. Dzięki dopasowaniu kryteriów i sposobu delimitacji bezpośrednio do obszaru, zyskuje on większą spójność przestrzenną i funkcjonalną, a zadania skierowane są na konkretne terytorium. Delimitacja obszaru zadań na różnych poziomach przestrzennych mogłaby być zatem rozwiązaniem występującego czasem problemu niespójności obszarów w ramach obecnie powstających oddolnych struktur organizacyjno-przestrzennych, a także problemów związanych z wciąż występującym sektorowym podejściem do finansowania przedsięwzięć przez gminy. Mimo zawężenia obszaru działań do wybranych jednostek przestrzennych, obszar oddziaływań KPL jest stosunkowo szeroki. Idea KPL zakłada rozwój obszarów sąsiednich przez działania prowadzone wewnątrz struktury – mające

silne oddziaływanie na zewnątrz. W celu realnej oceny możliwości rozwoju obszarów sąsiadujących, kolejno należałoby wyznaczyć obszar oddziaływań KPL, czego nie obejmuje niniejsze opracowanie.

Odejście od stosowanej delimitacji, wedle podziału na jednostki obszarów gminnych, rozwiązuje też problem ochrony części obszarów przyrodniczych i innych wymagających ochrony, gdy te nie tworzą spójnego systemu i rozmieszczone są w rozproszeniu, np. na terenie całego województwa. Zbyt ogólne przestrzenne odniesienie do obszarów o specyficznych cechach i uwarunkowaniach może nie przekładać się na skuteczną ich ochronę. Na szczeblu wojewódzkim określone są jedynie cele działań strategicznych mających występować na poziomie lokalnym, np. identyfikacja, ocena i szczegółowe waloryzacje obszarów. Ochrona terenów cennych (lecz jeszcze nieobjętych ochroną prawną), planowana w ramach obszaru funkcjonalnego podobnego do KPL, mogłaby być szansą dla gmin na szybsze pozyskanie środków i na jednoczesne zapewnienie podejścia zintegrowanego i współpracy gmin na poziomie lokalnym.

Biorąc pod uwagę wszystkie ww. różnice, można dyskutować, czy Krajobrazowy Park Linearny jest nieformalnym obszarem funkcjonalnym czy tworzy strukturę zupełnie innego typu. Koncepcja KPL nie wpisuje się w obecną, oficjalną metodologię, ale obrazuje tę samą ideę i wykazuje wiele cech wspólnych: spójność przestrzenną jako warunek konieczny, wzmocnienie powiązań funkcjonalnych obszaru, ciągłość przestrzenną, delimitację opartą na doborze odpowiednich kryteriów, bazowanie na potencjale endogenicznym regionu, konieczność skoordynowania działań, a przede wszystkim spójność celów rozwoju powiązanych obszarów – cechą wiążącą wszystkie obszary funkcjonalne.

Projekt może być podstawą do wyodrębnienia pewnych ram i kryteriów, które w przyszłości mogłyby być propozycją czy też podstawą do delimitacji podobnych struktur organizacyjno-przestrzennych, mieszczących się w definicji obszarów funkcjonalnych KPZK 2030. Koncepcja struktury KPL wpisuje się w uwarunkowania lokalne Zagłębia Śląsko-Dąbrowskiego, jednak może odpowiadać także innym regionom. Elementy koncepcji można zastosować w przypadku występowania w regionie silnych cech endogenicznych. Pryncypiami tworzenia struktur podobnych do KPL są między innymi:

- delimitacja i budowanie strategii na bazie wieloaspektowych badań eksperckich nad obszarem,
- kryteria delimitacji wyznaczone na podstawie uwarunkowań obszaru,

- waloryzacja obszaru jako istotny czynnik doboru kryteriów delimitacji i budowania strategii,
- silne odniesienie przestrzenne działań – delimitowaną jednostką jest obszar spełniający określone kryteria (nie cała gmina),
- budowanie struktury będącej „rdzeniem rozwojowym” silnie działającym odśrodkowo na sąsiadujące obszary, nieobjęte bezpośrednio strategią,
- spójność przestrzenna i funkcjonalna obszarów struktury – wykorzystanie uwarunkowań obszaru, np. rzeka jako oś przestrzenna założenia,
- wzmacnianie istniejących powiązań wewnątrz struktury i kreowanie nowych zależności,
 - oparcie strategii rozwoju na wartościach i potencjale endogenicznym obszaru,
 - ochrona złożonych wartości różnego typu, tkwiących w krajobrazie, np. związki krajobrazowe obszarów przyrodniczych i przemysłowych.

Krajobrazowy Park Linearny Doliny Przemszy i Brynicy powinien być strukturą szczególnie dopasowaną do uwarunkowań regionu i powinien służyć akcentowaniu oraz wzmacnianiu jego potencjałów. KPL wpisuje się w temat obszarów funkcjonalnych zdefiniowanych przez KPZK 2030, jednak w wielu aspektach wykracza poza ramy dokumentu. Istotne jest dążenie do rozwoju nowych struktur organizacyjno-przestrzennych, o głównych założeniach obszarów funkcjonalnych, jednak formalnie, prawnie i metodologicznie dopasowanych do odmiennych potrzeb, skali działania i różnorodnych problemów przestrzeni.

LIST OF FIGURES

- Fig. 1. The functional area of the Active Warta River Valley. Arr. Monika Kubica
- Fig. 2. The functional area of the Pilica River Valley. Arr. Monika Kubica
- Fig. 3. The functional area of the Rivers Przemsza, Biała Przemsza and Brynica. Arr. Monika Kubica
- Fig. 4. The functional area of the Active Warta River Valley against the tourist area of the Warta River Valley⁹⁹. Arr. Szymon Opania
- Fig. 5. Location of the functional area of the Pilica River Valley against the background of the Tomaszów District¹⁰⁰. Arr. Szymon Opania
- Fig. 6. Drawieńsko-Notecka Tourist Land. Arr. Monika Kubica
- Fig. 7. Tourist Triangle Subregion Kazimierz-Nałęczów-Puławy. Arr. Monika Kubica
- Fig. 8. Selected forms of nature protection in the area of the Tourist Triangle Kazimierz Dolny-Nałęczów Puławy¹⁰¹.
- Fig. 9. A section of Biała Przemsza on the border between Sosnowiec and Jaworzno. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 10. Diagram of activities enabling the existence and functioning of KPL. Arr. Karolina Szaton, Monika Kubica
- Fig. 11. A characteristic landscape of the Śląsko-Dąbrowski region. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 12. Imagining the stereotype of Black Silesia. Aut. Karolina Szaton
- Fig. 13. A small forest area in the Sosnowiec district of Modrzejów. Pic. Karolina Szaton
- Fig. 14. Żeromskiego Park in Sosnowiec. Pic. Karolina Szaton
- Fig. 15. Landscape and nature complex in Szopienice-Borki. Pic. Karolina Szaton
- Fig. 16. Grodziecki Forest in Będzin. Pic. Karolina Szaton
- Fig. 17. A fragment of the Czarna Przemsza valley in Sosnowiec. Pic. Karolina Szaton
- Fig. 18. The areas of the former Uthemann steelworks in Katowice. Pic. Karolina Szaton
- Fig. 19. Former worsted spinning mill in Sosnowiec. Pic. Monika Kubica
- Fig. 20. Former Grodziec cement factory. Pic. Karolina Szaton
- Fig. 21. Extensive postindustrial areas in Piekary Śląskie. Pic. Karolina Szaton
- Fig. 22. Postindustrial landscape of the Przemsza River valley. Arr. Monika Kubica
- Fig. 23. Pogoria reservoir in Dąbrowa Górnicza. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 24. Postindustrial elements in landscape. Arr. Monika Kubica
- Fig. 25. The postindustrial character of the region. Arr. Karolina Szaton

⁹⁹ Source: *Plan Rozwoju Obszaru Funkcjonalnego Aktywna Dolina Rzeki Warty, Sieradz - Zduńska Wola - Zapolice*, 2014, s. 6.

¹⁰⁰ Source: *Strategia Rozwoju Turystyki Obszaru Funkcjonalnego Dolina Rzeki Pilicy*, Centrum Doradztwa Strategicznego, Kraków, 2015, s. 15.

¹⁰¹ Ibidem, s. 16.

- Fig. 26. The area of the Silesian Voivodeship, the Przemsza and Brynica catchments and the Upper Silesian Agglomeration. Arr. Karolina Szaton, Monika Kubica
- Fig. 27. Communes of the Silesian Voivodeship, through which Przemsza or Brynica flows.
Arr. Karolina Szaton, Monika Kubica
- Fig. 28. Communes taking part in the Zagłębiowski Linear Park Project and supplementary communes. Arr. Karolina Szaton, Monika Kubica
- Fig. 29. Areas of selected municipalities - land use. Arr. Karolina Szaton, Monika Kubica
- Fig. 30. Areas forming a regional greenery system. Arr. Karolina Szaton, Monika Kubica
- Fig. 31. Synthesis of green areas. Arr. Karolina Szaton, Monika Kubica
- Fig. 32. Areas of postindustrial terrains. Arr. Karolina Szaton, Monika Kubica
- Fig. 33. Synthesis of postindustrial areas. Arr. Karolina Szaton, Monika Kubica
- Fig. 34. Delimitation of the KPL research area. Arr. Karolina Szaton, Monika Kubica
- Fig. 35. Assessment of the degree of preservation of the historical structure in the studied areas.
Arr. Monika Kubica
- Fig. 36. Assessment of the degree of visibility of elements in the landscape. Arr. Monika Kubica
- Fig. 37. Assessment of the extent of the possibility of using areas. Arr. Monika Kubica
- Fig. 38. Spatial relations of areas with inner-city areas. Arr. Monika Kubica
- Fig. 39. Spatial relations of areas with main railway lines. Arr. Monika Kubica
- Fig. 40. Spatial relations of areas with the Industrial Monuments Route. Arr. Monika Kubica
- Fig. 41. Network of points - activation areas, diagram. Arr. Monika Kubica.
- Fig. 42. Zones with strong landscape connections and intensive occurrence of valuable areas.
Arr. Monika Kubica
- Fig. 43. Proposals for the development strategy of the Linear Landscape Park. Arr. Monika Kubica.
- Fig. 44. Analyzes of functional connections of green areas and open areas (research area) in the context of conditions and the way of their use. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 45. Diagram of the functioning of the area, taking into account the domination of particular factors of use. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 46. Diagram of the functioning of the area with regard to the location in relation to river valleys.
Arr. Karolina Szaton
- Fig. 47. Functioning of the area including the dependence of its location on urban areas.
Arr. Karolina Szaton
- Fig. 48. Functioning of the area, taking into account the dependence of its location on the network of open areas. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 49. Inventory (research area) for the occurrence of naturally valuable and protected areas.
Arr. Karolina Szaton
- Fig. 50. Location of valuable natural areas in relation to the rivers of Przemsza and Brynica.
Arr. Karolina Szaton
- Fig. 51. Relations of the locations of valuable natural or protected areas in relation to anthropogenically transformed industrial areas. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 52. Relationships between the locations of land reclaimed for valuable natural or protected areas.
Arr. Karolina Szaton

- Fig. 53. Inventory (research area) for the presence of postindustrial areas anthropogenically transformed. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 54. Ratio of the number of postindustrial areas transformed anthropogenically by the area of KPL. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 55. Degree of transformation behavior. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 56. Ratio of transformed recultivated land to areas not covered by reclamation. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 57. Division of transformed areas due to their conditions. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 58. Components of the KPL landscape. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 59. Principles for determining functional and landscape complexes of KPL. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 60. Expanding the area of KPL by the adjacent arrangement of green areas, landscape areas and areas supporting the functioning of the site. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 61. A general scheme of expanding the Park area. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 62. Communication system. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 63. Relations between KPL and external green areas. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 64. Relations between KPL and the greenery of the Upper Silesian agglomeration. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 65. Relations between KPL and postindustrial areas with transformed relief in the Upper Silesian agglomeration. Arr. Karolina Szaton
- Fig. 66. The KPL thematic routes. Arr. Karolina Szaton, Monika Kubica
- Fig. 67. Mutual impacts of the most important postindustrial and natural areas. Arr. Aut.
- Fig. 68. Principles of shaping and organizing the Landscape Linear Park of the Przemsza and Brynica Valley. Arr. Aut.
- Fig. 69. Strategic areas of KPL. Arr. Aut.

BIBLIOGRAFIA

1. Augé M.: *Nie-miejsca. Wprowadzenie do antropologii hipernowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
2. Bernat S.: *Doliny rzeczne i ich percepcja*, [w:] *Krajobrazy kulturowe dolin rzecznych. Potencjał i wykorzystanie*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 13, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec 2010.
3. Bartosiewicz B.: Delimitacja obszarów funkcjonalnych małych i średnich miast w regionie łódzkim, „*Studia Miejskie*”, t. 18, 2015, s. 25-37.
4. Bogdanowski J.: Wprowadzenie do regionalizmu architektoniczno-krajobrazowego, [w:] *Wiadomości Ekologiczne*, t. XXIX, Warszawa 1983, s.183-184.
5. Chmielewski J.M.: *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2010.
6. Dąbrowska-Budziło K.: *Wartości krajobrazu kulturowego w praktyce planistycznej*, [w:] Rybarkiewicz J. (red.): *Krajobraz jako wizerunek tożsamości regionalnej – zagrożenia, ochrona i kształtowanie*. IV Forum Architektury Krajobrazu, Katowice 2002.
7. Degórski M.: *Krajobraz jako odbicie przyrodniczych i antropogenicznych procesów zachodzących w megasystemie środowiska geograficznego*, [w:] *Problemy ekologii krajobrazu*, t. XXIII, 2009, s. 53-60.
8. Domański B.: *Restrukturyzacja terenów przemysłowych w miastach*, [w:] Z. Ziobrowski, D. Ptaszycka-Jackowska, A. Rębowska, A. Geissler (red.): *Rewitalizacja, rehabilitacja i restrukturyzacja - odnowa miast*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej Oddział w Krakowie, Kraków 2000.
9. Gasidło K.: *Charakterystyka procesu przekształceń terenów przemysłowych*, [w:] Rybarkiewicz J. (red.): *Problemy restrukturyzacji terenów przemysłowych województwa śląskiego*, Biuletyn nr 27, Katowice 1999.
10. Gasidło K.: *Problemy przekształceń terenów przemysłowych*. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, seria: Architektura, z. 37, Gliwice 1998.
11. Gasidło K.: *Zielone dziedzictwo przemysłu*, [w:] *Czasopismo Techniczne. Architektura*. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, z. 7-A/2007.
12. Górnośląski Związek Metropolitalny *Zarys Geograficzny*, R. Dulias; A. Hibszer (red.): *Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki*, Sosnowiec 2008.
13. Hanzl M.: *Przestrzenie miasta*, „*Architektura i Biznes*”, nr 260, Kraków 2014.
14. Iddle E., Bines T.: *Management Planning for Protected Areas. A guide for practitioners & their bosses*, Eurosite 2004.

15. Jankowski A.T., Rzętała M.: *Stereotyp w postrzeganiu stanu środowiska przyrodniczego wyżyny śląskiej*, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Katedra Geografii Fizycznej, Katowice 2007.
16. Kaczmarska A., Przybyłka A.: Wykorzystanie potencjału przemysłowego i poprzemysłowego na potrzeby turystyki. Przykład Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, [w:] *Krajobraz a turystyka*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, nr 14, Sosnowiec 2010.
17. Biernat M. (red.): *Katalog zabytków techniki przemysłowej*, Zagłębiowska Oficyna Wydawnicza, Sosnowiec 2012.
18. Kistowski M.: *Metoda delimitacji i oceny wartości wizualno-estetycznej jednostek krajobrazowych i jej zastosowanie dla obszaru woj. pomorskiego*, [w:] *Znaczenie badań krajobrazowych dla zrównoważonego rozwoju. Profesorowi Andrzejowi Richlingowi w 70. rocznicę urodzin i 45-lecie pracy naukowej*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa 2007.
19. Kosiński W.: *Globalizacja – szanse i zagrożenia tożsamości miast*, [w:] *Zaniewska H., Januchta-Szostak A. (red.): Tożsamość miasta w dobie globalizacji. Problemy tożsamości metropolii i dużych miast. Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, seria Architektura i Urbanistyka, z. 18: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2009.*
20. Kotler Ph.: *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*, Gebethner & Ska, Warszawa 1994.
21. *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010.
22. Kubica M.: *Krajobrazowy Park Linearny Doliny Przemszy i Brynicy. Badania i strategia rozwoju ze szczególnym uwzględnieniem obszarów poprzemysłowych*. Niepublikowana Praca Dyplomowa Magisterska, Politechnika Śląska, Wydział Architektury, Katedra Urbanistyki i Planowania Przestrzennego, Gliwice 2015, praca wykonana pod kierunkiem dr. hab. inż. arch. Szymona Opanii.
23. Kuryłowicz E.: *Piękno w autentyzmie czy autentyzm piękna?* „Czasopismo techniczne”, seria Architektura, nr 6-A/2007, Warszawa 2007.
24. Lamparska-Stobiecka M.: *Górnictwo dziedzictwo Górnośląskiego Związku Metropolitalnego*, [w:] *Dulias R., Hibszer A. (red.): Górnośląski Związek Metropolitalny. Zarys geograficzny*. Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, Sosnowiec 2008.
25. Lamparska-Stobiecka M.: *Górnictwo dziedzictwo Górnośląskiego Związku Metropolitalnego*, [w:] *Dulias R., Hibszer A. (red.): Górnośląski Związek Metropolitalny. Zarys Geograficzny*. Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, Sosnowiec 2008.
26. Macias A., Miedzińska I.: *Planowanie krajobrazowe jako sposób kreowania marki w turystyce*. Współczesne zarządzanie 1/2003; Kotler Ph.: *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*, Gebethner & Ska, Warszawa 1994.
27. Myczkowski Z., Rymsza-Mazur W.: *Krajobraz od-dawna, od-zaraz, od-nowa. Czyli od krajobrazu zrównoważonego do inercyjnego i zniwelowanego*. „Architektura Krajobrazu”, 2/2011.
28. Myga-Piątek U.: *Krajobrazy obszaru Górnośląskiego Związku Metropolitalnego*, [w:] *Dulias R., Hibszer A. (red.): Górnośląski Związek Metropolitalny. Zarys geograficzny*. Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, Sosnowiec 2008.

29. Nita J.: Zrównoważone zarządzanie obszarami eksploatacyjnymi, [w:] *Krajobraz a człowiek w czasie i przestrzeni*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 20, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec 2013, s. 91-104.
30. Ocena stanu środowiska w rejonie obiektów objętych monitoringiem lokalnym na terenie Województwa Śląskiego, seria: Biblioteka Monitoringu Środowiska, Wojewoda Śląski, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Katowicach, Katowice 2012.
31. Olejniczak G., Hernik J.: Polityka rozwoju przestrzennego Unii Europejskiej w aspekcie krajobrazów kulturowych. „Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich”, nr 3/II/2012.
32. Opania S.: *Tożsamość a wizerunek obszarów przemysłowych. Przykład Aglomeracji Górnośląskiej*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2012.
33. Pałasz J.: *Uwarunkowania organizacyjno-prawne procesów rekultywacji i rewitalizacji terenów przemysłowych w Polsce*, [w:] *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, seria: Organizacja i Zarządzanie*, z. 62, Gliwice 2012.
34. Pancewicz A.: *Rzeka w krajobrazie miasta*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2004.
35. Pancewicz A.: *Środowisko przyrodnicze w odnowie krajobrazu przemysłowego*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2011.
36. Pancewicz A.: *Poszukiwanie nowego krajobrazu obszarów przemysłowych*, [w:] *Architektura Krajobrazu* nr 1, 2012, s. 41-49.
37. Pawłowska K., Swaryczewska M.: *Ochrona dziedzictwa kulturowego: zarządzanie i partycypacja społeczna*, Kraków 2002.
38. Piotrowski P.: *Promocja dziedzictwa kulturowego obszaru poprzez wydarzenie (na przykładzie Industriady – Święta Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego)*. „Turystyka Kulturowa”, nr 10/2012.
39. Pluta K.: *Kształtowanie krajobrazu dolin nadrzecznych miast europejskich*. „Architektura Krajobrazu”, nr 2/2012.
40. Podhajska E., Zienowicz M.: *Krajobrazowe ready-made: identyfikacja obszarów rewitalizacji obiektów przemysłowych, jako przedmiotu wartościowania artystycznego*. Uniwersytet Przyrodniczy, Wrocław 2014.
41. Rostański K. (red.): *Przyrody województwa katowickiego*. Wyd. Kubajak, Krzeszowice 1997.
42. Pytel S.: *Walory turystyczne Górnośląskiego Związku Metropolitalnego*, [w:] Dulias R., Hibszer A. (red.): *Górnośląski Związek Metropolitalny. Zarys geograficzny*. Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, Sosnowiec 2008.
43. *Rewitalizacja terenów przemysłowych - przykłady rozwiązań projektowych*. Projekty wykonane w ramach prac dyplomowych na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej, *Gospodarka Przestrzenna*, biuletyn nr 43.
44. Rosenkiewicz K.: *Obszary funkcjonalne jako nowa kategoria polityki regionalnej i polityki przestrzennej w Polsce*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, nr 17-18, 2012, s. 71-88.
45. Rostański K.M.: *Efemeryczny Park Górnośląski – nowy wymiar nieużytków miejskich*, [w:] *Czasopismo Techniczne. Architektura*. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki, nr 104, z. 5-A, 2007, s. 77-79.

46. Rybarkiewicz J.: *Tereny przemysłowe- dorobek czy kłopot?*, [w:] Rybarkiewicz J. (red.): Problemy restrukturyzacji terenów przemysłowych województwa śląskiego. Biuletyn nr 27, Katowice 1999.
47. Słownik języka polskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1996.
48. Stankiewicz B.: *Dziedzictwo kulturowe przemysłu i struktur osadniczych w obszarze Aglomeracji Górnośląskiej*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2014.
49. Szajnowska-Wysocka A. (red.): *Studium wiedzy o regionie śląskim*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
50. Szaton K.: *Krajobrazowy Park Linearny Doliny Przemyszy i Brynicy. Koncepcja ze szczególnym uwzględnieniem wartości przyrodniczych*. Niepublikowana praca Dyplomowa Magisterska, Politechnika Śląska, Wydział Architektury, Katedra Urbanistyki i Planowania Przestrzennego, Gliwice 2015, praca wykonana pod kierunkiem dr. hab. inż. arch. Szymona Opanii.
51. Szewczyk A.: *Autentyzm rewitalizacji przez zabawę*. „Czasopismo techniczne”, seria Mechanika, nr 9 – M /2012.
52. Tajchman J.: *Konserwacja ruin historycznych. Uwagi o metodzie*. Ochrona Zabytków, nr 4, 2005.
53. Lange K., Nissen S. (red.): *Temat rzeka. Rewitalizacja rzek miejskich: przewodnik praktyczny*. REURIS Project 2012.
54. Tokarska-Guzik B.: *The expansion of some alien plant species in Poland*, [in:] Child L., Brock J.H., Bundu G., Prach K., Pysek P., Wade P.M., Williamson M. (eds.): *Plant invasions ecological threats and management solutions*. Backhuys Publishers, 2003.
55. Tomaszek S.: *Przestrzenne uwarunkowania ochrony i kształtowania środowiska aglomeracji górnośląskiej*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa 1989.
56. Wielgus K., Myczkowski Z.: *Krajobrazy zaniechane*. „Czasopismo techniczne”, seria Architektura, nr 5-A, Kraków 2007.
57. Zagórska E.: *Wojewódzkie bazy danych o terenach poprzemysłowych i zdegradowanych jako przykład podejmowanych działań w dziedzinie rewitalizacji terenów poprzemysłowych i zdegradowanych*, [w:] *Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Inwestowanie w aktywa rzeczowe i finansowe*, Katowice 2013, s. 108-121.
58. Zielińska A.: *Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych w Polsce w kontekście rozwoju zrównoważonego*. Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2013.
59. Zielińska A.: *Konkurencyjność obszarów przyrodniczo cennych*, [w:] Tomasz Bernat (red.): *Przedsiębiorstwo i państwo – wybrane problemy konkurencyjności*. Katedra Mikroekonomii Uniwersytet Szczeciński, Wydawnictwo PRINT GROUP Daniel Krzanowski, Szczecin 2007.

Dokumenty strategiczne, planistyczne, rozporządzenia

60. *Aktualizacja Programu Ochrony Środowiska dla miasta Będzina na lata 2004-2017 z perspektywą do roku 2020*.
61. *Analiza wykonalności projektu, Załącznik nr 1 do wniosku o dofinansowanie projektu Zagłębiowski Park Linearny – rewitalizacja obszaru funkcjonalnego doliny rzek Przemyszy i Brynicy oraz dokumentów strategicznych*.

62. Dokument referencyjny z Toledo w sprawie zintegrowanej rewitalizacji obszarów miejskich i jej strategicznego potencjału w zakresie inteligentnego i bardziej zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich sprzyjającego włączeniu społecznemu w Europie.
63. ESDP European Spatial Development Perspective, Komisja Europejska, Poczdam 1999.
64. Europejska Karta Planowania; Barcelona 2013; Wizja Miast i Regionów – Terytorium Europy w XXI wieku.
65. Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r.
66. Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich, przyjęta z okazji nieformalnego spotkania ministrów w sprawie rozwoju miast i spójności terytorialnej w Lipsku, w dniach 24-25 maja 2007 r.
67. Katowice 2020 Strategia Rozwoju Miasta, załącznik do uchwały nr LII/1068/05 Rady Miasta Katowice z dnia 19 grudnia 2005 r. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.
68. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, załącznik do uchwały nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., Warszawa, wrzesień 2012.
69. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 – 2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, Dokument przyjęty przez Radę Ministrów dnia 13 lipca 2010 r., Warszawa, 23 lipca 2010 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
70. Kryteria delimitacji Miejskich Obszarów Funkcjonalnych Ośrodków Wojewódzkich, Warszawa, luty 2013 r.
71. Nieformalne Spotkanie Ministrów w Toledo w sprawie rozwoju obszarów miejskich Deklaracja Toledo, 22 czerwca 2010 r.
72. Nowa Karta Ateńska. Wizja miast XXI wieku, Alinea, Lizbona 2003.
73. Plan Gospodarki Odpadami dla miasta Wojkowice na lata 2004 - 2015, Wojkowice 2004.
74. Plan Rozwoju Turystyki dla Subregionu Trójkąta Turystycznego Kazimierz Dolny- Nałęczów- Puławy na lata 2012-2020. Dokument wydany w ramach projektu „EUROszansa dla Lubelszczyzny.
75. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+, załącznik do uchwały nr V/26/2/2016 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 29 sierpnia 2016 r., Katowice, 29 sierpnia 2016 r.
76. Program Ochrony Środowiska dla gminy Psary na lata 2004-2015, Psary, wrzesień 2004.
77. Program Ochrony Środowiska dla miasta Sosnowca na lata 2004-2015.
78. Program Ochrony Środowiska dla miasta Wojkowice na lata 2004-2015, Wojkowice, 2004.
79. Program Ochrony Środowiska dla Województwa Śląskiego do roku 2013 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2018, Katowice 2011.
80. Strategia Obszaru Funkcjonalnego – Zielona Infrastruktura Zagłębia Dąbrowskiego, Dąbrowa Górnicza, lipiec 2014.
81. Strategia Rozwoju Gminy Wilkowice do roku 2020, załącznik do uchwały XLVIII/355/2006 Rady Gminy Wilkowice z dnia 26 kwietnia 2006 r.
82. Strategia Rozwoju Kraju 2020, Dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów w dniu 25 września 2012 roku, Warszawa, wrzesień 2012, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Śląskim na lata 2004-2013.

83. Strategia Rozwoju Miasta Będzina na lata 2012–2020, załącznik do uchwały nr XIV/137/2011 z dn. 26 września 2011 r.
84. Strategia Rozwoju Miasta Czeladź na lata 2005-2015, załącznik do Uchwały Rady Miejskiej Czeladzi Nr XXXXII/607/2004 z dnia 30 grudnia 2004.
85. Strategia Rozwoju Miasta Dąbrowa Górnicza 2022 – Aktualizacja, załącznik nr 1 do uchwały nr XII/257/2015 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 25 listopada 2015 r.
86. Strategia Rozwoju Miasta Piekary Śląskie 2020, załącznik nr 1 do uchwały nr XII/174/11 Rady Miasta Piekary Śląskie z dnia 24 listopada 2011 r.
87. Strategia Rozwoju Miasta Sosnowca do 2020 r., załącznik do uchwały nr 162/XII/07 Rady Miejskiej w Sosnowcu z dnia 24 maja 2007 r.
88. *Strategia Rozwoju Turystyki Obszaru Funkcjonalnego Dolina Rzeki Pilicy*, Centrum Doradztwa Strategicznego, Kraków 2015.
89. Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego – Śląskie 2020+, Uchwała Sejmiku Województwa Śląskiego Nr IV/38/2/2013 z dnia 1 lipca 2013 r., Katowice, lipiec 2013 r.
90. Strategia Zintegrowanego i Zrównoważonego Rozwoju Jaworzna na lata 2001-2020 przyjęta Uchwałą Nr IX/85/2007 Rady Miejskiej w Jaworznie z dnia 31 maja 2007 r.
91. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Mysłowice 2020+, załącznik do uchwały nr LIII/996/14 Rady Miasta Mysłowice z dnia 27 marca 2014 r.
92. Uchwała nr 21/83 Rady Ministrów z dnia 4 marca 1983 roku w sprawie projektu Narodowego Planu Społeczno-Gospodarczego na lata 1983–1985.
93. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji.
94. *Waloryzacja przyrodnicza miasta Jaworzna*, Barbara Tokarska-Guzik, Adam Rostański, Jacek Gorczyca, Aleksander Herczek, Renata Dulias, Zakład badawczo-usługowy EKOS.
95. *Zasady i kryteria wyznaczania obszarów funkcjonalnych w województwie wielkopolskim. Dokument wdrożeniowy zaktualizowanej strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku*, Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego w Poznaniu, Poznań 2013.

Ważniejsze mapy

96. Atrakcje turystyczne województwa śląskiego, Śląski system Informacji Turystycznej, 1:200 000.
97. Górnośląski Okręg Przemysłowy, mapa komunikacyjna, 1:65000.
98. KPZK 2030: Mapa 16: Różnorodność Krajobrazu.
99. KPZK 2030: Mapa 17: Ochrona Przyrody.
100. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, Śląski System Informacji Turystycznej.
101. Mapa terenów zdewastowanych w aglomeracji górnośląskiej i ocena stanu ich rekultywacji sporządzona na podstawie opracowania ekofizjograficznego wykonanego przez Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska do projektu Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego.
102. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego, Obszary ochrony przyrody.
103. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego, Ochrona zasobów środowiska, wzmocnienie systemu obszarów chronionych i wielofunkcyjny rozwój terenów otwartych - obszary ochrony przyrody.

Ważniejsze strony internetowe (dostęp: marzec 2015)

104. <http://www.100resilientcities.org>.
105. <http://www.antoinegrumbach.com>.
106. <http://www.archdaily.com>.
107. <http://www.eksploratorzy.com>.
108. <http://www.forgotten.pl>.
109. <http://www.guernicamag.com>.
110. <http://www.gustafson-porter.com>.
111. <http://www.inmadrid.org>.
112. <http://www.karbonfoto.tumblr.com>.
113. <http://www.lhoustoun.wordpress.com>.
114. <http://www.openbuildings.com>.
115. <http://www.parklinearny.pl>.
116. <http://www.plataformaarquitectura.cl>.
117. <http://www.project-westergasfabriek.nl>.
118. <http://www.revitare-conf.pl>.
119. <http://www.rustwire.com>.
120. <http://www.skyscrapercity.com>.
121. <http://www.urbex.net.pl>.
122. <http://www.urbnews.pl>.
123. <http://www.westergasfabriek-project.nl>.

KRAJOBRAZ KONTRASTÓW KONCEPCJA OBSZARU FUNKCJONALNEGO KRAJOBRAZOWEGO PARKU LINEARNEGO DOLINY PRZEMSZY I BRYNICY

Streszczenie

Monografia porusza tematykę obszarów funkcjonalnych w planowaniu przestrzennym, które formalnie jako narzędzie planowania pojawiły się w KPZK 2030. Skupia się nie tyle na najbardziej powszechnym i najobszerniej opracowanym typie jakim są Miejskie Obszary Funkcjonalne, co na mniej popularnych rodzajach, w szczególności tych określanych jako obszary kształtowania potencjału rozwojowego. Mają one specyficzny charakter, w związku z czym wymagają odnalezienia innych ścieżek działania i takich rozwiązań, które skutecznie prowadzą do wykorzystania możliwości danego obszaru oraz jego lepszego rozwoju. Poszukiwanie rozwiązań oraz przedstawienie alternatywnego, autorskiego spojrzenia na sposób kształtowania struktur przestrzennych zbliżonych do obszarów funkcjonalnych jest głównym celem pracy.

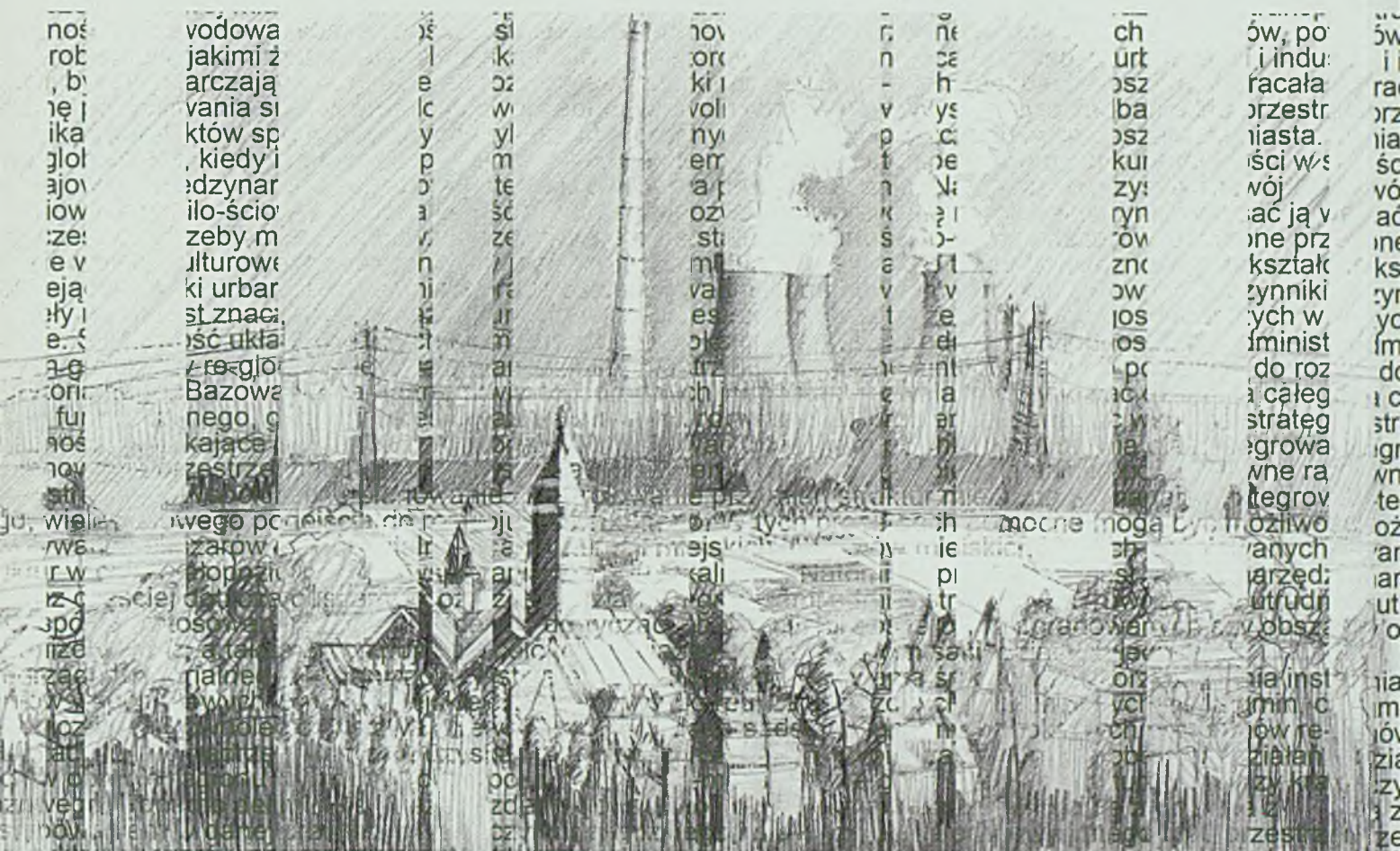
Pierwsza część zawiera przedstawienie kontekstu tworzenia obszarów funkcjonalnych w Polsce oraz studium wybranych przykładów niebędących Miejskimi Obszarami Funkcjonalnymi, stanowiące podstawę do rozważań na temat formalnie nietypowych obszarów funkcjonalnych w kontekście KPZK 2030. Druga, zasadnicza część, obejmuje pełne przedstawienie koncepcji Krajobrazowego Parku Linearnego Doliny Przemszy i Brynicy, będącej konkretnym przykładem ilustrującym podejście autorów do tworzenia struktur o charakterze obszarów funkcjonalnych. Istotą KPL jest idea, delimitacja i strategia rozwoju dla całego założenia, budowana na podstawie analizowanych związków krajobrazowych obszarów przyrodniczych i przemysłowych, z wykorzystaniem rzek jako naturalnych łączników. Właśnie powiązanie tych dwóch potencjałów: przyrodniczego i przemysłowego, tworzących razem specyficzny krajobraz, stało się punktem wyjścia oraz kluczem do znalezienia indywidualnej ścieżki rozwoju obszaru, wykorzystującej jego unikalność dla ożywienia regionu i poprawy jakości życia jego mieszkańców. Zastosowane zostało zintegrowane a zarazem indywidualne podejście do różnych wartości pojawiających się na obszarze. Koncepcję charakteryzuje też odejście od bazowania na podziale administracyjnym oraz od ograniczenia do czysto prawnego spojrzenia na obszary chronione. Problemy poruszone w opracowaniu Krajobrazowego Parku Linearnego, wypracowane rozwiązania oraz powstałe ostatecznie wnioski wzbogacają aktualne rozważania w temacie szeroko ujętych obszarów funkcjonalnych.

LANDSCAPE OF CONTRASTS – THE IDEA OF FUNCTIONAL AREA OF PRZEMSKA AND BRYNICA LANDSCAPE LINEAR PARK

Abstract

The scope of the thesis includes issues concerning the Functional Areas in spatial planning, which appeared as a planning tool in the KPZK 2030. However, it does not focus on the Functional Urban Areas (FUA), which is the most popular and widely explored type, but on the less known types instead, especially the types described as areas of creating the development potential. Due to their specific features, such areas require finding a new approach, rather than following the course of action used in creating the FUA. The approach must result in solutions which can lead the functional area to make use of its full potential and enable its growth. Finding such solutions and presenting an alternative view on creating spatial structures such as the Functional Areas is the main objective of the thesis.

The first part presents the general context of creating the Functional Areas in Poland. It also contains a study of structures which do not belong to the FUA type, as a base for further exploration of the structures non-typical in the KPZK 2030 context. The second and main part includes the full presentation of the idea of the Przemka and Brynica Valley Linear Landscape Park, which illustrates the authors' view on creating functional areas and similar structures. The core of the Linear Landscape Park idea is the concept, delimitation and development strategy for the whole structure, created on the base of the landscape relations of greenfields and brownfields, while using rivers as connections. Joining the two potentials – natural and postindustrial – which together create a unique landscape, becomes the key to find an individual strategy for development. It uses the exceptionality of the area for its revitalization and improving the living conditions for its inhabitants. The idea of the Linear Landscape Park, although it has similar source and aim to the Functional Areas as presented in KPZK 2030, differs significantly from it, especially in terms of methodology and perception of the areas' potential. In the presented approach, various values which appear in the area are treated individually and, at the same time, considered as an integral system. Moreover, the research and strategies are not based on administrative borders and not limited to legal protection areas, but go beyond those limitations. The problems encountered in developing the Linear Landscape Park idea, achieved solutions and conclusions, enrich the current discussion about the functional areas and similar spatial structures.

ISBN 978-83-7880-562-5

Wydawnictwo Politechniki Śląskiej
44-100 Gliwice, ul. Akademicka 5
tel.(32) 237-13-81, faks (32) 237-15-02
www.wydawnictwopolitechniki.pl
Dział Sprzedaży i Reklamy
tel.(32) 237-18-48
e-mail: wydawnictwo_mark@polsl.pl